

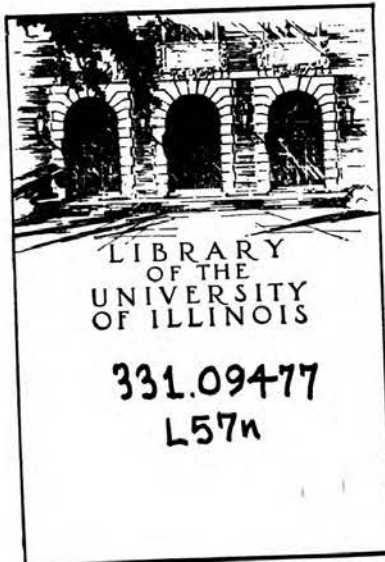
В. ЛЕВИНСЬКИЙ

**НАРИС РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОГО РОБІТНИЧОГО РУХУ
В ГАЛИЧИНІ**

**З ПЕРЕДМОВОЮ
ЛЬВА ЮРКЕВИЧА**

Київ

1914

В. ЛЕВИНСЬКИЙ

**НАРИС РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОГО РОБІТНИЧОГО РУХУ
В ГАЛИЧИНІ**

**З ПЕРЕДМОВОЮ
ЛЬВА ЮРКЕВИЧА**

Відбитка з журналу „Дзвін“ (1913, кн. VI—XII і 1914 кн. I).

**Київ
1914**

Друкарня Київської 2-ої Артілі
Володимирська, 43

331.09477
L 57n

Зміст.

	Стор.
Передмова Льва Юркевича	V—XII
I. Умови розвитку робітничого руху в Галичині	1—10
II. Початки української соціалістичної пропаганди в 70 і 80 рр.	11—21
III. Михайло Драгоманов	22—31
IV. Українське соціалістичне народництво	32—40
V. Від української радикальної і галицької соціалде- мократичної партії до української соціалдемократії.	41—54
VI. Українська соціалдемократія:	
А) До 1907 р.	55—65
Б) Від 1907 р.:	
1) Розвиток українського робітничого руху в ері демократичного парламенту	66—78
2) Національні спори в галицьким полі- тичним і фаховим руху і роскіл україн- ської соціалдемократії	78—96
VII. Проблеми централізму й федералізму в австрій- ським робітничим руху	97—116

Важнійші друкарські помилки.

	Надруковано:	Має бути:
На стор. 1, стрічка 8 з низу	49%	69%
” ” 11 в підзаголовку	Початок	Початки
” ” 19 стрічка 12 з гори	огляду	погляду
” ” 59 ” 18 з низу	виданя	видана .
” ” 80 ” 19 з гори	мірі так званій	мірі в так званій
” ” 84 ” 11 з гори	теж	вже
” ” 96 ” 17 з низу	„Впереду“, „Червоного Прапору“	„Впереду“, „Борби“, „Червоного Прапору“

Передмова.

Праця тов. Левинського інтересна для нас тим, що в ній ми маємо докладний нарис національно—робітничого проблему в Австрії, де національні рухи, національні чвари й боротьба розвинулись до небувалих розмірів і опановують все суспільне і державне життя.

А Росія, певна річ, також закоштує страхіття національних конфліктів. Не обійде і робітничий рух у ній національних підводняних скель, не здолає і він, як то стало ся тако-ж в Австрії, спокійно пройти повз національний міщанський ярмарок і сам заче підточеною на якийсь час свою міжнародню єдність.

Але що говорити про будуче, коли й тепер вже в російському *) робітничому руху не все з національного боку в порядку. А коли порівняти початкову історію австрійського робітничого інтернаціоналу з нашими робітничими інтернаціональними відносинами (ми живемо власне в початковій стадії їх розвитку), то треба признати, що ми починаємо далеко *гірше*, ніж то було в Австрії.

Там люде промogli ся все-ж сливе ціле десятиліття (починаючи від Вiмбергського конгресу 1897 р.) заховати братерську міжнародню єдність і се, розумієть ся, поможе їм в будучому знову прийти до випробованої вже згоди і мирного співжиття.

Що-ж до нас, то ми й досі не вміли дати національного ладу і спокою великій робітничій семі нашої держави. Здавало ся, правда, що від 1906 р. (себ-то по Стокгольмському з'їзді) наступуть ліпші з сього боку дні. Але от минає реакція, рушив лід на робітничих ріках, настає отже слухний час для викінчення нашої міжнародньої робітничої будови, основа котрої була заложена в Стокгольмі, одначе виходить щось зовсім инше. Велико-руські марксісти цілком отверто і рішучо заявляють тепер в своїй пресі (говорю про більшу і впливовіщу їх фракцію), що посту-

*) Вживаємо се слово в його державному значінню. Для означення московської народности будемо вживати слово „великоруський“.

пили ся вони своїм централізмом в Стокгольмі виключно через мус (пекуча потреба об'єднання і ультимативність національно-автономних умов з боку національних організацій) і що тепер вони рвуть підписані ними стокгольмські пакти та пропонують робітництву єднати ся без різниці національностей.

Все се робить ся, розумієть ся, в імя боротьби з націоналізмами, але ми можемо бути певні, що такий фанатичний контр- (а не інтер)-національний централізм нікого ні до чого не змусять і буде, як і був, фатальною перешкодою для осягнення робітничого національного миру в нашій державі.

Перечитуючи працю тов. Левинського і порівнюючи великоруських марксістів з німецькими або й польськими в Австрії, читаю, гадаю, помітять, що контрнаціоналізм великоруських марксістів закорінив ся серед них далеко глибше, як серед пануючих народів нашої держави—сусідки. Сприяли сьому, як вся надзвичайно централістична історія російської держави, так і надмірно тяжкі умови розвитку нашого робітничого руху, через котрі національний проблем довгий час відпихав ся на задній плян. І тільки тепер ми ідемо скорим кроком до бурхливого і небезпечного моря національних відроджень, конфліктів, боротьби.

Було-б одначе помилкою, бачити в болючих національних моцюваннях, що приносять національні відродження за капіталістичних порядків, тільки суспільну шкоду, тільки одним—одні сльози. Національні відродження мають ще й иньший свій бік. Всі ми, що беремо участь в національному руху, добре знаємо, що він є насамперед творчо—культурним розмахом, котрий виявляють поодинокі кляси, кожна, розумієть ся, відповідно до своїх питомих суспільних інтересів; знаємо, яку, не зважаючи ні на що, користь приносить людям нова національна культура, як сприяє вона їх єднанню по клясам, як допомагає викривати і відчувати клясові суспільні противенства, як розогнює внутрішні національні спілющі суспільні антагонізми, як вирощує їх з виключно економічних до таких, що заходять у всі закутки і щілини суспільного життя і *все* суспільне життя оновлюють.

Тільки засліплений централіст і контрнаціоналіст, через те, що він національно вільний та ситий і втратив, як то здебільшого буває зо всіма ситими за нашої суспільної неправди, здібність розуміти голодного, може бачити в національних рухах поневолених народів тільки самі бойовища і каліцтва або наслідок зросту шовіністичних ідей, як бачить капіталіст в робітничих ру-

х їх тільки наслідок ширення бунтарського духу або діяльності якихсь таємних і особисто до нього ворожих агітаторів.

Правда, і марксісти-контрнаціоналісти часом протестують проти правительствених утисків над націями, але протести їхні мають звичайно занадто загальний і, так сказати, святочний характер.

Але ми і не можемо вимагати від марксістів пануючої нації, виконувати за нас наш національний горожанський обов'язок. Ми вимагаємо одного, а саме, щоби ми—марксісти поневоленого народу—могли *вільно і самостійно* проводити свою суспільно-національну діяльність.

Вимога, здається, дуже скромна і цілком відповідає признаному всіма марксістами праву націй на самоозначення.

На ділі, однак, нам заперечують се право, бо не дають єднатись в організації принатурені до наших національно-політичних завдань. І коли марксісти пануючої нації перекопують шляхи розвитку національним формам руху робітництва поневоленої нації, тоді власне й виходить на верх їх контрнаціоналізм і їх централістична сліпота, з котрою ми боремося і бороти ся будемо.

Марксіський контрнаціоналізм має, зрештою, життєву підставу. Не вигідно-бо марксістам пануючої нації теряти передплатників своєї преси, своїх виборців і свої взагалі організації серед робітництва поневоленого народу, котрий почав відроджуватись і помалу переходить з чужої культури до своєї власної. Отже контрнаціоналізм марксістів пануючого народу і їх ворожість до національних форм руху робітництва воскресаючої нації походить в суті з бажання, зберегти свій вплив на денаціоналізоване робітництво сусідніх народів.

Сим тільки й можна пояснити надзвичайну байдужість марксістів пануючих націй до національного проблему поневолених націй. Але особливо байдужі до нього марксісти великоруські.

Відомо, між иньшим, що ніякий, здається, робітничий рух в Європі не підпадає такому величезному сторонньому ідейному впливові, як робітничий рух в Росії, котрий, як заявляють самі великоруські марксісти, від самих початків своїх переймає і переймає марксіську теорію і практику від західно-європейського робітничого руху.

Звище се, розуміється, користне і цілком природне, бо як зауважив Маркс, „народи високо розвинені індустріально показу-

ють тим, що йдуть за ними по сходах промислового розвитку, їх власне будуче“ („Капітал“). Світовий капіталістичний лад дає всі підстави для такого міжнародного обміну культурними цінностями і ми можемо тільки радити, що серед нас виробився звичай, вчитися на багатій європейській робітничій літературі.

Але великоруські марксісти, котрі звичай сей культивували і передали його нам, обмежують ся ідейним звязком з робітничим рухом майже одної тільки Німеччини. Австрія (друга наша західня сусідка) для них, ніби то і не існує і про неї великоруська робітничя література сливе не згадує. Пояснюється се власне байдужістю великоруських марксістів до національного проблему, над котрим марксістська література в Австрії багато працювала і де робітничий рух відкинув централістичні форми своєї політичної і почасти професіональної та кооперативної організації.

Ся байдужність до Австрії є дуже сумним явищем, бо цікавитись австрійським робітничим рухом мусів-би кожний марксіст нашої держави.

Для нас-же—українських марксістів—се обовязкове ще й тому, що в Австрії є українське робітництво, а його класовий рух має вже за собою, як то видно з праці т. Левинського, поважку історію і розвивався він з одного боку в звязку з українським робітничим рухом в Росії, а з другого—в найтіснішій залежності від робітничого інтернаціоналу цілої Австрії.

Праця тов. Левинського як-раз дає можливість нашим товаришам, спізнати австрійські робітничі національні відносини і вони з неї багато можуть навчитися та прийти до дуже для нас важних висновків.

Так перше, до чого може прийти український читач на основі книжки т. Левинського, а тако-ж маючи на увазі минуле українського робітничого руху у нас, се те, що центральним завданням свідомого робітництва поневоленої нації є *здобуття місця*.

Можна взагалі признати правилом, що робітничий рух поневоленої нації переходить дві головних стадії—першу, коли він є тільки *сільським*, другу, коли він свою увагу переносить насамперед на *міське* робітництво.

Перша, сільська доба може бути названою *етнографічною*, бо тоді робітничий рух не має, звичайно, ні національної ясної програми, ні конкретних національних завдань і з національного боку виявляє себе головню тим, що користується рідною мовою.

Правда, рідна мова не є в етнографічну добу робітничого руху предметом розривки або наукових студій обмеженого гурту

інтелігентів, як то буває в буржуазному русі, котрий теж переходить свій етнографізм. Ні, робітничий етнографізм користується нею тільки для того, щоби звернутись до широких робітничих мас, промовити зрозумілим словом до їх серця і розуму, вивести їх на ясний шлях людяніших потреб і життя.

Рисою одначе робітничого етнографізму (як і етнографізму буржуазного) є брак національно-свідомих і систематичних змагань до національної волі. Се можна пояснити тим, що тоді робітничий рух,—поширений головню серед сільського робітництва,—прибірає переважно *економічні* форми і дуже ще мало забарвлений політично.

Отже економізм разом з етнографізмом роблять те, що в сільську добу робітничого руху поневоленої нації національне питання ще не повстає і фактично не існує.

Картина одначе основно міняється, коли робітничий рух доносить ся до мійського і до велико-промислового робітництва.

Тов. Левинський оповідає нам про національну робітничу драму в Австрії і читач побачить, що найтяжчі її дії настають власне тоді, коли робітничий рух поневоленої нації хоче отаборити ся в місті, коли там починає шукати собі впливу й прав.

В місті натикається він на нові і великі перешкоди, а саме на *денаціоналізованість* робітництва і на вплив серед нього марксистів пануючої нації. Повстає боротьба з сими перешкодами і тоді власне виникає національне питання серед робітництва поневоленої нації. Мійське робітництво починає, одним словом, відроджуватись національно. Воно усвідомлює факт національного поневолення і виробляє цілий ряд національно-політичних вимог.

Щоби боронити ці вимоги, необхідна автономна національна політична організація, котру і має робітництво поодиноких народів в Австрії. Політична-ж організація робітництва є тепер головною його силою і всі иньші форми робітничого єднання (професіональні спілки і кооперативи) мають на цілому світі тенденцію групувати ся коло неї. Звідци славнозвісний чеський професіональний і кооперативний „сепаратизм“, про котрий ми знаходимо у т. Левинського такі інтересні й повні об'єктивної правди сторінки.

Серед нас-бо утворила ся навіть спеціальна група українських марксистів, відома під назвою „Спілка“, що нічого й чути не хотіла про городське робітництво і мала своїм завданням проводити діяльність виключно на селі. Відповідно до сього була

вона зовсім невиразною національно і не спромогла ся виробити серйозного впливу на українське громадянство. Ще менший вплив мала вона на великоруських марксистів, котрі радо її до себе приєднали, бо розуміли, що вона, як сільська організація (великоруські марксисті проводять діяльність на Україні тільки по містах) не є для них конкурентом. І коли великоруські марксисті пишуть тепер або говорять про національні організації, з котрими вони об'єднали ся, то „Спілка“ ніколи навіть не фігурує в їх числі, бо приєдналась вона до російського інтернаціоналу, не застерігши собі прав самостійности або не захотівши їх виявити.

Історія „Спілки“ може, між иньшим, служити дуже доброю ілюстрацією до останнього розділу праці тов. Левинського, в котрому він дуже слушно доводить необхідність федеративних форм в міжнародньому єднанню робітників.

Принцип федералізму, котрий ми — українські марксисті — твердо обстоюємо як основу для нашого єднання з великоруськими марксистами, впливає, на нашу думку, з цілої історії світового робітничого Інтернаціоналу.

Справді-бо — перший Інтернаціонал, заснований з участю Маркса в 1864 р. в Лондоні, був цілком централізованою організацією і лондонська Генеральна Рада відала й керувала ділами робітничого руху всеї Європи, котрий в ті часи мав головню економічний характер.

Але другий Інтернаціонал, заснований в Парижі 1889 року єднає вже окремі державні робітничі організації, з котрих кожна має свою особну політичну програму і цілком самостійно проводить свою діяльність. Сучасне брюсельське Міжнародне Бюро, що заступило колишню лондонську Генеральну Раду, зовсім вже не керує поодинокими партіями Інтернаціоналу, а тільки об'єднує їх та підготовлює спільні виступи. Таким робом новий робітничий Інтернаціонал відкинув централізм старого Інтернаціоналу.

Однак і в сучасному Інтернаціоналі не все спокійно, бо хоч він і становить тепер федеративний звязок державних робітничих організацій, але де-котрі з сих останніх своєю чергою перетворили ся в окремі Інтернаціонали (Австрія-Угорщина, Росія) зложені з національних робітничих партій. Власне ці внутрішні-державні Інтернаціонали не виробили ще доскональних форм свого внутрішнього звязку і один час навіть говорило ся про можли-

вість нового розколу в світовому Інтернаціоналі. Єдність його буде, одначе гарантованою тільки тоді, коли внутрішньодержавні Інтернаціонали поодиноких держав зорганізують ся на основі федеративного принципу, коли вони з організаційного боку підуть слідом за світовим Інтернаціоналом, котрий тим і міцний, що об'єднує свої державно-політичні часті власне на основі федеративного принципу.

Сучасний розпад австрійського Інтернаціоналу (про нього читач докладно довідаєть ся з праці т. Левинського) пояснюєть ся тим, що федералізм в Австрії не доведений ще до кінця і що, коли політичні організації поодиноких націй мають там по статуту право на автономію, то виходять все-ж тертя з-за переведення в житте сеї-ж автономії (так повстав в останні часи український „сепаратизм“ в Галичині)—се одно, а друге—інші форми робітничого руху (проф. спілки і кооперативи) ще й досі по статутам мусять бути централізовані, хоч в дійсности, приміром у чехів, вони вже завтономізували ся.

Але коли в Австрії треба тільки викінчити федеративний принцип організації Інтернаціоналу, то у нас його треба лише починати заводити. Перед нами отже такі-ж з сього боку завдання, які стояли перед австрійським Інтернаціоналом в 1897 р. підчас Вімбергського конгресу.

На Вімбергському конгресі Чехи добили ся, що німецька робітничка партія була перетворена в національну організацію і як рівнорядна з іншими національними організаціями ввійшла в австрійський Інтернаціонал. А то до тієї пори Німці не були національно відокремлені і стояли як-би по-над усім австрійським робітничим рухом. Одним словом, вони були тим-же, чим є тепер в Росії великоруські марксісти, котрі тако-ж не становлять ще національної організації і називають себе не великоруськими а російськими марксістами.

Коли-б ми добили ся того, щоби російські марксісти перетворились в великоруських, увійшли в свої національні береги і були лише національною частиною інтернаціонального цілого, тоді-б настала у нас національна рівновага. Російський Інтернаціонал становив-би тоді дійсно братерську спілку марксістів всіх націй держави!

Вімбергський конгрес на довгі роки з'єднав робітничий рух всіх націй Австрії в єдину міжнародню організацію. Але тепер

там, через поступ робітничої справи, треба ще більше розсунути
рямці федерації, щоби знову відновити Інтернаціонал.

Ми ще так далеко не зайшли. Для нас тепер було-би вели-
ким здобутком, великою підпорою нашої єдності й братерства
тільки те, що для Австрії зробив Вімбергський конгрес. А єдність
ся тепер особливо потрібна, бо перед робітництвом цілої держави
стоять спільні і незвичайно важні завдання.

Лев Юркевич.

I. Умови розвитку робітничого руху в Галичині.

Робітничий рух Галичини стоїть ще й нині на низькому ступні свого розвитку. Не зважаючи на те, що він старий—існування його датується з кінця 70 рр. минулого століття—розвиток його відбувається повільно; він як по своєму характеру так і по своїй широті стоїть далеко по заду західноєвропейського робітничого руху. Причиною сьому в першій і головній мірі є некорисні економічні умови, серед яких приходиться йому розвивати.

Галичина — се країна економічно відстала, о слабо розвиненім промислі, о характері переважно аграрнім. 76,82% усього її населення удержувалося в 1900 р. з рільництва, 9,01% з промислу а 7,81% з торгівлі.

Таку економічну відсталість завдячує Галичина усій дотеперішній політиці польської шляхти, в руках котрої опинилося виключне правління краєм, від початку ери конституційної в Австрії по недавні часи. Вона всі свої сили і власть в обаві перед „робітничим питанням“ обертала та використовувала на те, аби не допустити до розвитку промислу в краю, аби патріархальні і на пів фєвдальні відносини галицького села як найдовше законсервувати. Політика її—се політика павперизації міста й села, політика анальфаетизму мас, політика корупції та брутального насильства супроти всякого, навіть найневиннішого еманципаційного руху населеня краю з під її пановання. Ще в 1900 р. числила Галичина 4.678.022 анальфаетів, з чого 2.459.410, то є 49% припадало на Українців а 2.104.899, то є 52% на Поляків.

Цифри соціальної структури спеціально українського населення, представляють ся нам ще некорисніше. В 1900 р. 93,3% українського населення Галичини й Буковини удержувалося з рільництва, 2,5% з промислу а 1,7% з торгівлі. Українці отже є в Галичині і на Буковині чисто аграрним народом о незначнім промисловім населенню.

Слабу соціяльну структуру українського населення доповнять нам цифри, які подають нам чисельне відношення осіб після соціальної позиції в 3 головних заводових групах.

На 1000 осіб українського населення в Галичині заводо діяльного числено в 1900 р.:

	в рільництві	промислі	торговлі
Самостійних	294	417	371
Урядників . . .	—	7	78
Робітників . . .	40	427	402
Зарібників і слуг	666	149	151

Та, хоч політика польської шляхти потрафила задержати на певний час економічний розвиток Галичини, спинити цілковито сей розвиток, вона не була в стані.

Масова еміграція, яка захопила Галичину в останнім десятиріччю минулого століття в величезних розмірах,—вона почалась далеко раніше—свідчила проречисто про те, як сильним впливам світового капіталізму підпала ся країна. Так в 1897—8 р.р. дала Галичина $\frac{1}{2}$ усієї австрійської еміграції, а в 1899—1900 р.р. навіть $\frac{4}{5}$. В десятиріччю 1900—1910 стратила сама східна Галичина наслідком еміграції 259.500 людей, т. є 5,4% усього населення, в тім числі 212.000 Українців, що становить 7% українського населення.

А як сильна є українська сезонна еміграція до Прус, про се свідчать найкраще такі цифри: В 1911 р. число українських робітників емігрантів, легітимованих німецькою централею праці (Deutsche Arbeiterzentrale) виносило—82.447. Фактичне число рікрічної української сезонної еміграції до Прус виносить що найменше 100.000.

Ненормально інтенсивна галицька еміграція, цілковита павперизація галицького селянства, його обдовження, одним словом, розклад галицького села,—всі ті соціально-економічні явища,—негативні сторони приходу капіталізму до Галичини, звернули увагу певної частини галицьких політиків, головно польських на необхідну потребу витворення галицького промислу. Сі люди зрозуміли, що тільки розвиток промислу в Галичині може значно запобігти масовій еміграції через повернення її з галицького села до центрів промислового руху в самім краю, до міста. Польські політики зрозуміли велике національне значінне краєвого промислу. На жаль, не вміли і не вмють сього розуміти українські міщансь-

кі політики, які своєю протипромиисловою а власне аграрною політикою воліють, щоб з року на рік через еміграцію значний процент українського населення пропадав безповоротно, як щоб через підпиране промислу направити українську еміграцію до галицького міста і таким способом збільшувати і скріплювати в ньому свій національний стан посідання.

Статистика галицького населення переведена в 1910 р., котрої, на жаль, не всі висліди опубліковано досі віденським центральним статистичним бюро, може міщанських українських політиків під тим зглядом дуже багато поучити. Вона нам показує, що як раз промислові міста східної Галичини, виказують найсильніший фактичний приріст українського населення. Найбільший процент приросту виказує місто Львів (34,1%). Навпаки, найслабший фактичний приріст українського населення виказують чисто аграрні повіти, як Збараж, Скалат, Тереховля, Гусятин, Борщів, Заліщики і інші, в котрих сей приріст не перевищує 6% а котрим еміграція забрала від 10 до 20% українського населення.

При певнім підпертю змагань в напрямі упромисловлення краю з боку краювого і державного правління, повстав головно в останнім десятиріччю молодий галицький промисл, який має пред собою в будучности всякі види розвитку.

Аби мати найзагальніший образ галицької промисловости, наведемо декілька статистичних цифр про її стан, користуючись при тім промисловою статистикою з 1902 р., яка від статистики заводової із 1900 р. є не тільки значно докладніша, але до певної міри показує нам, як, порівнюючи, досить швидко росте промисл в Галичині і то більше в східній, як в західній. В 1900 р. було в східній Галичині 22 повітів, що мали менше як 2.000 осіб занятих в промислі. В р. 1902 число се спало до 7. Приріст промислового населення в деяких містах понад сподіванне корисний. І так Турка виказує 170% приросту, Сянік около 70%, Стрий около 64%, Броди около 50%, так само Коломия і Перемишль около 45%. Попри Львів, Перемишль, Станиславів, Дрогобич, Коломию, Тернопіль—які є найкорисніше промислово розвиненими містами в східній Галичині, висувають ся досить значні місцевости певних родів промислу як Бучач, Снятин, Товмач, Сянік, Добромиль.

Коли зачислятимемо підприємства, що zatrudнюють у

себе від 1—5 осіб до дрібного промислу,—він відповідає ремеслу; підприємства, що zatrudнюють від 6—50 осіб до середнього промислу; а підприємства, що zatrudнюють вище 50 осіб до великого, то понизша табличка, зіставлена на підставі цифр промислової статистики з 1902 р. дасть нам приблизний стан галицького промислу в сім році.

	Число чинних підприємств.	Число осіб занятих.	Процентове зіставлення	
			підприєм.	осіб
Дрібний промисл . .	149.441	226.050	97,2	73,1
Середний „ . .	3.966	45.057	2,56	14,6
Великий „ . .	251	38.662	0,16	12,3
Разом . .	153.658	309.769		

Подані цифри ясно показують, що галицький промисл репрезентує головно ще ремесло—дрібні підприємства.

Що до числа zatrudнених осіб, то в Галичині на перший плян висуваєть ся промисл одєжі (45.607 підприємств: 67.672 осіб занятих), а промисл текстільний (20.897 підприємств, 31.418 осіб), котрий в державі, займає перше місце, становить в Галичині тільки 10% занятих в промислі. По промислі одєжі йде промисл шинкарський (17.277 підпр., 39.455 осіб), промисл засобів споживчих (15.600 підпр. 42.622 осіб), промисл деревний (16.462 підпр. 33.694 осіб) і промисл будівельний (14.405 підпр. 26.616 осіб).

До найвище розвинених галузей промислу, отже тих, котрих підприємства займають вище 50 осіб належить промисл паперовий, відтак виробу машин і промисл хемічний.

Галичина східна має перевагу над західною що до розвою тартаків, млинів, горалень, фабрик тютюну і фабрик машин. Промисл тартаковий розвинений тут на цілім Підкарпатю найсильніше.

Під соціяльним зглядом із осіб занятих в промислі в цілій Галичині 34,1% припадає на самостійних (власників і державців), 3,4% на урядників а 62,5% на робітників і службу.

Повисші цифри відносять ся до так званого виробничого промислу (Erzeugungsgewerbe), не узгляднюють вони зовсім відносин великого фабричного промислу, який репрезентує в Галичині промисл нафтовий, рафінерійний та гірничий, не узгляднюють вони теж відносин промислу тор-

говельного і транспорту. Цифри сі подають нам теж тільки стан виробничього промислу з 1902 р. Про розвій промислу в останніх роках можна робити тільки загальні внески і допущення, бо вірних дат нема. Після публікації уряду статистики праці „Veränderungen im Stande der Gewerbe“ за 1900/1—1906/7, прибуло в тім часі лише в окрузі львівської торговельної палати (тільки вона надсилала правильно річні викази) пересічно на рік 5.300 нових підприємств а убувало 2.000, так що приріст річний виносив около 3.500 підприємств промислових і торговельних. В цілій Галичині виносив би приріст около 8.500 підприємств, то є, значно більше чим в промислових Чехах, де річний приріст нових підприємств виносить тільки 4.900. Правда, ті незвичайно корисні цифри походять в значній мірі, як каже проф. Буяк, з адміністраційного недбальства, бо в галицьких виказах маємо в великім числі консенси і карти промислові підприємств, котрі ніколи не існували або тільки хвилево. Всеж таки цифри сі бодай до певної міри можуть говорити про певний темп розвитку галицького промислу.

Великий фабричний промисл, як ми вже згадали, репрезентує в східній Галичині головно нафтовий промисл. О скільки ходить о поклади і видатність ропи, то Галичина по Сполучених Державах і Росії займає третє місце. Центрами сього промислу є нині Борислав і Тустановичі. Промисл одначе розвиває ся на цілім Підкарпатю, яке має величезні поклади нафти. Про розмір сього промислу можуть говорити отсі цифри: В р. 1907 нафтовий промисл виказував 344 підприємств чинних і 1985 копалень, в котрих було zatrudнених около 6.000 робітників а разом з родинами около 20.000 голів. Деякі підприємства, як „Галицьке Карпатське Нафтове Товариство“ zatrudнювало в себе по 1.200—1400 робітників. З промислом добування ропи є тісно звязаний рафінерійний промисл. В 1907 р. було понад 50 рафінерій, що zatrudнювали в себе кожна від 80—350 робітників. Разом із сіми двома родами великого фабричного промислу в Галичині треба згадати і про промисл земного воску. Продукція його розпочала ся на більшу скалю від 1862 р. Центром продукції є Борислав. В 1865 р. в 2.600 копальнях було занятих около 5.000 робітників. Нині продукція воску значно упала. В 1907 р. zatrudнювала вона лише 2.300 робітників, з котрих, як каже проф. Буяк, $\frac{1}{3}$ становили

жидівські, $\frac{1}{5}$ польські а $\frac{1}{2}$ українські робітники. Крім підприємств продукції земного воску в Бориславі, було в 1909 р. 1 підприємство в Трускавці, 8 в Старуні і 1 в Дзвинячі.

Далі треба нам згадати про салінарний (соляний) промисл в Галичині. В західній Галичині репрезентують його саліни в Величці і Бохні одні з найбільших в світі, в східній—саліни в Болехові, Долині, Дрогобичі, Ланчині, Ляцку, Стебнику, Делятині, Калуші і Косові. В салінах східної Галичини переважно заняті українські робітники.

Нарешті ми не можемо поминути так важної галузи промислу, якою є комунікація. В східній Галичині репрезентують його залізниці, які в ній досить розвинені. На жаль, ми не маємо змоги подати числа робітників зайнятих при них. З того одначе факту, що залізничники в Галичині становлять найсильнішу організацію—число зорганізованих залізничників приналежних до віденської централі виносить понад 4.000, можна вносити, що залізничники двох дирекцій східної Галичини, львівської і станіславівської становлять, порівняючи, дуже поважний процент усього робітництва. Число українських залізничників є значне. Низші категорії залізничників, як робітники секційні рекрутують ся майже виключно з українського населення.

Так представляєть ся нам в найзагальніших рисах, далеко не повно, молодий промисл Галичини, а краще східної Галичини, бо ми сю частину краю спеціально мали на увазі.

Неточна заводова статистика з 1900 р.—на сю неточність вказує і Буяк—подає число українського населення зайнятого в промислі і торгівлі на 36.745, з чого поверх 60% становлять робітники. Як пр. у Відні значний процент чеських і польських робітників при конскрипції втягаєть ся на листу німецької національності, так в великій мірі маса українського робітництва, національно індіферентного, податного до денационалізації, а зайнятого у польських підприємців зачислюєть ся при кожній конскрипції до польської національності. Судячи по темпі розвитку галицького промислу, можна напевно прийняти, що се число за десятиріччє 1900—1910 що найменше подвоїло ся. Таким чином, всіх тих, що люблять голосити, буцім то українська робінича партія не має серед українського народу найменшого ґрунту, бо

нема українського пролетаріату, всіх тих відсилаємо до тих промислових міст і місточок Східної Галичини, про які ми згадували висше, а переконують ся вони найкраще, як голословні є їх твердження. Неґувати українське робітничє питання—а суть сього питання не тільки в тому, як численна українська робітничя кляса по містах, але і в тому, яке її матеріяльне й духове становище, яка експлоатація її праці, яка її боротьба за краще завтра, се значить, о скільки се неґованє виходить з українського табору, не тільки не вміти розуміти природних і конечних еманципацийних змагань української робітничої кляси, але й віддавати цілі тисячі українського робітництва на поталу денаціоналізації; о скільки ж се неґованє виходить з польського табору, се значить, свідомо пособляти польонізації сего робітництва.

Не треба одначе замикати очей на факт, що сей матеріял робітничий по містах східної Галичини, на якому може спирати ся українська робітничя партія, сирий, і мало розвинений. Ступень клясової свідомости українського робітника, його сили й дозрілости низький. Власне се обусловлює повільний розвиток українського робітничого руху.

Як очевидно помилкою є, твердити, що українського промислового робітництва в Галичині нема—ми признаємо рацію за тим, що у нас фабричного пролетаріату в західно європейськім значінню слова майже нема—так з другого боку ще більш помилковим являєть ся погляд, який звичайно є на устах наших міщанських партій, буцім українське село є недоступне для соціалізму.

Соціяльну структуру українського селянства ми вже висше пізнали. Що вдаряє у неї в очи, то факт, що тільки 29,4% усього українського селянства припадає на самостійних, то є тих, що мають землю, решта припадає на робітників, зарібників і слуг. Далі знаменним є те, що тільки 4% занятих в рільництві припадає на робітників. Так малий процент кваліфікованого робітника в рільництві треба пояснювати не тільки недостачею в Галичині аграрного промислу, але й тим, що сільська господарка в ній переважно натуральна. Але вистарчить навести цифри поділу земельної власности в Галичині, аби переконати ся, як виглядають ті „самостійні“ в дійности:

В 1902 р. було в Галичині:

Обшар власности (господарства) ви-носить	Число госпо-дарств	Обшар тих госпо-дарств	Процен-тово
нижше 2 гектарів	ОКОЛО	660.000	9.2
від 2—5 "		404.000	19.8
" 5—20 "		189.000	23.8
" 20—100 "		10.700	6.7
вище 100 "		2.669	40.5
Разом .	1.204.369	7.156.000	100.0
з того:			
вище 2000 га	235	1.658.000	23.2
від 500—2000 "	903	837.000	11.7
" 100—500 "	1.531	405.000	5.6

Коли господарства нижше 2 гектарів називаємо зви-чайно карловими (до $\frac{1}{2}$ гект.) і парцельовими (від $\frac{1}{2}$ —2 гект.), господарства від 2—5 гект. дрібними а господарства вище 20 гект. великими, з котрих господарства вище 2.000 гектарів називаємо лятіфундіями, то цифри в горі наведені дають для тих всіх, що люблять твердити, буцім то се-лянство галицьке представляє одну клясу, в якій економіч-них ріжниць нема, дуже поучаючий образ. 80% загаль-ного числа господарств в Галичині припадає на категорію парцельових і дрібних господарств. Властники тих гос-подарств є рівночасно і наємними робітниками, бо, щоби піддержати своє істнованне, на що не вистарчає їм їх парце-ля, мусять наймати ся чи то у багатих селян, чи у панів. Сі дрібні властники земельні продудукують не для ринку, але для власної потреби. Вони проте не мають ніякого інтере-су в високих цінах на продукти рільні і на худобу. Їх інтерес клясовий прикриває ся з інтересом клясовим мій-ського робітника. Їх інстинкт і інтерес економічний йде в розріз з інтересами дідича—пана та заможного селянина. Соціалістичні кличі, кличі клясової боротьби находять у них належний відгомін і зрозумінне. Що соціалізм не станув в українськiм селі трівкою і сильною ногою, то за причиною сього, поза анальфабетизмом галицького села, треба шука-ти де инде.

Говорячи про умови розвитку українського робітничого руху, ми не можемо поминути незвичайно важного момен-

ту, який розвиток сей в великій мірі обусловлює. Се момент національний.

Соціяльна структура українського народу, слаба й не-виразна—се продукт, відзеркаленне усього його дотеперішного історичного життя. Український народ, діставшись з під пановання Польщі під Австрію, представляв собою як найстрашнішу картину занепаду. Висші його верстви були спольонізовані. Панцизняний, безпросвітний хлоп і на пів грамотний піп—творили нарід. До 1848 р. австрійське правительство вело супроти українських мас політику *divide et impera* (розділюй і пануй). Воно дало тим масам народну школу, пособляло культурному їх розвиткові—все те в тій цілі, аби шахувати Українцями революційні змагання Поляків до відбудованя Польщі, котрі довгий час не могли погодити ся з її утратою. В році революцій в Австрії (1848), нечисленна тоді українська інтелігенція, переважно попівська, становила контрреволюційну когорту проти польських революційних рухів, покладаючи всю свою надію на вдячність австрійського правительства. Надії сі одначе Австрія цілковито завела. Польська ноблесса дуже скоро витверезилась із своїх революційних мрій а остаточно по упадку повстання в 1863 р. станула без застережень на ґрунті австрійської державности, чому формальний вираз дала в своїй вірно-підданчій деклярації з 1867 р. котра починала ся від слів „Przy Tobie, Panie, wiernie stoimy“. Наслідки сього факту були для дальшої долі українського народу в Австрії фатальні. Австрійська конституція з 1867 р., котра на папері узнала рівноправність всіх народів в Австрії, в дійсности dokonala поділ їх на пануючі і поневолені. В ряді останніх опинили ся Українці. В сьому навіть отверто призналось австрійське правительство, заявляючи устами міністра Байста: „Полишає ся Полякам як домашню справу, о скільки Українці мають існувати“. Дальша історія політичного життя українського народу в Австрії конституційної доби—се історія довгої і безперервної визвольної боротьби його з під пановання польської гегемонії, з ярма національної неволі, котра не покінчилась по нинішний день.

Як сильно впливає національна неволя на клясову свідомість і боротьбу робітництва, як затемнює вона сю свідомість і як гальмує клясову боротьбу, про се не треба й говорити.

Але національна неволя українського народу має свій глибокий соціальний корінь.

На селі поміщики є виключно польські шляхтичі, сільська біднота є українська. Класовий антагонізм українського селянина є рівночасно національним. Між польським двором а українською хатою існує не тільки класовий але й національний глибокий провал. В місті знов підприємства, адміністрація, уряди, школи і т. п. є переважно в польських руках. Український робітник або підпадає польонізації, або, о скільки він національно свідомий, мимоволі мусить відчувати все своє безправне національне становище.

З такого стану випливає одна з сильних перешкод для українського робітничого руху. Сам той факт, що класові противенства українського робітника села й міста є рівночасно і національними, се отвиріє для українських міщанських партій широке поле для націоналістичної демагогії, дає їм можливість, під маскою національних кличів позискувати для себе українського робітника а що найголовніше, дозволяє їм, заслонювати перед ним своє дійсне політичне обличчє.

Так пізнали ми в найзагальніших рисах умови розвитку робітничого руху в Галичині а українського спеціально. Тільки пізнавши їх, зможемо тим легше зрозуміти український соціалізм в австрійській Україні, поодинокі фази його розвитку, його стан, його проблеми, його вигляди на будучність.

Література. Fr. Bujak: Galicya t. I i II. Oesterreichische Statistik. Herausgegeben von der k. k. statistischen Zentralkommission. Wien—B. 75.—Dr. Józef Buzek: Własność tabularna w Galicyi z końcem r. 1902. Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych, t. XX. z. 3.—Veränderungen im Stande der Gewerbe während 1900/1—1906/7 — bearbeitet vom k. k. arbeitstatist. Amte. Wien.—Др. В. Охримович: Фактичні і фіктивні страги Русинів в демографічній білянсі Галичини за десятиліття 1900—1910.

II. Початок української соціалістичної пропаганди в 70 і 80 рр.

Початки українського соціалізму в Галичині датують ся з другої половини 70 рр. минулого століття. Розглядати їх— неможливо, не згадавши бодай загально про тогочасний стан соціалістичного руху в західній Австрії та про те, як до соціалістичного руху ставило ся тоді австрійське правительство.

Розгром старої Австрії на полях під Кеніґрецом (1866) приніс остаточно ліберальній буржуазії повну перемогу. В 1867 р. появляють ся основні закони австрійської конституції. В тім самім році появил ся теж доволі ліберальний закон про стоваришення і збори. Як з одного боку, завдяки йому робітники мали змогу організуватись, так з другого, він став пізніше просто бичем для молодого робітничого руху, бо давав правительству деякими своїми постановами можливість, нищити усі товариства, о скільки вони були „staatsgefährlich“, то є небезпечними для держави. І дійсно, німецькі і чеські робітники зараз використали новий закон, закладаючи у Відні і Празі свої спілки, скликаючи віча, на котрих отверто висловлювали свої домагання, та почали видавати свої газети. В молодім тоді німецькім і чеськім робітничім руху йшла боротьба між двома напрямками, між прихильниками Шульце-Деліча, котрий головав, що одиноким виходом з нужди робітників може бути ощадність, пильність і працьовитість—він завзивав проте робітників до самопомочи (Selbsthilfe) через закладання споживчих і кредитових спілок і прихильниками Ляссаля, котрий знов вказував робітникам на свій залізний закон про платню, на те, що нужда робітників випливає з усього сучасною господарчого устрою, що її можна усунути через захоплення робітниками політичної влади в свої руки.

Представниками першого напрямку були серед Німців др. Макс Менґер і урядник Е. Кесслер а серед Чехів—др. Хлеборад; представниками другого напрямку були Г. Обервіндер і А. Шай (Scheu) у Німців а Пек (I. B. Peck) у Чехів. Правительство підпирало спілки Шульце-Деліча. Міщанські партії думали навіть при їх помочи опанувати робітничий рух. Одначе Ляссаліянці здобувають по малу перемогу. Повний крах ідей Шульце-Деліча наступає в році важкого крізісу—1873, коли то многі споживчі і кредитові спілки скрізь поупадали. До упадку ідей Шульце-Деліча причинили ся немало переслідування правительства, яким підпадали Ляссаліянці. Часи коротко триваючих міністерств Гіскри, Таафе, Гаснера до 1870 р.,—прихильне робітникам міністерство Гогенварта-Шефле тривало ледви кілька місяців—а відтак часи міністерства Ауерсперґ-Ляссера до 1879 р. і опять Таафе від сього ж року—се часи тяжких переслідувань соціалістичного руху в Австрії. Робітничі спілки як „staatsgefährlich“ порозвязувано. Найневиннійший рух робітничий остро переслідувано. Спір о тактику супроти правительственних репресій між „поміркованими“ (Обервіндер) і „радикалами“ (Шай),—останні були під сильним впливом анархізму,—котрий то спір триває аж до 1889 р. (Гайнфельд), ще більше ослаблює робітничий рух серед Німців. Чеський знов робітничий рух, який з початку йде в хвості міщанських партій, зразу починає йти самостійним клясовим шляхом, коли в початках 70 рр. в боротьбі чеських робітників з чеськими фабрикантами за підвищення платні прийшло до проливу робітничої крові. Не зважаючи на переслідування, чеські робітники оснують в 1878 р. на своїм з'їзді в Празі (в гостиниці св. Маркета) „чесько-славянську соціалдемократичну партію“.

Західноавстрійський соціалістичний рух, що стояв під сильним впливом соціалістичного руху Німеччини й Західної Європи, не мав, здаєть ся, значнійшого впливу на *перші соціалістичні кружки в Галичині*. Сі кружки організують ся головню за ініціативою соціалістів-емігрантів з Росії. З іменами двох визначних соціалістичних діячів Драгоманова і Лімановского, звязані є початки соціалістичного руху в Галичині.

В 1876 р. мусів Драгоманов задля своїх поглядів, які тодішньому міністрови освіти Толстому видавались небезпеч-

ними для російської держави, покинути київський університет, котрого був професором. Він переселив ся до Женеви, де вже тоді гуртувала ся соціалістична еміграція з Росії. Поклавши за головну ціль свого побуту на еміграції—помагати організованню на українських землях Росії і Австрії політичних кружків, котрі взяли би ся за культурне, політичне й соціальне визволення народу—Драгоманов йшов до сеї ціли двома шляхами: 1) через літературну пропаганду західноєвропейських поступових і соціалістичних думок і 2) через свої особисті зносини з видними представниками сучасної української молодіжи. На його думку, як каже він сам в своїй автобіографії, треба було в Австрії взятись за організацію соціалістичної партії з українських робітників і селян в союзі з Поляками і Жидами а в Росії перш усього добиватись політичної волі. Для ширення соціалістичних ідей починає Драгоманов видавати українські соціалістичні брошури—в р. 1876 виходить брошура С. Подолінського „Про багатство та бідність“, в слідуємій йогож брошура „Про хліборобство“—а в 1878 р. закладає Драгоманов поважний соціалістичний неперіодичний журнал „Громаду“, та видає її аж до 1883 р. В першій програмівій книжці „Громади“ розвинув Драгоманов широко свої суспільно-політичні погляди, котрих характеристику подаємо на іншому місці.

У Відні і у Львові падали думки Драгоманова на добрий ґрунт. Віденська студентська громада, котрої душею був Остап Терлецький почала ними живо перейматись. Особливо активним був сам Терлецький, що зазнайомив ся з Драгомановим ще в 1873 р. Коли в 1875 р. деякі українські соціалісти з Росії задумали видавати у Відні будьто оригінальні, будьто перекладні соціалістичні брошури, Терлецький радо заняв ся їх видавництвом. Під його псевдонімом В. Кістки вийшли в р. 1875—1876 три брошурки: „Парова машина“, „Про правду“ (перерібка з російської брошури „Хитрая механика“) і „Про бідність“. Четверту брошуру „Правдиве слово хлібороба до своїх земляків“, написану Ф. Вільхівським, сконфіскувала віденська прокураторія а самому Терлецькому виточила процес. Був се перший український соціалістичний процес в Австрії, при котрому вправді увільнено обжалованого, але конфіскати з брошури не знято. Брошуру Кістки пропу-

шену у Відні, сконфісковано у Львові а поява їх серед галицького суспільства викликала правдивий переполох.

Франко характеризує 70-ті роки як добу „тяжкого перелому серед галицько-українського суспільства“. Репрезентували його дві партії: москвофільська або староруська і українофільська або народовська. Ріжниця між обома партіями була та, що москвофіли обстоювали одноплемінність українського народу з московським а народовці його окремішність. Перші гравітували до Москви і її порядків та уживали в своїй пресі так званого „язичія“—мішанини української, московської, церковно-славянської і польської мов; другі тужили за Україною, котрої не знали, зітхали за козацькою бувальщиною, козацькими могилами то що, та уживали в своїх виданнях і пресі народної мови. Життєві інтереси одних і других обертали ся довкола мови і обряду. Одні зітхали до православя, другі гльорифікували унію. Інтереси народних мас були для них чужі. Тип так званого „рутєнця“ панував тоді всевладно в публичнім життю, то є тип людини, що в льяольности і рабстві супроти властей власної тіни бояла ся. В 1875—76 р. сучасні провідники народовської політики К. Сушкевич і В. Барвінський виразно і отверто заявляли, що „в нас соціальної квестії нема“, що „лихо наше—то лїнивство і пяньство хлопа“ і т. п.

Немов цілющою водою для молодіжи було тоді слово Драгоманова, яке стало продирати ся до студентської газети „Другъ“, що почала виходити в 1874 р. і була з початку москвофільською. „Листи Українця“ (псевдонім Драгоманова) писані ним до „Друга“ ще з Київа, робили просто революцію в головах молодіжи. З марта 1876 р. почали їздити через Львів українські соціялісти, котрі перший раз зазнайомлюють львівську молодіж з соціялізмом. Через них і Драгоманова стала вона читати твори Добролюбова, Герцена, Чернишевського, Лянґе (Робітничча справа), Ренана і т. п. В другій половині 1876 р. появляє ся у Львові жєневська брошура „Про богацтво і бідність“ а відтак брошури Кістки. Павлик і Франко стають соціялістами. За один 1876 рік стратили як москвофіли так і народовці усю молодіж. Ставши соціялістами, мусіли Павлик і Франко зійтись з львівськими робітниками.

Якже представляв ся рух робітничий у Львові перед 1876 р.?

Почин до організації львівських робітників дали друкарські складачі (зецери), що в 1870 р. заснували своє товариство „Postęp“, а відтак „Ognisko“, коли намісництво в 1873 р. перше товариство розвязало. Вже з кінцем січня 1870 р. вибухнув страйк друкарських складачів (цінниковий), який тривав 8 днів і скінчив ся для страйкарів повною перемогою—власники друкарень прийняли цілий цінник, предложений останніми. Був се перший страйк у Львові і в Галичині. Успіх страйку причинив ся до того, що складачі почали видавати для оборони своїх інтересів фахово-друкарську газету п. з. „Czcionka“. Одним із редакторів її був Українець Осип Данилюк. Перші зерна соціалізму кинув між львівських робітників Болеслав Лімановський, що емігрував сюди з Росії. В 1871 року виголосив він в салі товариства ремісників „Gwiazda“ два відчити про соціалізм п. з. „O sprawie robotniczej“, які в тім же році оголосив друком п. з. „O kwestyi robotniczej“. Лімановський зараз навязав зносини з робітниками і студентською молодіжю. За його почином склав ся гурт робітників з Августом Скерле, Антоном Маньковским і Осипом Данилюком на чолі, який мав вести агітацію у Львові. Рух між складачами відбив ся корисно і на робітниках інших фахів, що стали єднати ся і бороти ся проти визиску своїх підприємців. В р. 1871 вибух страйк кравців, в 1874 р. пекарів, в 1875 стельмахів. Лімановський не переставав займатися пропагандою соціалізму. В 1875—76 р. видав книжку „Sociologia Augusta Comte'a“ і твір „Dwaj komuniści Morus i Campanella“ де містив ся просторий виклад соціалізму. Тоді вийшла теж польська перерібка Чернишевського „Что дѣлать“ п. з. „Ludzie“, доконана Українцем Павліном Свенціцким (відомого в українській літературі під псевдонімом Павло Свій).

Ті перші проблески соціалістичного руху з одного боку між львівськими робітниками а з другого між українськими студентами університету, звернули на себе увагу певних кругів. Краківський „Czas“, орган польских станьчиків вдарив на тривогу, буцім то вся східна Галичина захоплена соціалістичною пропагандою. Москвофіли знов налякані тим, що молодіж відвернула ся від них, почали робити на неї доноси до поліції.

Незабаром поліція почала арешти.

В маю 1877 р. приїхав до Львова з Женеви польський соціаліст Михайло Котурніцький з листами від заграничних соціалістів до різних осіб у Львові, Поляків і Українців. Привіз з собою теж значну скількість соціалістичної літератури, книжок і часописей—головно в російській мові. Між листами, які віз Котурніцький були теж і листи Драгоманова до Українців (Павлика, Ів. Мандичевського). Його заарештувала поліція, забрала в нього книжки, листи і папери. Відтак зробила ревізії і арешти у всіх осіб, що згадувались в листах Драгоманова і заграничних революціонерів. Тих трусів у Українців по всіх частях Галичини начислює Франко до 100. Перших заарештовано у Львові Франка і Павлика а у Відни Терлецького, якого в кайданах привезено до Львова. Арештовано тоді теж і Лімановського.

Так відбув ся перший і оден із найбільших соціалістичних процесів в Галичині, в котрім на лаві обжалуваних засіли головно Українці. Головним доказовим матеріалом проти обжалуваних були листи Драгоманова а головним злочином їх соціалістичні переконання та недозволені зносини з Драгомановим. Про дивовижність цілої конструкції акту обжалування та повну ігноранцію судових властей в справах соціалізму свідчить отсей головний уступ акту обжалування: „Wiadomą jest rzeczą, że istnieje propaganda w celach socialistycznych, która szerząc zasady swe w szerokich Kołach społeczeństwa a nie będąc tolerowaną przez rządu, drogami tajnemi a przedewszystkiem przez zawiązywanie tajnych stowarzyszeń zwolenników dla swych zasad jednać usiłuje. Wedle oznajmienia władz politycznych wedle treści korespondencyi przytrzymanych u osób podejrzanych o krzewienie zasad socialistycznych zajmuje Michał Petrowicz Dragomanow, były profesor uniwersytetu Kijowskiego, obecnie w Genewie przebywający, naczelne stanowisko w zagranicznym stowarzyszeniu socialistów, którego czynność obejmuje ludność małoruską od Dniepra aż po Karpaty do Węgier; on też jest głównym i jedynym pośrednikiem między ruskimi socialistami w Ukrainie a podobnemi w zawiązku będącymi żywiołami ludności ruskiej w Galicyi“. Таке виписував акт і то в часі, коли в парламенті Німеччини голосно лунало слово

Бєбля і Лібкнехта, коли там явно виходили соціалістичні газети, явно закладались соціалістичні спілки, коли навіть в самій Австрії (у Відні і Празі) існували соціалістичні товариства і газети.

На розправі виступили всі обжалувані як соціалісти, розказуючи широко про соціалізм, про котрий судді не мали найменшого розуміння та доказували легальність своїх зносин з Драгомановим. І хоч в усім „доказовім матеріялі“ не знайдено ані одного натяку на якесь тайне соціалістичне товариство, мимо того трибунал uznав обжалуваних винними і засудив їх на кари до 3 місяців в'язниці.

Труси, арешти, процес і засуди кинули правдивий пострах на галицьке суспільство як польське так і українське. Коли тільки появились брошури Кістки, москвофільська преса підняла крик про „гнилий західний комунізм і соціалізм“. Ще далі пішли народовці. В. Барвінський кинув ся на соціалістичну пропаганду серед українського суспільства, вважаючи її за „шкідливу“ між иншим тому, що „індивідуальний характер нашого народу оказуєть ся противним комуністичній і соціалістичній нівеляції“. А Бudevоля (псевдонім Данила Танячкєвича) в статі п. з. „Прояви соціалістичні між Українцями й їх значіне („Правда“, 1877. ст. 173) писав: „...ми на ніяку пропаганду соціалізму з интензивного інтересу нашої народности, іменно задля самих найкардинальнійших ідей, які ми у самі засновини нашого, надійсь, величнього прогресу народнього вложити мусимо, пристати не можемо. Не ті ми люде та-й не той ми народ!“ Він доказував, що „українські соціалісти єсть причени до соціалістів московських, попхнуті туди російським правлінням“ і що „російське правліне єсть одиноднісенський мотор соціалістичного руху між українською молодіжю!“

Колиж Франко, Павлик, Терлецький вийшли з в'язниці, українське суспільство просто виелімінувало їх з поміж себе. „Найгірше боліло нас те, каже сам Франко в своїй розвідці про Терлецького, що вся українська суспільність з виємком купки молодіжи уникала нас як зачумлених. Ми опинили ся в положеню банітів викинутих із суспільности“.

А одначе сей перший український соціалістичний

процес*) у Львові як і дальші соціалістичні процеси**) викликали просто противний наслідок, як се бажалось краєвому урядови. Ані преса, ані устна пропаганда не зробили справі соціалізму такої прислуги, як саме сі процеси. Молодіж з запалом кидає ся до соціалістичної літератури. Серед львівських робітників ширить ся соціалістична думка. Осип Данилюк починає в 1878 р. видавати робітницьку газету „Ргаса“, редаговану в наскрізь соціалістичнім дусі. Франко і Павлик стали її співробітниками, поміщуючи в ній українські популярні статі, закликаючи робітників до солідарности й організації. „Ргас-ою“ зацікавив ся теж Драгоманов.

В тім самім році Павлик разом з Франком за матеріальною підмогою Драгоманова починає видавати у Львові соціалістичний журнал „Громадський Друг“, а коли прокуратурія оба його випуски сконфіскувала, видає далі його збірками під назвами „Дзвін“ і „Молот“, які теж підпали конфіскації. В остатній збірці напечатано переклад Шефле „Суть соціалізму“, Лянге „Робітницьке питанє“, Лімановського „Морелі, Руссо і Маблі як соціалістичні письменники“.

Для ведення плянної роботи соціалістичної поки що у Львові, завязує ся в 1878 р. за почином Лімановського, котрому поліція наказала опустити Галичину, робітничий комітет, в склад котрого входили Маньковский, Ожаровский, Данилюк, Павлик, Франко і інші.

Робітники львівські почали виступати на вічах, на

*) В 1878 і 79 р. наступили арешти мужиків з Москалівки, Монастириск та загалом в Косівщині і Коломийщині за соціалістичну агітацію, зглядно принадлежність до тайного товариства. Між сими мужиками вів пропаганду Павлик а відтак його сестри. В акті обжалування проти Анни Павлик каже ся, що вона ширила між народом „Громадський Друг“, „Дзвін“, „Молот“ та віденські і женецькі соціалістичні брошури. Анну Павлик на суді увільнено.

**) Процес Людвіка Вариньского і 36 товаришів (так зв. „великий краківський процес“) в 1880 р., процес Баліцкого і тов. у Львові 1882 р. в тім самім році процес Козакевича і тов. (так зв. „процес 26“), станиславівський процес Щасного Дашиньского і тов., львівський Вислоуха і тов. 1889 р., Гната Дашиньского і тов. 1889 р., Брайтера, Дашиньского і тов. в тім самім році, Клушиньского і тов. в 1892 р. другий станиславівський процес (Шепс і тов.) з р. 1894. Всі ті процеси були ведені під закидом о принадлежність обжалуванних до тайних товариств.

котрих проголошували свої домагання. Перше таке віче відбулося в Кривчицькій лісі, де ухвалено заложити робітничу партію. Поет Червінський переробляє під той час марсельську французьких робітників „Le drapeau rouge“ на „Czerwony sztandar“, якої різкі та зрозумілі поклики до клясової боротьби немало причинювалися до оживлювання руху. Пісня стала незвичайно популярною серед львівського робітництва.

В р. 1880 видає названий комітет брошуру п. з. „Czego chcą socjaliści?“ і „Program socjalistów polskich i rusińskich we wschodniej Galicyi“ *). Одним з редакторів сеї програми був Франко. З певного огляду заслугує вона на близьку нашу увагу. Виписуючи загально економічно-політичні постуляти робітників, вона так розв'язує питання організаційне партії в заселеній трема націями східній Галичині:

„В нашім краю—читавмо в ній—де на одній території живуть побіч себе люди, а навіть громади різних народностей, не вільно соціялістам одної народности вважати себе представителями цілої території, тільки треба радше стремити до федеративної спілки, в яку входили би групи соціялістів усіх народностей, але кожда в своїм крузі заховуючи повну автономію і свободу акції. Таку власне федерацію творять соціялісти східної Галичини. Організуючи пролетаріят польський, український і жидівський, що заселює сей край, стремимо до витворення сильної робітничої партії, яка на території, занятій тим пролетаріятим працювала би в дусі загальних соціялістичних принципів, пильно узглядаючи місцеві умови. Кожда національна група, що входить у склад тої федерації, матиме повну автономію у своїх внутрішніх справах і свободу єднати ся зі спорідненими групами, які існують де-інде. І так Поляки-соціялісти, що входять у склад нашої федерації, працюватимуть спільно з Українцями в Галичині, а рівночасно можуть приєднати ся як незалежна польська група до діяльності пр. групи варшавської, краківської, женецької і т. д. Українці знов, крім солідарної з Поляками акції в Галичині, можуть

*) Програма ся була видрукована спершу під назвою „Program socjalistów polskich wschodniej Galicyi“. Автором зміни після Драгоманова був Лімановський. А коли автори програми запротестували проти зміни, наліплено тоді на видруковану програму новий заголовок: „Program socjalistów galicyjskich“.

самостійно приєднати ся до українських ґруп, ґрупи „Громади і т. д. А в самім краю, там, де народ чисто польський, працю обіймуть Поляки, де чисто український—Українці, а в мішаних громадах пропаганда відбуваєть ся спільними силами“.

Програма висказувала ся в дусі свободи й рівноправности всіх народів, вона зазначувала теж, що „польсько-українська робітничка партія“ не може мати нічого спільного з іншою партією, яка стремить до відбудовання Польщі в історичних межах.

Як бачимо, в основу програми польських і українських соціалістів у східній Галичині, оскільки ходить о питання організації партії і національне взагалі, ввійшли подекуди засадничі думки Драгоманова, які він перший повно і обширно розвинув в програмі „Громади“.

Програма ся одначе не мала практичного значіння. По появі своїй знайшла противників серед самих польських соціалістів і то тих саме, що оставали тоді під ідейним впливом Болеслава Лімановського. Тай сам соціалістичний рух у Львові починає слабнути. Дперва при кінці 80 р.р. оживляєть він на ново, кристалізуючись в сталих організаційних формах. З ідейного ферменту, що знаходив свій вираз в соціалістичних кружках 70 і 80 років, вийшла з одного боку „галицька соціалдемократична партія“, а з другого „українська радикальна партія“.

Остап Терлецький, Михайло Павлик і Іван Франко в історії сього ферменту відіграють головну ролю. Се перші піоніри українського соціалістичного руху. Але їх праці не можна би собі просто подумати без Драгоманова, якого заслуги для українського соціалізму—першорядні. З огляду на їх, як не менш з огляду на ту ролю, яку прийшлось йому відіграти в історії українського національного відродження взагалі, ми повинні трохи ближше спинити ся на сій постаті.

Література: I. L. Prawdźic: Krótki rys ruchu socjalistycznego we Lwowie w ostatnim 25-leciu, Lwów 1895. Żegota: Krótka historia rozwoju partyi socjalistycznej w Galicyi, Lwów 1894. Іван Франко: Др. Остап Терлецький, спомини й матеріали (Записки Н. Тов. Шевч. т. 50, кн. VI). Ювілей 30-літної діяльності Михайла Павлика (1874—1904). Львів, 1905; (в книжці поміщений відчит М. Лозинського про Павлика). Іван Франко: Михайло Павлик. ЛНВ. т. XXIX, кн. III. — Socyalizm,

demokracja, patriotyzm. Wydawnictwo w celu uczczenia 40-letniego jubileuszu pisarskiego 1860—1900 Bolesława Limanowskiego, Kraków, 1902. „Громада“, Женева 1878—1883, (Статі М. Павлика, Анни Павлик, Сергія Подолінського і самого Драгоманова). Михайло Лозинський: Польський і великоруський революційний рух і Україна. Іван Франко: Молода Україна, часть перша. Провідні ідеї й епізоди. Іван Франко: Листи Драгоманова до Ів. Франка, т. I і II. Передмова Франка до збірки своїх оповідань „В поті чола“.—J. Deutsch: Geschichte der oesterreichischen Gewerkschaftsbewegung. Wien, 1908. — Dr. Edvard Beneš: Stručný nástin vyvoje moderního socialismu. Dělnické hnutí v Rakousku a v Čechách. Brandys N. L. 1911. — J. Steiner: Utrpení sociální demokracie československé a postup strany v Rakousku. Praha, 1902.

III. Михайло Драгоманов.

Нас інтересує Драгоманов як політичний мислитель та як громадський діяч. Тому подаючи характеристику його суспільно-політичного світогляду, нам приходиться рівночасно визначити те місце, яке він заняв в історії відродження українського народу, а спеціально в історії розвитку української політичної думки.

По своїм переконанням Драгоманов був соціалістом. „Я завше був соціалістом, ще з гімназії, де мені дали прочитати Роберта Овена та Сен Сімона“ — каже він сам про себе в своїм листі до Киян з 1887 р. Ідеї Кирило-Методієвського брацтва мали на нього глибокий вплив, а так само і писання Герцена та Чернишевського. Від 1870 р. остає, як сам заявляє в одному із своїх листів, під безпосереднім впливом Європи. Одначе не присвоїв собі живцем ані одної соціально-політичної теорії, ні доктрини. Незвичайний критичизм, з яким він ставився до всякої теорії, був сьому до певної міри на перешкоді. Оригінальної соціально-політичної теорії не дав, — він проте брав з чужих поглядів тільки те, що видавалось йому найвідповіднішим і найрозумнішим. Соціально-політичний світогляд Драгоманова ціхує еклєктизм.

Його соціалістичний ідеал — се ідеал Прудона: федерація вільних спілок вільних людей. Повну волю людини і громади клав в основу ідеальної організації будучого суспільства. Тут був Драгоманов подекуди анархістом. Одначе з анархізмом взагалі, в його сучасному розумінню, не мав нічого спільного. До Бакуніна, Моста, Крапоткіна ставився цілком негативно. Відкидав зовсім їх аполітизм, їх науку про державу, їх погляди про те, як дійти до здійснення соціалістичного ідеалу. Анархізм тих людей, з котрого він собі просто кпив, а також і марксизм, котрий видавався йому надто доктринерським (Драгоманов називав його „ні-

мецькою метафізикою“), не підходили до його тверезої, холодної, скептичної натури. „Рух усе, ціль ніщо“—отся формула Бернштайна найбільше відповідала натурі Драгоманова. Здійснення соціалістичного ідеалу може після нього наступити не шляхом революції, а еволюції, через реформи, при звісній поступенности і при високім культурнім розвитку мас. Не вірив в оружні зриви, повстання й революції, як в способи, якими б можна повалити сучасний лад, хоч не обезцінював їх. „Повстання можуть починати будити громадський розум, можуть кінчати старі порядки, котрі вже підкопані з усіх боків инакшими способами а зробити нові порядки, та ще й громадські й господарські, саме повстання не може“. Як еволюціоніст відкидав рішучо терор. Своїми поглядами, в котрих був незвичайно консеквентний, він найбільше наближався до нинішнього бернштаїнізму. Добачуючи силу зросту нових суспільних порядків „в зрості малих і великих товариств між людьми, в зміні звичаїв і думок людських по всіх громадах кожної країни“—Драгоманов не доцінював як слід економічних факторів в розвитку—суспільства. Був ідеалістом. Ігнорував максималні постуляти, а клав головну вагу на мінімальні, то є на такі домагання, які в найближшій і найкоротшій часі можна досягнути. Узнавав при тім вповні компроміс з несоціалістичними партіями, але компроміс, як сам каже, скількостний, а не якостний, що не дозволяв робити ніяких концесій із принципу. На тім пункті був Драгоманов як людина, що понад усе ставила громадську характерність, безоглядним. „Хай ми будемо вічно проклятими, а ми принципами грались не станемо“—говорив сам про себе.

Дехто закидає Драгоманову хлопманство, яке любов до мужика і його інтересів підносить до фетішізму. На нашу думку, закид сей є неоправданий і безосновний. Він не міг замикати очей на той факт, що як українська так і московська нація—се хлопські нації. Вплив російського народництва на Драгоманова знаходив свій вираз в тому, що в селянстві добачував він одну клясу, що ся верства суспільна ідентифікувалася у нього з „народом“, під котрим розумів „усіх робітних“. Рахуючись з сим фактом як політик і як діяч, він одначе ніколи не робив собі з мужика фетіша. Навпаки, хлопманство у деяких діячів української

радикальної партії, як се далі побачимо, він гостро осуджував.

Драгоманов — еволюційний соціаліст, сими двома словами найкраще й найвідповіднійше можна його схарактеризувати як політичного мислителя та громадського діяча.

Науковий соціалізм Маркса й Енгельса він не потрафив зрозуміти. Не присвоїв собі теж діалектичного методу наукового досліду. Дрібноміщанський соціалізм Прудона полишив на його світогляді глибокі сліди. Тимто на Заході Європи він більше симпатизував з міщанськими радикальними партіями і дрібноміщанським соціалізмом, як з соціалдемократією, у котрої добачував максималізм і якобінізм.

Отверту публичну діяльність починає з роком 1876, коли то усунений російськими властями з катедри історії на київському університеті, покинув Росію раз на завше та виемігрував до Женеви, аби відси працювати в користь рідної країни.

Були се тяжкі, скрутні часи. В Росії лютилась всевладно реакція. А проскрипція українського слова указом російського уряду з 1876 р. викликала серед Українців правдивий переполох та придусила українство на довгі часи. В Галичині знов—як каже Франко—були се часи „тяжкого перелому“, коли здавалось, що тип „рутенця“ возьме гору та запанує серед українського суспільства.

В сі тяжкі часи, в сю „глузу ніч“ на Вкраїні виступив Драгоманов.

В неоцінену заслугу треба йому покласти, що він вже з кінцем 70 рр. а особливо з початком 80 рр. минулого століття, коли російські революційні групи оставали переважно під впливом Бакуніна, що в той час Драгоманов перший енергічно виступив проти террору й бакунізму та сміло й отверто підніс клич політичної боротьби в Росії.

До того висновку прийшла накінець практичним способом і „Народна Воля“, що через Желябова запропонувала навіть Драгоманову бути літературним виразником партії за границею. Одначе Драгоманов відказав ся від прийняття пропозиції народовольців, бо ділили його від них засадничі думки і відмінні погляди на террор, який він як оружіе обосічне і безуспішне для зміни порядків в Росії, рішучо відкидав.

Не террор а широка пропаганда політичних свобод і

сама політична боротьба мусить принести волю в Росії! Погляди свої широко розвивав спеціально в газеті „Вольное Слово“, основаній в 1881 р, якої був головним редактором. Погляди сі почали загально прийматись, особливо серед соціалдемократів, котрі (Плеханов і тов.) почали в своїх виданнях, як каже сам Драгоманов, „половину його аргументів слово в слово повторювати“. Та в питанню, ким має бути завойована політична воля в Росії, кому приналежить ініціатива за для її здобуття, виявивсь весь утопізм Драгоманова. Він, подібно як і усі сучасні йому російські ліберали, думав ініціативу народу замінити ініціативою революційної інтелігенції, прикладаючи велику вагу до „земств“, інституцій, що в історії російського лібералізму відіграли значну роль. Утопійність думок Драгоманова як і російських лібералів виказували з добрим успіхом російські марксісти, що групувались тоді в організації „Освобождение Труда“. Історія признала останнім рацію. Повне банкруцтво „революційного духа“ російської ліберальної інтелігенції можемо нині тільки констатувати.

Драгоманова вважають за одного із перших конституціоналістів в Росії та „творця російської конституційної теорії“. „Він перший блискучо і докладно вияснив російському суспільству змісл і значінне конституційного ладу, особливо прав особи та принципів самоуправи“—каже про нього в „Освобождению“ (№ 72) бувший марксіст Петро Струве. В 1884 р. видає Драгоманов брошуру „Вільна Спілка—Вільний Союз“, в котрій подає проєкт російської ідеальної конституції. В проєкті своїм і як ворог всякого централізму і як федераліст виступає за децентралізацією Росії, за перебудовою її на засаді федералістичного принцип, основаного на признанню широкої автономії територіяльним одиницям з їх місцевими і областними органами самоуправи.

Далеко більші заслуги Драгоманова як громадського діяча для його властивої батьківщини, для України і її народу. Усе його житте було нічим иншим, як тільки одною, великою, безпереривною службою Україні.

В найбільшу заслугу треба поставити Драгоманову те, що він українське питання, справу життя й будучности українського народу визволив з пересудів етнографії та пут назадництва а поставив з одного боку на *політичний ґрунт* а з другого, звязав її з *всесвітнім поступом і демо-*

кратією. Заслуга ся, яку треба так цінити як огнисте слово Шевченка а з якої нині переважно не здають собі справи, відносить ся в рівній мірі як до австрійської так і до російської України.

Ми вже згадували про сей переполох, який запанував на Україні після виходу legis Jusephovicіae в 1876 р. Ніхто инший, тільки Драгоманов виніс справу указу і справу українську перед суд Европи і цивілізації. А зробив се той сам Драгоманов, до котрого сучасні українофіли відносили ся вороже, котрого вважали просто шкідником української справи. *)

Мало того. Сучасні українські діячі наполохані указом завернули зі шляху ідей та традицій Кирило Методієвського брацтва, виреклись завітів політичної поезії Шевченка а пішли на шлях „примиренія украинства съ правительствомъ“, як про се писав Костомаров Драгоманову в 1876 р.

В добре відомій кождому Українцеві газеті „Новое Время“ містить згадуваний нами Костомаров статю п. з. „Полякамъ Миротворцамъ“, де з заміром примирить правительство з Україною, виступив проти Поляків та їх еманципаційних змагань, станувши на ґрунті московської державної ідеї. За ним пішов Антонович, Житецький і майже всі сучасні так звані „українофіли“. Мордовцев писав згодом в одній з петербурзьких газет, що український рух не має політичних цілей а тільки просвітні і моральні. А Житецький подав навіть записку міністрови Лоріс—Мелікову про українофільство, в котрій доказував про користність сього руху для російського уряду, бо він відводить молодіж „від соціалізму й політики“.

Драгоманов виступає тоді з вольним українським словом на вільній швайцарській землі. Випускає в світ женеvські публікації, в котрих ясно й сміло обґрунтовує українську програму.

Доказуючи фантастичність, нещирість і реакційність заходів своїх земляків в їх заходах „примиренія“ украинства з правительством, доказуючи далі повну абсурдність по-

*) Вороже се їх становище до нього виявилось ще вь 1861 р. під час похоронів Шевченка. Коли Драгоманов пішов за домовиною поета до церкви, приступив до нього—як пише Драгоманов у своїх споминах п'яньський землячок з словами: „Ти чого тут?—тут тобі не місце!“ Після сього інциденту в поході на цвинтар, виголосив Драгоманов над домовиною Шевченка одну з найкращих і найсильніших промов.

гляду, буцім то культуру можна відділити від політики і буцім то можна робити культуру без політики, він ставить українство на політичний ґрунт, доказує конечність української політичної боротьби, кидає клич політичної волі українського народу. Український рух—після нього може і мусить вибороти собі признання й права в першій мірі політичною працею, котра є рівночасно й культурною. Український рух не може бути неполітичним. Клич політичної волі українського народу знайшов в Драгоманові після Шевченка найенергічнішого а при тім найкращого свого речника. Тільки Драгоманов, як політик тверезий і практичний підходив до нього з реального боку.

„Державне право само по собі не погана річ, все діло в тому, як його ставити“. Він був приклонником політичної самостійности українського народу, але був рішучим противником сього клича в тій формі, в якій виставляли його „українофіли“.

„В Польщі відрубність національна й право на автономію чує ся не в учених кабінетах а всюди в житю і маніфестує ся всякими способами серед польських мужиків як і серед панів і літераторів“—пише Драгоманов в „Чудацьких думках“. На Україні не те. Для політики державного відриву (сепаратизму) України від Росії він не бачив ніде сили, ні ґрунту. А в політиці, чи краще в неполітичній і аполітичній роботі сепаратистично настроєних українських діячів, Драгоманов бачив просто неґацію самої ідеї про політичну самостійність українського народу. „Щож то воно за ідея—пише він в згадуваних „Чудацьких думках“, що не знайшла собі за 20—30 років ні одної людини, котра б без маски, сміливо проговорила її, котра б не віддала за ту ідею не то житє, а навіть частини свого спокою, карієри і т. и.? Очевидно, що таку ідею треба вважати за практично неіснуючу,—за *quantité négligeable*“. І коли так писав Драгоманов про справу „українського сепаратизму“, знайшли ся люди, що в „Правді“ Барвінського не завагались зробити з нього „донощиком московському урядови“, коли він заговорив про сей „сепаратизм“. Чиж міг хто краще закинути собі з „сепаратизму“, як закинули собі з нього самі українські діячі?

Драгоманов ставив проте справу політичної самостійности українського народу на реальний ґрунт. Коли укра-

їнські вчені бавились філільогічною дискусією—очевидно веденою в московській мові!—на тему, чи наша мова самостійна від московської і польської, Драгоманов рішав спір практично: „зробіть українську мову органом європейської культури, щоб чоловік, котрий рветь ся до сеї культури, міг задовольняти свою жагу на тій мові!“.

Так ставив ся Драгоманов до української мови а коли він радив своїм землякам вчити ся і російської, то тільки тому, що через неї міг мати Українець, що й не знає ні одної із західноєвропейських мов, доступ до європейської літератури, науки, культури.

Коли далі вкраїнські діячі на Вкраїні, що вели політику „примиренія“ з російським правительством, спорили, чи самостійний народ Українці?—Драгоманов уважав сю справу академічною квестією і рішав її теж практично: що нам робити політичного, щоб наш народ підняв ся політично і соціально?

Виставляючи клич оборони української національності і її вольностей та збудження потреби єдності національної, Драгоманов перший виступив як рішучий панукраїнець — він добачував найуспішнішу реалізацію ідеї політичної самостійности українського народу в політиці федералізму.

Правда, погляди Драгоманова на національне питання і українське спеціально, вимагають нині ревізії. Нині в великій мірі являють ся вони застарілими. Йому далеко було до того розуміння національного питання, яке надали йому у перве австрійські марксісти (Реннер і Бауер) і яке нині є найбільш поширеним. У Драгоманова грала більшу роль існуюча рама державна, підрядну подекуди нація. Конкретно, він як Українець був російським державником. В своїм проєкті ідеальної російської конституції він кладе в основу перебудови Росії автономію області, території а не нації, хоч австрійська дійсність могла його вже тоді досить поучити, на скільки такий принцип розв'язує національне питання. Одначе треба пам'ятати, що в часи Драгоманова і в Росії і в західній Європі національне питання взагалі ігноровано. Дійсність робила своє. Під кінець свого життя Драгоманов значно змодифікував свої погляди на національну справу.

Остаєть ся нам ще коротко сказати, чим є Драгоманов для австрійської України.

Вже в попереднім розділі ми могли пізнати, як важну роль прийшлося йому відіграти в формованні української політичної думки в Галичині. Тільки через порівняння нинішнього стану галицько-українського суспільства зі станом його в 70 рр., можемо належно оцінити ту роль, яку в його розвитку відіграв Драгоманов. Коли українство в Галичині виросло нині в поважну політичну силу,—а се могло наступити тільки з пробудженням мас народу, коли воно виглядає нині хоч трохи, що так скажемо, по європейськи, то тут в першій мірі заслуга Драгоманова як того, що перший почав вчити Галичан політики, що перший кинув в атмосферу „рутенщини“, вирослої в традиціях рабства і політичного бездумства кличі європейської демократії. Політика кожної демократії—се політика оперта на людських масах. Отсю а не иншу політику вказував Драгоманов українському суспільству в Галичині. І тому закликав він все живе серед сього суспільства, „будити маси народу“. Йому і як соціалістови і як демократови була осоружна „політика поклонів, крутійства, пошівсько-адвокацької еквілібристики“, коротко, вся отся „неполітична політика“, яку проводили в життю українські народовці і які власне через сю політику так само були чужі народним масам, як і москвофіли, що в 70 рр. були другою найсильнішою партією в Галичині. „Йдіть в народ—кликав Драгоманов—закладайте товариства, читальні, склепи, скликайте віча—то потім явитесь і в офіційних інституціях парламентських як сила а не як лякеї і жебраки, явитеся масою а не одиницями!“ Отсі слова, які товк Драгоманов українським політикам, варто тут навести, аби бачити, які перли практики європейської демократії сипав Драгоманов між стадо народовецьке „рутенців“ в глухій галицькій куті, тоді, коли його провідники в роді К. Сушкевича висловлювались про мужиків: „як хлопови дати землі, то він ляже під грушою і не буде нічого робити“.

Через довгі роки приходило ся Драгоманову вести завзяту й безпощадну боротьбу з політичним обскурантизмом і сервілізмом галицького народовства а тим самим підготовлювати ґрунт для нової організації політичної, що виступила на поле публичної діяльності в 1890 р. під назвою „української радикальної партії“ а про яку прийдець ся нам далі говорити. Була се перша українська організація політична в Галичині, що вийшовши із соціалістичних круж-

ків 70 і 80-ти рр., почала за зазивом Драгоманова будити народні маси, їх освідомлювати і організувати.

Драгоманов виступав на галицькій ґрунті як соціаліст. Як такому, прийшло ся йому боротись не тільки з українським націоналізмом, „з назадниками, котрі в барві національній хотіли вести українську суспільність до застарілих і шкідливих суспільних і освітних думок“, але також із фальшивим інтернаціоналізмом, з „напередниками, котрі не розуміли ваги національностей“.

Як син поневоленої нації, він був гарячим оборонцем усіх плебейських, недержавних націй. Він доказував, що кожда нація має право на своїй етноґрафічній території на свій повний розвиток. Багато було тоді людей серед російських соціалістів, що в імя кепсько понятого їми інтернаціоналізму, іґнорували національність, кажучи, що національності стоять тільки на перешкоді до осягнення остаточної мети соціалізму. Вони проте неприхильно ставились до української мови, кажучи, що ліпше буде, як вона вимре. Драгоманов доказував зовсім слушно, що ці погляди не мають нічого спільного ні з соціалізмом, ні з інтернаціоналізмом. В своїй знаменитій книжці „Историческая Польша и великорусская демократія“ він показує з одного боку, що противники українства, котрі послугують ся інтернаціоналізмом, зовсім не інтернаціоналісти а націоналісти і державники, а з другого боку виступає проти всяких історичних пересудів та державно-централістичних змагань революційних і соціалістичних партій і груп, як російських так і польських супроти українського народу і України. Такі думки проповідував Драгоманов, котрий узнавав національність о стільки, о скільки є вона певною формою солідарности між людьми, що вважав мову тільки як засіб, через який люди можуть порозумівати ся. Всесторонній поступ людини, політичний, соціальний і культурний, всевітнє братство народів—були його ідеалом.

Тут Драгоманов був в найкращім розумінню слова інтернаціоналістом. Не зважаючи на се, а може власне для сього, був він предметом загальних нападів з боку українських націоналістів, та польських і російських соціалістів. В очах перших був він „ворогом власного народу“, в очах других „націоналістом“. Нині можемо найкраще оцінити вартість сих закидів і нападів.

Література: Політичні писання Драгоманова: Переписка його з Ів. Франком, М. Павликом, Т. Окуневським, Ю. Бачинським. Б. Кистяковскій: Передмова про Драгоманова до „Политическихъ сочинений“ т. I. Москва. Ів. Франко: Суспільно-політичний світогляд М. Драгоманова (ЛНВ 1906, VIII). Михайло Павлик: Михайло Драгоманів і його роля в розвою України. Той сам: Михайло Драгоманів як політик. Той сам: Михайло Драгоманів, „високий рівень“ українства та „нова ера“. Той сам: Михайло Драгоманів 1841—1895. Його юбилей, смерть, автобіографія і спис творів. М. Ганкевич: Замітки про історичну традицію („Земля і Воля“, 1912, ч.ч. 5—8). Б. Кистяковскій: Страницы прошлого. (По поводу книги В. Я. Богучарскаго). Москва, 1912. Н. В.: Политическія взгляды Драгоманова („Украинская жизнь“ № 6. 1912).

IV. Українське соціалістичне народництво.

Соціалістичний рух 70 і 80 рр. в Галичині, що мав виключно характер кружковий і на пів конспіративний, тільки під кінець 80 рр. переходить в нову стадію свого розвитку. З дрібних кружків переходить в сталі форми політичної організації, з конспірації виступає на ширше поле публичної пропаганди й агітації.

Маємо на думці повстання двох соціалістичних партій: галицької соціалдемократичної і української радикальної. Нашу увагу займе перш за все ся остання.

Що спричинило заснування української радикальної партії?

Політична атмосфера серед українського суспільства була невиносима. Політика москвофілів полягала на маринованню „історических начал“ та була наскрізь реакційною. Політика знов народовців полягала на ідеалізованню „народних святощів“, була мертвою, неполітичною і не демократичною, бо не виходила далі поза свій тісний і формальний націоналізм, не опирала ся на народних масах, вороже відносила ся до поступових політичних кличів демократії.

Для боротьби з народовцями і їх політикою основує в 1890 р. Павлик з Франком за підмогою закордонних Українців „Народ“, що гуртує довкола себе найпоступовіші інтелігентні одиниці та здобуває собі відразу вплив на селянство. Коли-ж частина народовців з О. Барвінським на чолі почала наближуватись до польської шляхти і австрійського правительства—се дало безпосередний товчок до виступу людей, що гуртували ся довкола „Народу“, як нової української політичної організації, під назвою „української радикальної партії“.

На довірочних зборах, що відбули ся дня 4 і 5 жовтня 1890 р. прийнято програму партії, яку оголошено в 20 ч.

„Народа“, з підписами д-ра Северина Даниловича, Мих. Павлика, Івана Франка, Євгена Левицького і д-ра Романа Яросевича, як основателів партії.

Ідеологію нової партії найкраще можна схарактеризувати як *соціалістично-народницьку*. Вона мала реальне оправдання і реальний зміст в соціальної структурі українського народу та в тих об'єктивних умовах, серед яких вона виступила і при яких приходилось їй працювати. Міста в східній Галичині були переважно польські. Там губились просто більші і менші оази українського робітництва, підупалого міщанства та нечисельної інтелігенції. Села були наскрізь українські. Там береглась українська національність. На село, між селянські маси, „в народ“—туди зверталась нова партія з своїми кличами й агітацією. Селянство, а становило воно дійсно „народ“—було тою клясою, на котрій партія мусіла оперти свою політику. Воно, соціально не розвинене, економічно зруйноване, нидіюче в темноті і анальфаетизмі—було податне для соціалістичної агітації. Клич „землі, пасовиск і лісів!“ знаходив серед нього природний відгомін. Соціалістичне народництво радикальної партії мало за собою ґрунт.

Основателі радикальної партії, між котрими були й люди обізнані з творами Маркса прийняли в програму партії а власне в її максімальну частину соціалізм. „В справах суспільно-економічних—читаємо в ній—змагає партія до переміни способу продукції згідно зі здобутками наукового соціалізму, то є, хоче колективного устрою праці і колективної власности средств продукційних“.

В мінімальній частині, програма, маючи на увазі інтереси праці взагалі та інтереси трудового селянства спеціально, виставляє цілий ряд аграрних реформ, що по думці авторів програми, мали „запобігти скорій пролетаризації села“.

Се власне і характеризує програму радикальної партії як *народницьку*.

Марксіст завжди виходить від того, що є, він покликують ся на наукове пізнання фактичних тенденцій розвитку капіталістичного суспільства. Він каже: коли могутній віз капіталізму вступив хочби своїми передніми колесами в дану країну, так ніщо не в силі задержати його походу і ні що не може усунути тих наслідків, які він за собою несе.

Роскіл села на дві кляси, на тих, що мають землю і живуть з визиску і на тих, що продають свою працю як товар, стає *необхідністю*, що виникає із нової організації нашого громадського устрою. Ніякі отже домагання не в силі запобігти пролетаратії села. Так розумує марксист. Марксист є *реалістом*.

Інакше аргументує народник. Він корінь соціального лиха добачує не в причині а в наслідках його. Таким чином причину його добачує він не в самому капіталізмі а в „людях“, малоземеллю і безземеллю, еміґрації, податках, і в усіх інших негативних наслідках капіталізму. Народник проте не йде далі паліятивів і думає, що ними можна запобігти тому, чому власне не можна запобігти. Він свято обурюєть ся на марксиста, закидаючи йому, що той „змагає“ до „обезземелення селян“. Народник є *романтиком*.

Програмі радикальної партії можна-би зробити цілий ряд інших поважних закидів, в першій мірі літературність її. Програма зазначувала, що в культурних справах партія стоїть на ґрунті позитивної науки, в справах віри за раціоналізм а... в штуці за реалізм. Тут очевидно автори програми були подекуди під впливом Драгоманова, котрий одначе був рішучим противником виставлювання політичною партією постулатів літературного характеру. Одно треба одначе з цілим натиском признати: се була перша програма, що поставила собі за мету *політичне освідомлення широких селянських мас* українського народу в Галичині.

І нікому більше, як тільки Драгоманову і впливам західно-європейського соціалізму треба се покласти в заслугу. На справу політичного освідомлення селян в Галичині, Драгоманов звернув перший увагу та задля сього підготовлював через цілий ряд років людей. Українські соціалістично-народники перші поставили сю справу на реальний ґрунт і перші почали політично селян освідомлювати через літературну і устну агітацію, через закладання товариств, уряджування віч і зборів і т. п.

Радикальна партія взяла теж перша в свою програму, йдучи за європейською соціалдемократією, крім домагання свободи особи, друку, коаліції, політичних свобод і прав для народу, постулат загального голосовання до парламенту і репрезентаційних тіл.

До повстання нової політичної організації, її програми і праці віднесли українські народовці вороже.

„Дѣло“, тодішній головний орган народовців з усею силою вдарило на нову партію таї висміяло її соціалізм, питаючи з наляканими очима: деж нашому мужикові до соціалізму? Але на напади „Дѣла“ і українських народовців спокійно відповідав „Народ“, котрий став органом радикальної партії, що „повний і консеквентний демократизм без соціалізму є неможливий“. А на запит „Дѣла“, чому русько-українські радикали пішли за програмою соціалістів, той сам „Народ“ відповідав: „А чому-ж по наших селах чим раз більше творить ся пролетаріяту“?

Мало того. Українські народовці віднесли до заходів радикальної партії задля політичного освідомлення селян не тільки байдуже, але й вороже, вважаючи сі заходи роботою „дуже шкідливою, деструктивною“. Мовляв: „де-ж нашому хлопови до політики“? Як реакційною партією були народовці, видко найліпше з того, як вони ставились до справи загального голосовання до парламенту. Коли міністерство Таафе під напором демонстрацій робітників у Відні внесло дня 10 жовтня 1893 р. проєкт виборчої реформи до парламенту на підставі загального голосовання, орган народовців „Дѣло“ виступив з найбільшою рішучістю проти загального виборчого права взагалі.

Важною теж заслугою радикальної партії є те, що вона перша виступила не тільки проти клерикалізму, але за *ляізацією української політики*, за її свіцкістю.

Вся дотеперішня політика галицьких Українців як народовців так і москвофілів була не тільки по духу своему наскрізь клерикальною, але йшла в цілости в хвості церкви і церковних достойників. Галицький митрополит, „князь Руси“ зі своїми єпископами і попами—се, по найширшому переконанню кожного народовця, природний батько і провідник народу. Інтереси політики мірялись інтересами церкви й попівства і були їм підпорядковувані. Були то часи на галицькій Україні, коли Качали, Пелеші й Сембратовичі як провідники народу, потрапили „свату унію“ піднести до значіння національного ідеалу.

Радикальна партія виповіла безпощадну боротьбу галицько-українському клерикалізмови, виступила за ляізацією української політики, виступила накінець проти здирства

попів доконуваного ним на селянах за всякі церковні треби й обходи. Тут безперечно одна з заслуг партії. Не диво про те, що українські клерикали й попи кидались на радикалів з найбільшою лютістю.

Одна з найбільших одначе заслуг української радикальної партії—се виступ її проти так зв. „нової ери“.

Жерело її повстання—політичний консерватизм галицьких народовців та брак у них віри в сили мас люду, у власні сили народу. Вона полягала на тім, що частина українських народовців рішилась за ціну певних національних концесій, підпорядкувати українську політику політиці шляхоцької Польщі. Драгоманов характеризує її як „рішуче ренегатство від всіх ліпших традицій українських, починаючи з Шевченкових“!

Цікаво, що в історії повстання „нової ери“ дуже значну роль відіграли закордонні Українці, Антонович і Кониський, особливо ж перший, котрого можна вважати за головного її ініціатора.

Під кінець 80 рр. заносило ся на війну Австрії з Росією. Тодішній міністер заграничних справ Кальнокі і міністер війни Бауер прийшли до пересвідчення, що небезпечно є для Австрії, мати в краю висуненім на північний схід до Росії весь нарід в опозиції супроти держави. Центральне правительство схияло ся проте, заспокоїти деякі частичні домагання Українців і в той спосіб позискати їх для держави. Воно доручило Полякам, аби ті навязали з Українцями угодові переговори. Намісником Галичини був тоді граф Казимір Бадені, котрий розумів вагу справи і з цілою енергією взяв ся до діла. Помічником його був посол Хамец, що взяв на себе, робити угодовий настрій серед українських кругів і діячів. Покійний професор Антонович здавав собі добре справу зі значія скріплення національної позиції Українців в Галичині для російської України. З Хамцом вязали його давні товариські відносини. З Антоновичем обговорив Хамец цілу справу польсько-української угоди та поручив йому задля заключення її, навязати зносини з львівськими народовцями. Антонович приїзджав в сій цілі навіть до Львова та ввійшов в порозумінне з Ол. Барвінським і людьми, що коло нього близько стояли.

Тимчасом Бадені вів переговори з декотрими українськими послами, головно—з послом Телішевським. Бадені

обіцював Українцям концесії за ціну зірвання ними взаємин і солідарности з москвофілами та прийяття в свою програму вірности пануючій в Австрії династії і католицькій церкві.

Результатом сих переговорів була голосна програмова заява посла Романчука в галицькій соймі, проголошена дня 25 листопада 1890 р. акцептуюча оба домагання Баденього, то є, вірність династії і гр.-кат. перкві. Колиж в кілька днів пізнійше заявив намісник в повній палаті сойму, що він не давав ніяких приречень українським послам—Бадені оправдував се тим, що хотів заслонити народовецьких послів перед закидами, буцім то вони продали українську справу за миску сочевиці,—Романчук вицофав ся з дальших переговорів з намісником і уступив місця для ведення їх Ол. Барвінському, з яким Бадені з самого початку був в зносінах і котрий „угоду“ остаточно заключив. „Угода“ давала отсі головні концесії: 1) урядове заведенне в учебниках шкільних фонетичної правописі, 2) нову гімназію в Коломиї, 3) кілька українських катедр на львівському університеті, 4) товариство обезпечень „Дністер“, 5) певну скількість мандатів при підпертю правительства і Поляків. За ціну сих концесій—не всі Бадені додержав—зобовязав ся Барвінський зі своєю ґрупою, йти в повній солідарности з польським колом та з правительством в парламенти і соймі. Барвінський зобовязане додержав. Шляхта польська знайшла в ньому і його ґрупі вірних і слухняних джурів, запряжених до своєї колесниці.

Очевидна річ, ніхто не стане перечити певного значіння концесій „угоди“ для національного розвитку вкраїнського суспільства в Галичині. Одначе те значінне нічим було в зіставленню з тою політичною деморалізацією українського суспільства, головнож інтеліґенції, що добачувала будучність українського народу залежну тільки від ласки польської шляхти і правительственних сфер. Але „нова ера“ Барвінського, попри політичну деморалізацію—пригадаємо, що при виборах до парламенту в 1897 р. Барвінського і його сторонників вибирано при помочи жандармських баґнетів і всіх тих шахрайств старостинських, якими славні на весь світ „галицькі вибори“—ся „нова ера“ мала ще один дуже фатальний і один із найшкідливіших наслідків. Вона кинула опозиційну частину галицьких народовців в обійми

„консолідаційної політики“ з москвофілами, яка причинилась до скріплення й зросту москвофільства в 90 рр. минулого століття.

Заслуга се радикальної партії, що вона з Драгомановим на чолі виступила до безпощадної боротьби з „новою ерою“. Гостра та основна критика „нової ери“ в „Народі“ інтенсивна агітація вічами і зборами проти неї серед селянства, причинили ся до того, що вона скоро серед інтелігенції стратила свій кредит, серед мас вона здибала ся тільки з проклоном, а відтак підтята в самім кореню своїм, упала. Упадок „нової ери“ був рівночасно побідою основного принципу політики соціалістичного народництва, після якого тільки в організації широких мас українського народу та в боротьбі його за свої права—лежить будучність українського народу. Побіда сього принципу рішила теж про побіду українства над москвофільством в Галичині.

Такі заслуги старої радикальної партії, котра, як політична організація була не сильна. Що вона не розвинулась, що по кількох літах свого існування почала просто розкладатись, на се зложились причини, які нам не трудно зрозуміти.

В лоні партії з самого початку її основи змагались три течії: драгоманівська (її представником був головно Павлик), соціалдемократична і націоналістична. Група Драгоманова занадто ідеалізувала селянство, чим зближалась до російського народництва. Характерно, що сам Драгоманов дуже критично ставив ся до надмірної ідеалізації селянства, до хлопоманії, що особливо замітна була у Павлика. Кожний фетішизм, отже і селянства уважав він не тільки некультурним, але й шкідливим, в чім не можна йому не признати повної рації. Через те так гостро виступав він проти російського народництва, тому критикував і хлопоманство Павлика, що виявляло ся у нього не раз в дуже оригінальній формі. Його погляд на закладанне українських гімназій може послужити для нас до певної міри типовим прикладом. Так писав Павлик вкупі з Франком в „Народі“ (1890, ч. 24): „Яка для мужиків користь навіть із заведення одної української гімназії чи семінарії учительської, коли нема мови про зміну самої системи наукової в тих школах, і коли доступ до тих шкіл є для мужицьких дітей задля високих оплат майже неможливий?“ Хибою теж

у драгоманівців було, що вони, ідеалізуючи селянство, в якому добачували одноцільну клясу, ігнорували інші суспільні верстви українського суспільства.

Соціалдемократичну течію репрезентували „молодші“. Виховані головню на німецькій соціалістичній літературі, вони цілком справедливо вказували на те, що як селянство, так і весь український нарід не може не підпадати тим економічним законам суспільного розвитку, яким підпадає кожде суспільство, а на які перші вказали Маркс і Енгельс. Соціалдемократи в українській радикальній партії почали звертати більшу увагу на потреби українського робітництва по галицьких містах, вони інформували читачів „Народа“ про робітниче питання і робітничий рух на Заході Європи. Варто теж зазначити, що з лона сеї ґрупи вийшла теж у перве думка про застосованне страйку в боротьбі селян проти брутального економічного визиску польської шляхти в східній Галичині—думку сю перший порушив Юліян Бачинський. Він теж перший видвигнув клич політично-державної самостійности українського народу, який спопуляризував в своїй брошурі п. з. „Україна irredenta“ (1896), брошурі, що на свій час мала значний вплив на галицько-українське суспільство, головню на молодіж. Бачинський вкінці реферував на IV зїзді радикальної партії справу подїлу Галичини, а сей постулят приняла партія в свою програму.

Вкінці третя течія, яку характеризуємо як „націоналістичну“. Її репрезентував в початках основання партії Теофіль Окуневський. Він ніколи не міг погодитись і з соціалізмом партії. Загальне голосованне до парламенту видавалось йому як щось „надто ґрімке“, що належить до „музики будучности“—як про се писав він Драгоманову в своїх листах. Він перший, хоч і несміло, підносив думку про потребу засновання націонал-демократичного сторонництва, що обєднувало би в собі всіх опозиційно настроєних Українців. Згодом одначе паціоналістична течія знайшла собі горячих приклонників і серед молодших радикалів. Деякі з них навіть симпатизували в початку з соціалізмом, з якого одначе скоро витверезувались. Будзиновський і Охримович можуть уходити за представників сеї течії. Їх світогляд ціхує національний радикалізм, зафарбований ненавистю до Поляків взагалі.

Сі три течії почали з собою змагатись в партії, особливо—після смерти Драгоманова (1895), коли не стало його великого авторитету, який всі uznawali. Сі течії були зародом розколу партії та повстання нових українських політичних організацій. Той внутрішній процес розкладу партії, що з одного боку спричинив заснування української соціалдемократичної партії, а з другого—української націоналдемократичної, вимагає окремого обговорення.

Література: „Народ“, 1890—1895. Переписка Драгоманова з М. Павликом, Т. Окуневським і Франком. М. П а в л и к: Михайло Драгоманів, „високий рівень“ українства та „нова ера“. І в а н Ф р а н к о: Молода Україна. Ч. I. Провідні ідеї й епізоди. Н. В.: Руска справа въ рокахъ 1891—1894. Львовъ, 1895.

V. Від української радикальної і галицької соціалдемократичної партії до української соціалдемократії.

Розглядаючи г'єнезу, ідеологію і заслуги української радикальної партії, ми зовсім полишили на боці другу соціалістичну організацію, основану майже рівночасно з радикальною партією, організацію, котрої тереном діяльности, агітації й пропаганди—в протилежности до радикальної, що працювала виключно на селі—було галицьке місто. Натуральна річ, що нова соціалістична організація не могла махнути рукою на український робітничий елемент у східно-галицькому місті. Його треба було втягнути в карби організації.

Безпосередній товчок до основання „галицької соціалдемократичної партії“—так офіційно називалась друга соціалістична організація — дав „Гайнфельд“, коли не рахувати й морального впливу першого міжнародного соціалістичного конгресу, що відбув ся в 1889 р. в Парижі, котрий закликав робітників всіх країн до святкування 1 мая як робітничого свята.

В історії австрійського соціалістичного руху Гайнфельд має величезне значінне. Закон Бісмарка проти соціалістів в Німеччині з 1878 р., котрим той задумав і надіав ся одним почерком пера знищити німецький соціалістичний рух, мав негативний вплив і на австрійський робітничий рух, головно німецький. В робітничі ряди втиснув ся анархізм. Наука про терор почала знаходити і в Австрії певний ґрунт як реакція проти брутальних а заразом безглузких репресій австрійського правительства супроти соціалістичного руху. Впливам анархізму підпали „радикали“. В 1884 р. завішено над Віднем виїмковий стан, котрий звернений був проти соціалдемократичного руху. В квітні 1886 предложив міністер Таафе проєкт закона проти соціалістів в австрійським пар-

ляменті, що очевидно був карикатурою німецького; з нього одначе нічого не вийшло супроти енергичного протесту проти його в парламенті опозиційних демократичних послів Кронаветтера і Пернерсторфера. Політичні права, загальне право голосованя, котрі обстоювали „помірковані“, видавались для „радикалів“ простим швіндлем, звичайним обманом робітничих мас. Боротьба між обома фракціями приймала незвичайно прикрі форми. В очах радикалів уходили помірковані за „поліційних соціялістів“, в очах останніх були знов перші „шайкою опришків“. На вулиці взаємно себе оминали.

Велике діло помирення обох ворожих собі фракцій почав молодий тоді лікар, др. Віктор Адлер, засновуючи в 1885 р. робітничий орган „Gleichheit“. Праця його над помиренням радикалів і поміркованих принесла остаточно успіх. На дні 30/31 грудня 1888 і 1 січня 1889 скликає він до *Гайнфельд* зїзд австрійських соціалдемократів, на котрім приходиться до поєднання обох фракцій та до ухваленя зїздом програми (Prinzipien-Erklärung) „соціалдемократичної робітничої партії Австрії“. Партія ставить собі за головну ціль—організувати „пролетаріят політично, дати йому свідомість свого положення і свого завдання, зробити його духово і фізично здатним до боротьби“. В ряді головних засад програми партії добачуємо на першому місці отсі:

1. Соціалдемократична робітнича партія Австрії є інтернаціональною партією, вона осуджує привілеї націй на рівні з привілеями роду, власности і походження та заявляє, що боротьба проти визиску мусить бути інтернаціональною, так як таким є сам визиск.

2. За-для поширення соціялістичних ідей використовуватиме вона всі засоби публичні, пресу спілки, збори та буде виступати за усуненням усіх перешкод свобідного вислову думки (виїмкові закони, закони про пресу, товариства і збори).

Програма приймає далі постулят загального, рівного і безпосереднього права голосовання до всіх репрезентаційних тіл як один із найважніших засобів агітації і організації пролетаріяту.

Ясність принципу, енергію тактики і єдність організації—ось що завдячує австрійська соціалдемократична пар-

тія Гайнфельдови, першому свому зїздови. А хоч мав він безпосередне і найбільше значінне для німецького соціалістичного руху — участь в Гайнфельд брали переважно німецькі делегати, — то все таки значінне його для руху серед інших народностей було першорядне. На зїзд прибули в значнім числі чеські делегати, по одному делегатови було від Італійців, Поляків і Словінців.

Гайнфельд—одна з найбільших заслуг Віктора Адлера.

Програму гайнфельдську приймають і галицькі соціалісти, що в тім самім році (1889) приступили до оснoвання „галицької соціалдемократичної партії“. Між основателями її бачимо А. Маньковського, Нахера, Дашинського, Гавсманна, Гудеца, Осипа Данилюка (спольонізованого Українця) і інших. Данилюк віддає свою часопись „Ргаса“ на услуги партії, а крім того партія закладає нову часопись „Robotnik“, котрого перше число вийшло вже 1 марта 1890.

Святкованне 1 мая робітниками по містах Галичини у перве в 1890 р. в розвитку соціалістичного руху Галичини і галицької соціалдемократичної партії відограє велику ролю. В самім Львові зібрало ся на вічу около 4.000 робітників. По інших містах обхід теж удав ся. Кличі соціалізму запалювали робітничі маси до організації й боротьби за свої права. Помалу але постійно росте партія. На другім зїзді соц. дем. партії Австрії була галицька соціалдемократія заступлена вже як частина цілого австрійського руху. В шляхті польській і в католицькій церкві рух находить найзавзятійших своїх ворогів. Польські єпископи в своїх пастирських листах, а польські попи з публичних амбон виклинали соціалістів і соціалістичний рух. В молодім тім руху одна особа відразу каже на себе звертати увагу. Се Гнат Дашинський. Незрівняний агітатор — він потрафив заграти на струнах нужди, упослідження і пониження галицького робітника; організаторський талант—він вмів звести до купи маси робітників, засугестіонувати їх до боротьби за свій хліб і права проти шляхтича, пана старости й попа; оратор в великім стилю — він мав дар виголошувати річи розумні і абсурдні — (останні йому досить часто трафляють ся) з такою ясністю, з такою самопевністю, з таким глибоким переконаннем, що вони роблять на людей велике вражінне, особливо на тих, що легко дають ся поривати блискучою фразою та ладним жестом, а не привиклі до кр

тичного думання і аналізу фактів. Не диво проте, що, дякуючи своїм способностям, Дашинський відразу висунув ся на саме чоло соціалістичного руху в Галичині, стаючи трибуном людових мас і пострахом для галицької шляхти й попів. Коли скажемо, що Дашинський — то партія, не розминемо ся з правдою, а тільки об'єктивно сконстатуємо факт.

Дальша історія галицької соціалдемократичної партії може нас о стільки інтересувати, о скільки з нею звязане питання організації українського робітництва.

Як жеж ставила ся галицька соціалдемократична партія до українського робітника і його потреб?

Таке питання треба поставити не тільки тому, що галицька соціалдемократія була офіційно інтернаціональною організацією, але врешті й тому, що на зїзді австрійської соціалдемократії у Відні в 1892 р. поставлено делеґатами галицької соц. дем. партії внесок, щоби в організованню пролетаріату там, де межі краю, провінції не згоджують ся з межами язових (національних) територій узгляднювано тільки язові. Таким чином поділено Галичину на дві агітаційні області: східну, з осідком у Львові і західну, з осідком у Кракові. Таким чином Краків мав право вести агітацію серед польського населення на Шлезку.

І ми дійсно бачимо, що справа агітації серед українських робітників не сходить з дневного порядку зїздів партії. Вже на зїзді з 1892 Дашинський, реферуючи про тактику й організацію партії, ставить між іншими внесок: „Поручаєть ся утворене у східній Галичині окремого комітету соціалістичного, русько-українського, якого завданням має бути агітація і організація серед міських і сільських робітників Українців“. Референт радив видавати соціалістичну часопись в українській мові. Перший внесок ухвалено, другий ні. Проти видавання української часописі виступив Цеттербавм, делеґат з Коломиї, котрий покликуючи ся „на свій 4-місячний агітаційний досвід“, заявив, що українські робітники не почувають потреби українського видавництва. „Нехай Українці йдуть на село, а міста нехай лишать нам!“—сими словами закінчив делеґат свою промову. Ухвала зїзду не була одначе ніколи здійснена. Як давалась відчувати потреба українського соціалістичного органу, видно з того, що справа заложення його була предметом дискусії на зїздах партії в р.р. 1893, 1894, 1897 і 1899.

Внески в сій справі раз-у-раз повторювано. Але на резолюціях все кінчилось.

Та була ще й инша причина, яка серед українського робітництва мусіла викликувати негодованне.

Провідники галицької соціалдемократичної партії почали афішувати партію не тільки як польську, але своїми виступами в польських національних обходах, уряджуваних спільно з буржуазними польськими партіями не в міру акцентували свій „соціалпатріотизм“, а в своїх програмових енуціяціях ставали на ґрунті польських історично-державних пересудів. Се мало за собою той наслідок, що відносини радикальної партії до галицької соціалдемократичної, котрі з початку були дуже приятні, почали ставати холодними. Спільні виступи галицької соціалдемократії з польськими буржуазними партіями в національних обходах стрічались на сторінках „Народа“ з різкою критикою. В кінці непорозуміння між обома партіями зросли до того, що радикальна партія постановила зайнятись теж агітацією і організацією міських українських робітників. Тільки в поглядах на ціль організації тих робітників розходились подекуди самі радикали між собою. Коли старці радикали уважали за ціль сеї організації — ратувати українських робітників від польонізації, то соціалдемократи в радикальній партії були того переконання, що клясове освідомленне українського робітника є найкращим ліком проти його польонізації. Довірочні збори українських робітників, що відбули ся 17 вересня 1896 у Львові, скликані радикалами, порішили заснувати українську соціалдемократичну партію, видати в сій справі відозву до загалу українських робітників та видавати теж українську соціалістичну часопись, друковану латинськими буквами з сеї причини, що українські робітники по містах переважно не знали українського письма *).

В кілька днів опісля появиля ся відозва комітету довірочних зборів п. з. „Pokłyk do robotnykiw Rusyniw“ **), зредатована Евґеном Левицьким, теперішним націоналдемократом.

*) На потребу видавання українських брошур латинськими буквами для українських робітників вказав Драгоманов, видаючи в 1876 р. в Женеві Шевченкову „Маяію“.

***) Відозву підписали: Михайло Бориславський—столяр, д-р. Іван Франко—літерат, Микола Ганкевич—правник, Іван Глинчак—слюсар, Михайло Котияк — швець, д-р. Евґен Левицький — правник, Михайло Павлик—літерат і Юрій Сидорак—друкар.

„Рокіук“ характерний тим, що вказує на денационалізаційну роль чужого капіталу на українських землях. „Він забрав руським робітникам не лише масу праці, не лише жив і розвивався з їх кєрвавиці, але надто віддав усю силу політичну і культурну в чужі руки, збудував цілу безліч чужих і ворожих Русинам інституцій, забрав руським робітникам навіть їх мову і пам'ять минувшости, повертаючи їх в простих, безправних рабів — простіть за слово—у гній для чужих цивілізацій“. Одначе про реасіміляційну роль капіталу взагалі, автори відозви не здавали собі зовсім справи.

Відозва так аргументує потребу самостійного організування українських робітників:

„Є дві причини, два аргументи, товариші, котрими ми будемо вести нашу оборону перед вами. Перший аргумент той, що не малисьмо на стільки сил, щоби сейчас перевести свою робітничу організацію. Праця народна Русинів так широка, так багато вимагає робітників на усіх полях народнього життя, що не ставало їх для зорганізованя робітничої партії. Впрочім сказати треба, що і тут ми не закладали рук і Русини були першими, що стали голосити соціалістичні думки. Тільки ж в тій праці наші звісні опікуни не дали нам супокою. Вже в перших починах руху спали на наших найліпших людей соціалістичні процеси, розбиваючи на прах зачатки свіжої соціалістичної організації. Розуміє ся, що серед таких прикрих обставин ми не мали иншого виходу, як шукати місця в польських робітничих організаціях, в тих організаціях, в котрих ми сподівали ся найти поле для праці в імя соціалістичних думок і заразом мали надію, що польська партія робітнича виписала на своїм прапорі знамя інтернаціоналізму. І се був наш другий аргумент, чому ми не організували ся в окрему партію і доси мовчали.

На жаль, зазначити мусимо з болючим серцем, що той наш другий аргумент показав ся безосновний і остатні роки особливо, багато принесли фактів нарушення наших прав національних, фактів, котрі до решти розвіяли дотеперішні наші ілюзії що до інтернаціональності галицької робітничої партії. Поминаємо тото, що вся агітація тої партії велась до тепер по польськи, що в організації робітничій львівській ставлено нам перепони в пренумерованю руських

часописів і деякі інші справи, вартні спомину, але певно за дрібні в очах польських соціялістів. Ми наведемо лише факт такий, що соціально-демократичну організацію в краю використано для польських патріотичних цілей, та що її використовували власне проводирі соціально-демократичної партії, не уважаючи ні на своє знамя інтернаціональне, ні на те, що між робітниками східної части краю переважав елемент руський. Так стало ся з обходом маєвої конституції польської (1891), коли то руські робітники мусіли парадувати в обході ювілейнім того акту, що мав відродити історичну Польщу. Так було на зїздах в Парижі і Цуриху, колито делегат руської части Галичини проголосив програму „wolnej Polskiej Rzeczyrospolitej“; так було в р. 1892, коли то провідник соц. дем. на конгресі львівським заявив, що ми соц. демократичні робітники маємо стати колись в бій за відбудоване польської держави. А вже короною інтернаціоналізму польських соціялістів було підписане на сегорічнім конгресі в Лондоні делегатом Східної Галичини домагання відбудувати Польщу силами інтернаціонального пролетаріату, те домагання, котре поставлено без порозуміння з загалом партії, без ніякого припорученя; дозволили собі в додатку виправдати проводирі львівські в своїм органі так, що немов то вони були в праві ставити подібні патріотичні домагання, бо в лоні соціально-демократичної партії вони не признають питання національного“. Отсі причини—заявляють підписані під відозвою—„вкладають на нас обовязок зєдинити руський пролетаріат в один спільний табор, свідомий своїх прав національних“.

Як бачимо, „комітет довірочних зборів робітників у Львові“ з 17 вересня 1896 мотивує потребу основання української робітничої організації причинами чисто національної натури. В імя українського націоналізму виступає, він проти польського націоналізму галицької соціалдемократичної партії.

Цікаво одначе, що галицька соціалдемократія прийняла появу самої відозви прихильно. Краківський орган партії (тоді тижневик) „Narząd“ в 40 ч. (1896) між иншим писав: „Відозва мотивує непотрібно повстанє нової організації атакком на політику братньої партії соціялістів польських. Не зачинаймо від закидів, але разом возьмімо ся до праці, до великого суспільного діла. В тім дусі бажаємо новооснова-

ній партії успіху, тим духом хочемо оживити відносини між польським та українським пролетаріатом“.

Орган нової організації, котрого перше число появилося дня 1 січня 1907 р. під назвою „Robitnyk, organ rusko-ukrajinskoji socyjalno-demokratycznej partyji“ під фактичною редакцією Миколи Ганкевича, — йому поручив комітет довірочних зборів редакцію органу, — станув в противенстві до „Poklyk-u“ на чисто робітничім і соціалдемократичнім ґрунті. В програмовій статі 1 ч. Robitnyk-a п. з. „Naszi cilu“ вказуєть ся на значінне новочасного робітничого руху, на цілі і змагання соціалдемократії. Стаття зазначає, що партія стоятиме на основі гайнфельдської програми і нею буде кермувати ся в своїй діяльності. Становище своє до національного питання означає такими словами: „А для нас Русинів-Українців тим симпатичнійший прапор соціальної демократії, що на нім видніє знамя свободи національної. Оден з основателів новочасного соціалізму, Енгельс в передмові до польського перекладу „Маніфесту Комуністичного“ заявив, що міжнародна солідарність пролетаріату є тісно звязана з тим, щоби кождий народ міг сам рішати о собі. Соціяльна демократія є проти неволення одної нації другим народом, знаючи, що гнет такий деморалізує як самого гнобителя так і гноблений народ і виходить на користь тільки пануючим верствам геґемонів. Тому то і вигляд на кращу будучність русько-українського народу, запорука його свобідного розвою і його політичної самостійности лежить в політичнім освідомленню українського люду, лежить в як найширшім розвою соціалізму і руху робітничого на Руси“.

Ся перша проба засновання самостійної української робітничої організації з ініціативи української радикальної партії показала ся невдатною. Ріжниці в поглядах на завдання організації серед членів її заряду, про які у нас згадувалось, найшли свій вираз зараз в практиці: галицька соціалдемократична партія поставила при виборах до ради державної в 1897 р. в деяких округах проти радикалів своїх кандидатів (проти Франка) і потягнула за собою деяких членів заряду організації, головно Ганкевича, а за ними і українських робітників. Тоді радикали виступили з заряду організації, а вона сама перестала зовсім істнувати по поперед-

нім упадку Robitnyk-а, що перестав виходити на 4 числі задля браку матеріяльних засобів.

Вибори до ради державної в 1897 р. були дуже важним кроком вперед у розвою соціалістичного руху. Вони відбувалися на підставі реформи виборчої міністра графа Казимира Баденього, що дав п'яту (робітничу) курію з загальним голосуванням. Загальний заряд австрійської соціалдемократії видав виборчий агітаційний маніфест в 5-ти мовах в накладі 2¹/₂ мільона примірників. Соціалістичне слово й думка доходили до найдальших закутків держави. Результат виборів був для соціалдемократів значний. З 598.527 відданих голосів в V курії 218.832 голосів впало на кандидатів соціалдемократії. А на 72 мандатів, які припадали на сю курію, 14 здобули соціалдемократи. В тім числі 2 мандати здобула галицька соціалдемократія: один в Кракові, де побідив Дашинський 22.214 голосами, здобуваючи для себе аж 72 процент відданих голосів, другий у Львові, де на кандидата соціалістичного (Козакевича) впало 9434 голосів.

Радикальна партія здобула теж два мандати. Послами вибрано д-ра Яросевича і Окуневського.

Успіхи виборчі обох соціалістичних партій в Галичині зблизили назад їх до себе. Зближенне се було й подекуди наслідком того факту, що соціалдемократична течія в радикальній партії почала брати верх. Показалося се зараз, коли перед радикальною партією стануло питання, куди мають увійти радикальні послы в австрійськй парламенті. Головний заряд партії порішив, щоби оба радикальні послы вступили до клубу послів соціалдемократичних, як українські радикали. Рішенню партії повинував ся тільки др. Яросевич, котрого соціалдемократичний клуб прийняв як госпітанта. Окуневському прийшлося виступити з партії.

Із вступленням радикального посла до соц. дем. клубу, виникла перед радикальною партією справа означення нею свого становища до соціалдемократичної робітничої партії Австрії. Сталось се на зїзді останньої у Відни 1897 р., що має в історії австрійського соціалістичного руху переломове значінне.

Панує в певних соціалістичних кругах погляд, буцім то віденський конгрес австрійської соціалдемократії з 1897 р.—він відбув ся в салі готелю Вімберг і проте назива-

вають його вiмбергським — приніс розділ єдноцiльної австрiйської партії на національні організації. Погляд сей є помилковим. Австрiйська дійсність давно покликала до життя сі організації. Національна форма робітничого руху в Австрії була продуктом цілком натурального, саморозвоєвого його процесу. Чеська соціалдемократія існувала як автономна організація від 1893 р., то є від зїзду в Будаєвiцях, на котрiм ухвалено окремий статут партії, а тільки в справах тактики мала вона порозумiватись із загально-австрiйською партією. На зїзді вiденським австрiйської соціалдемократії в 1892 р. признано Полякам, як ми вже згадували, право організувати польських робітників на Шлезку. Таким чином галицька соціалдемократія по складі своєму інтернаціональна, з того часу була в дійсности автономною національною організацією польського пролетаріату. За приміром Чехів і Поляків пішли полудневі Славяни. 27 і 28 серпня 1896 відбув ся в Любляні (Laibach) перший словінський партійний зїзд, котрий звязав словінські організації в Стирії, Побережю і Країні в одну автономну національну партію. Італійська і українська соціалдемократії уконституувались по р. 1897. Не існувала тільки німецька соціалдемократія як автономна національна організація в тій формі, як ми се бачимо у Чехів, у Поляків та у полудневих Славян. Бо „соціалдемократична робітнича партія Австрії“, була рiвночасно організацією німецького пролетаріату. Органи її такі, як „загальний ексекутивний комітет“ (Gesamtexekutive“), „загальний партійний зїзд („Gesamtparteitag“), були рiвночасно спільними для організацій німецького пролетаріату. Той стан у перве підпав зміні на зїзді соціалдемократичної партії Австрії, що відбув ся в 1896 в Празі, на якому зажадали Чехи, щоби німецькі соціалдемократи внутрішні справи німецького пролетаріату полагоджували окремо. На сьому зїзді ухвалено теж, що „загальний ексекутивний комітет“ партії (ширший) мають творити ексекутивні комітети національних організацій, а тільки „тіснійший загальний ексекутивний комітет“ мають складати ті члени національних ексекутив, що мешкають у Відні.

Таким чином вiмбергський зїзд австрiйської соціалдемократії не розділював австрiйського робітничого руху на національні організації, бо вони вже існували, *тільки утворив органічну федерацію соціалдемократичних партій*

поодиноких народів. Вімбергський зїзд накинув теж форму національної організації і німецькому пролетаріатови. Уважаємо потрібним навести в цілости резолюцію зїзду, що санкціонувала тільки форму національної організації для австрійських відносин:

„Намічена пражським зїздом, а переведена шестим зїздом партії, організація австрійської соціалдемократії по *самостійним національним групам* має мету, дати для організаційної праці многомовного пролетаріату Австрії найліпші практичні умови, та усунути практичні труднощі, що виникають із ріжномовности. Узнаючи таким способом *користь повної самостійности* для організації кожної мови та рахуючись з сим, створюємо рівночасно в загальнім зїзді партії і загальній партійній езекутиві інституції, відповідні для того, щоби ще краще як досі запевнити постійну складову цілість усім поодиноким організаціям для спільної боротьби. *Національна самостійність і інтернаціональне сплоченне (Geschlossenheit)* є основним принципом нашої організації.

Ми користуємось сею нагодою, аби заздальгідь *відкинути як найбільш рішуче всяку солідарність інтересів з національними і шовіністичними партіямми і боротьбамми посідаючих кляс.* Ми свідомі того, що клясові противенства сильнійші і глибше ділять як національна різність, та заявляємо, що ся організація виключно призначена є на те, аби творити найуспішнійшу форму, що дозволяє інтернаціонально і по братерськи зеднанним соціалдемократам усіх мов вести боротьбу проти визискуючих кляс серед своєї власної нації і проти визискуючих кляс усіх націй. Ціль організації — не підпирати національні шовіністичні змагання посідаючих кляс, але тим гострійше, безогляднійше і успішнійше могли їх поборювати“.

Віденський зїзд заняв ся теж зазначеннем становища свого до української радикальної партії, що вислала на зїзд двох своїх делегатів (Яросевича і Вітика), котрі брали в ньому участь в характері гостей.

При обговорюванню справи організації забрав голос посол до парламенту, др. Роман Ярославич і зложив іменем своєї партії заяву такого змісту:

„Українські радикали стоять на ґрунті соціалдемократичної партії і її програми. Організація українських радикалів є самостійною. Наш агітаційний терен—се українське

селянство. Спеціальні наші умови вимагають окремої нашої тактики. Тому хочемо задержати самостійність партії. Бажаємо одначе ввійти з соціалдемократичною партією в найтісніший контакт та будемо завжди готові, в окремих практичних випадках спільно йти з нею, порозуміватись із її управою та виконувати по можности бажання її, звернені до нас“.

Заява ся була предметом дискусії в спеціальній комісії, котра становище австрійської соціалдемократії до української радикальної партії закріпила в форму отсеї резолюції:

„Зїзд приймає до відомости заяву зложену др. Ярославичом іменем української радикальної партії та витає з радістю, що українська радикальна партія, котра стоїть на спільному принципіальному ґрунті, має намір, в добре зрозумілім, спільнім інтересі ввійти з нами в тісний контакт.

Ми сподіємо ся, що ся заява української радикальної партії причинить ся до повного вияснення відносин в їх власній партії та до прискорення її організації на соціалдемократичній базі, через що буде уможливлена спільна тактика, спільна праця, а пізніше теж і спільна організація“.

Др. Адлер, котрий реферував справу, висловив надію, що українські радикали будуть вже на будучих зїздах у соціалдемократичній партії Австрії.

Загально висказувано після віденського зїзду погляд, що переміна української радикальної партії в соціалдемократичну, є тільки питанням короткого часу.

І дійсно на VII зїзді української радикальної партії (1898) поставлено Яцком Остапчуком і др. Ярославичом, незалежно від себе, внесок, щоби „партія радикальна називала ся соціалдемократичною, щоби приняла соціалдемократичну програму, піддала ся головному с. д. зарядови у Відні та щоби мала в тім заряді свого представника“. Внесок сей одначе і комісія і зїзд більшістю голосів відкинули.

Одначе справа стає знова актуальною для партії в слідуючій році. Дня 5 мая 1899 займає ся нею головний заряд партії і тоді внесок, щоби партія приняла назву соціалдемократичної партії, зискав більшість 1 голосу. Викликало се формальну бурю серед тих, що на ухвалений зарядом внесок не годили ся. Павлик скликав іменем за-

ряду спеціально для сеї справи конференцію мужів довіря партії (21 мая 1899), а вона більшістю 1 голосу ухвалила „перейти над справою внеску соціалдемократів до порядку дневного та лишити ся раз на все при самостійности партії“. Після сеї ухвали присутні на конференції соціалдемократи зложили устами Яросевича заяву, що вони як соціалдемократи виступають з радикальної партії.

Коли-ж після віденського зїзду австрійської соціалдемократії, зїзд галицької соціалдемократичної партії з 1897 р. ухвалив офіційно прийняти нову назву „Польської партії соціалдемократичної Галичини і Шлезка“ — на зїзді сьому звертали ся послі Дашинський і Козакевич до присутних на зїзді українських соціалдемократів (М. Ганкевич по упадку ґрупи „Robitnyk“ вступив до галицької соц. дем. партії і від неї був навіть делеґатом на віденський зїзд австрійської соціалдемократії), щоби приступили до оснвання української самостійної організації,—тоді перед українськими соціалдемократами і тими, що покинули ряди української радикальної партії і тими, що не пішли за зазивом Козакевича та лишили ся далі в польській соціалдемократичній партії, виринула необхідність, заснувати окрему партію українського робітництва.

Сталось се 18 вересня 1899 р. На конференції українських соціалдемократів, скликаній до Львова ухвалено оснувати українську соціалдемократичну партію та прийняти програму австрійської соціалдемократії; вибрано теж управу партії і делеґата на загально австрійський зїзд до Берна (Brünn) та порішено з новим роком приступити до видавання власного орґану партії.

В половині сьогож року опустило радикальну партію також і її націоналістичне крило. З липня 1899 почали видавати др. Вол. Охримович і др. Евген Левицький суспільно-політичний двотижневик „Будучність“, котрого метою було, підготовити ґрунт до оснвання нової української партії, що обєднувала би в собі з одного боку народовців, а з другого націоналістів-радикалів. Важну ролю коло зорґанізованя нової партії відограє проф. Михайло Грушевський. Йому удасть ся для своїх заходів позискати Франка, що теж покинув радикальну партію. Під кінець 1899 р. приходить до порозуміння між народовцями і націоналістами радика-

лами та до оснoваня „української націоналдемократичної партії“ (27. XII. 1899).

При радикальній партії таким способом остав ся тільки Павлик з Трильовським, що рішились вірно остати при її прапорі та повести далі її роботу. Тут входить радикальна партія в нову фазу свого істновання. При змінених партійних відносинах вона приймає нову політичну фізіономію.

Стара радикальна партія, партія українського соціалістичного народництва перестала фактично істнувати.

Література: Żegota, op. cit. Beneš, op. cit. „Robitnyk“, organ rusko-ukrajinskoji socyjalno-demokratycznoji partyji. 1907. „Rusko-ukrainska partya radykalna“, Naprzód 1899. № 23. Дрібні статі і замітки в „Народі“, „Громадським голосі“ і „Robotnik-u“. Oesterreichische Parteitageprotokolle: Hainfeld (1888), Wien (Drei Engel-Säle 1892), Prag (1896), Wien (Wimberger 1907). Viktor Adler: Der Weg nach Hainfeld (Der Kampf, II, 4). Otto Bauer: die Gesamtpartei (Der Kampf, VI, 1).

VI. Українська соціалдемократія.

а. До 1907 р.

Останні роки минулого століття і перші роки біжучого, приблизно часи від кровавих баденівських виборів в 1897 р. аж до револьверового вистрілу Мирослава Січинського в палаті галицького намісника в 1908 р.—будуть записані в політичній історії українського народу в Галичині як часи найтяжших репресій, доконуваних польськими властями і верховодами над українськими масами, а разом як часи твердої політичної школи, яку сим масам прийшлося пережити.

Сю еру кровавих репресій над українським народом започаткував граф Казимір Бадені, славлений „польським Бісмарком“, що правив Галичиною як її намісник від 1888 р. В 1895 р. станув він на чолі державного центрального правительства, покликаний цісарем на становище президента міністрів. Бадені побачивши, що вигріта ним „нова ера“ взяла серед українського суспільства в лоб, що бенямінки його (Ол. Барвінський і тов.), котрі завдячували ще якийсь час своє політичне животінне тільки його ласці, не маючи найменшого підпертя серед українського суспільства, рішився зреалізувати свої пляни — себто зробити з українських мас податне орудіє для польської політики — „кровю і залізом“.

Вибори до австрійського парламенту в 1897 р. на підставі реформи Баденюго (пята курія) скінчились в Галичині трагічно. 9 трупів, 29 ранних і коло 800 арештованих— все те майже виключно в східній Галичині—отсе результати ославлених на весь світ „баденівських виборів“ *). Не зва-

*) Вибори в Галичині переводив Бадені через так зв. „польський центральний виборчий комітет“, прозваний теж „польським комітетом для виборчих розбоїв“. На чолі сього комітету стояв тоді граф Войтіх Діду-

жаючи на се, Бадені далі стояв непохитно при кермі держави, а режим заініційований ним в Галичині супроти українського народу вдержав ся тут на довші часи і по його скандальнім упадку *) в повній силі. Консеквентно і пляново переводили його в практиці на становищах намісників краю князь Сангушко, граф Пінінський і граф Роман Потоцький, той сам, що в початках своєї політичної кар'єри на бенкеті польської шляхти, зібраної в Бучачи грозив українським мужикам „новим Берестечком“ (1900 р.).

Але ся політика диких і брутальних репресій польсько-шляхоцьких сатрапів супроти українського народу, політика, що рік річно значилась проливом крові та трупами українських селян, хоч як страшним бременем затяготіла над політичним, економічним та культурним життям українського народу, всеж таки видавала неожидані для польської шляхти наслідки. Вона збудила національну свідомість і почуття громадянської єдності серед всіх верств українського суспільства. Кожний акт насильства та

шицький. Надужитя, які діяли ся при виборах, найкраще характеризують слова польського посла Гневоша, котрий не хотячи подати Дідушицькому в парламенті руки, сказав йому: „Вмийте собі перш усього кров із своїх рук, що з вашої вини полила ся при виборах“.

*) Бадені упав так скандально і ганебно, як ні один із австрійських прем'єрів. Своїми язовими розпорядженнями в користь Чехів викликав серед Німців бурю ненависти проти себе. До повалення його стреміли Німці усіми силами, в чім помагали їм соціалдемократи. В листопаді 1907 р. почала ся шалена обструкція в парламенті. Щоби її здавити, президент палати, польський шляхтич Давид Абрагамович негідним обманом перепер внесок німецького клерикального посла Фалькенгайна (Lex Falkenhausen) на зміну реґуляміну нарад, котрий давав право президентови, уживати поліції проти послів. Сей замах галицького шляхтича на права парламенту відперла опозиція. 26 листопада соціалдемократи і Німці окружили трибуну президента, чекаючи на нього. Абрагамович спровадив тоді до парламенту поліцію. 60 поліцаїв почало робити порядок в парламенті. Силою вніесли кільканадцять послів, між ними Дашинського і д-ра Яросевича. На другий день вибухли у Відні і в Грацу величезні демонстрації, котрі хто знає, чим би скінчились, коли б не здимісіоноване цісарем Баденього, що наступило 28 листопада, про що повідомляла зревольтовані маси Відня урядова „Wiener Zeitung“ надзвичайним недільним додатком. „Граф Бадені є повалений, політично похоронений, без можности воскреснути. Високим як вежа повинен бути його пам'ятник, колиб класти каміння, що кинув йому морально під ноги глибоко ображений люд. Так тяжко упасти — се гірка доля.“—Сими словами попрощала уступаючого Баденього віденська урядова газета.

самоволі польських верховодів, в руках яких була ціла адміністрація східної частини краю, кожде надужитте, якого допускали ся польські урядники на ріжних становищах супроти Українців, будив серед тих останніх протест, дух громадської і національної гідности, дух опозиції, національну і соціяльну свідомість, почутте солідарности та конечність потреби плянової і сильної організації на всіх полях громадського життя.

Кличі соціялістичного народництва, зацеплені серед селянства ще в першій половині останнього десятка XIX століття видавали тепер добрі овочі. Українське село почало що раз сильнійше і відважнійше гомоніти. Виробляло ся у селян почутте слухности своєї справи, за яку кров свою проливали та своє жите жертвували, росла віра у власні сили. Ренеґацтво і хрунівство щезали. Десь серед тих неосвічених селянських мас виростали як гриби по дощі сильні та характерні одиниці, бесідники, агітатори, організатори, на котрих плечах спочивав весь тягар громадської роботи.

В поміч селянству прийшло українське студентство, серед котрого почав ся рух при кінці 90-ти років мин. століття. В 1899 р. підняло воно у перве енергійну боротьбу за український університет і не покинуло сеї боротьби по нинішний день. Володимир Старосольський і Евген Косевич стоять на чолі сього руху. В 1900 р. починають вони видавати студентський орган „Молода Україна“, що в життю українського студентства відограв велику ролю. Орган був редагований в соціялістичнім дусі і то більш в дусі соціялістичного романтизму, як реалізму — соціялізм взагалі був тоді в моді серед студентства. „Молодій Україні“ роблять деякі люде ряд закидів, в першій мірі закидають їй фразеольогію — очевидно, соціялістичну. Можна говорити про і contra сього закиду як і інших подібних. Але не треба забувати одного, а власне того великого впливу, який мала ся газета на академічну молодіж. Той ідеалізм, який вона розпалювала серед найтупійщих одиниць, той запал до громадських справ, до сплачування довгу власному народови, який вона серед студентства будила, нарешті ся свідомість потреби боротьби, енергійної і завзятої за українську найвисшу школу, яку вона викрещувала в серцях молоді і суспільства (в 1902 р. спричинила вона сецесію українського студентства з львівськооо університету) — все те

остане нестертими буквами записане в історії українського національного відродження в Галичині. І додати теж треба, що ніколи пізніше студентські органи, що після сецесії повставали і упали, не стояли на тій висоті, на якій стояла „Молода Україна“.

З політичних українських партій націонал-демократична, в якій провід почали вести бувші радикали, почала зискувати на силах і організації. Дефензивний націоналізм її супроти що раз більшого припливу филь шовінізму польських партій—головно польської народової демократії, почав находити серед мас відгомін. Українська радикальна партія, дуже ослаблена відходом від неї націоналістів-радикалів і соціал-демократів—не тратила на значінню серед селянських мас—так сильні і трівкі були традиції серед них старої радикальної партії.

Ґрунт серед селянства здобула собі теж дуже скоро наймолодша українська партія,—соціал-демократична.

Всі отже три політичні опозиційні українські партії шукали зовсім природно головного опертя серед селянства. Слаба соціальна структура українського населення мала той наслідок, що невиразні клясові противенства серед українського суспільства та поборюване взаїмне всіх трьох партій уступали на другий плян перед боротьбою цілого суспільства проти шляхоцько-польського режиму в краю. Агітатор кожної партії з окрема був радо бачений на кождім селянськім вічу. Чим більш опозиційно і скрайно промовляв він, тим більший мав успіх серед слухачів. Соціалізм голошений по селах здобував собі вплив як сьвітогляд, що голосив мир хатам а війну палатам, в якому боротьба проти економічного визиску селян находила свій найкращий вираз.

Серед дуже важких умов прийшлося молодій українській соціалістичній організації розпочинати перші кроки своєї діяльності. Вони звернені були перш усього в напрямі пропаґанди основних ідей соціалізму серед українського суспільства. Сій меті служила головно „Воля“ партійний двотижневик, що став виходити з січня 1900 р. під редакцією Миколи Ганкевича. „Воля“ в перших роках свого існування була доволі живим і цікавим органом. Вона стояла на загальнім клясовім становищу. Самоволя польської шляхти, надужитя адміністрації та бюрократії

знаходили в ній свого непримиримого ворога. Національне питання трактувала як найзагальніше. В ній можна було подібати часто фрази про „самостійну Україну“, про берненську національну програму, але конкретних питань національної проблеми вона зовсім не зачіпала. Справі організаційній присвячувала дуже мало місця, ще менше справі аграрній.

Головним агітатором партії був Семен Вітик. Вітик— безперечно один із найспособніших людських агітаторів, яких видала Галичина. Бесіди його, запальні й бунтарські, а виголошені з темпераментом, просто—й зрозуміло підбивали маси як хлопські так і робітничі. Серед одних і других Вітик був популярною особою.

В Збаращині вели агітаційну роботу такі високо інтелегентні селянські одиниці як Яцко Остапчук і Андрій Шмігельський.

Ширшу діяльність розвинула партія в часі великого хліборобського страйку в 1902 році, що вибух із стихійною силою на тлі економічного визиску селян польськими дідичами. Він захопив 500 громад в 24 повітах. Поверх 100.000 селян взяло участь в тім великанським страйку. Страйк вибух стихійно, але заслуга соціал-демократів та, що вони перші старались уняти його в організаційні карби. Брошура Вітика „Як треба страйкувати?“ видана в накладі кільканайцяти тисяч примірників в значній мірі причинилась до сього. Соціал-демократичні агітатори, як Вітик, Остапчук, Шмігельський стояли в самім огні страйкової боротьби. І хоч страйк був здавлений жандармськими баґнетами і тюрмою, всеж таки приніс він частинний успіх страйкарям. Дідичі скрізь піднесли заробітну платню рільним робітникам.

Молода українська соціалістична організація, здобуваючи підчас страйку безперечний вплив на селянські маси, старалась сей вплив закріпити.

Сталось се спершу в Збаращині. Дня 1 січня 1903 р. відбули ся в Новім Селі довірочні збори мужів довіря з найсвідоміших громад повіту, на яких після реферату Яцка Остапчука про організацію селян ухвалено таку резолюцію: „Зібрані мужі довіря новоселецької частини збараского повіту, стоячи на ґрунті наукового соціалізму і годячись на все, що з негб випливає, уважають, що

як такі можуть глядіти для себе місця тільки в рядах соціал-демократії“.

В марті 1903 р. скликано теж перший зїзд партії. Зїзд був нечислений. Брало в ньому участь впливові члени партії зі Львова і з провінції. Зїзд признав обовязуючою програму австрійської соціал-демократії, ухвалену на конгресі у Відні в 1901 р. як також національну бернську програму з 1899 р.

(Віденська програма австрійської соціал-демократії з 1901 року була ревізією гайнфельдської з 1889 р. в дусі реформізму. В противенстві до гайнфельдської (одним з її авторів був Каутський), яка стояла на ґрунті марксїзму й економїзму, віденська програма кладе натиск на соціальні реформи. Вона означає мету партії, „зискувати для пролетаріату як найбільний вплив на всіх полях громадського життя“. На шлях парламентаризму звертає програма головну увагу партії).

Справа організації й агітації партії, була найважнішою точкою нарад зїзду. Одначе в організаційнім питанні зїзд обмежив ся виключно на інституції так званих „мужів довіря“ по селах. Про потребу організації українських мійських робітників зїзд навіть не дебатував. Для організації на селі, зїзд обмежив ся на ухваленю аграрної резолюції, котра вимагала охорони праці рільного пролетаріату, державного забезпечення рільних робітників на нападок хвороби і старости, заведеня рільничих інспекторатів і т. п.

Таким чином зїзд не відповів своему головному завданню. Се мало за собою той наслідок, що партія, не використавши своїх впливів на селі, здобутих підчас страйку, скоро ті впливи почала тратити, коли тільки запанувала між селянами пострайкова депресія й апатія.

Орган партії виходив неправильно, редагований був чим раз менше цікаво аж нарешті в 1904 р. видавництво його хвилево припинено.

Крізіс партії триває, порівняючи, не довго. В 1905 р., коли в цілій Австрії під впливом революційних рухів в Росії розпочав ся великанський рух за виборчою реформою до австрійського парламенту, котрий то рух в східній Галичині, як по своїй інтензивности, так і всенародньому характеру, приняв може найбільші розміри в цілій державі, сей

рух, до котрого українська с. д. дала ініціативу, оживив діяльність партії.

В 1905 р. „Воля“ почала знова виходити. Партія зобіляувала всі свої сили для викликаня і вдержаня руху за виборчою реформою. Визначну участь в сім руху беруть молоді сили партії. Маніфест, зазиваючий суспільство до боротьби за загальне виборче право, видала партія перша з поміж інших політичних українських партій в накладі 100 тисяч примірників. Партія видала теж перша популярну брошуру „Про загальне виборче право“ в накладі 20 тисяч примірників. Маніфест і брошура були вмить розширені по селах та мали величезний вплив на селянські маси. Особливо сильний був рух за виборчою реформою в Збаращині, де соціалдемократія користувала ся найбільшим впливом. На віча скликані партією являлись селяне в числі від 15 до 30 тисяч. Також і в інших повітах соціалдемократія зискувала на впливах.

В часі, коли рух пригасав, скликано другий зїзд партії, в січні 1906 р. На йому явились в значнім числі селяне, головно зі збаражського повіту. Зїзд партії посував справу організаційну о стільки вперед, що припоручав закладати по містах і селах культурно-освітні товариства „Воля“. Та замітний він теж і тим, що на ньому у перве виступила слаба, що правда, але виразна течія, котрої прихильники обстоювали необхідність організації українського міського пролетаріату та накликувала заряд партії до самостійної праці під знаменем партії. На ньому теж у перве забирали голос українські міські робітники і робили чимало докорів польським соціалдемократам за роблені ними перешкоди і трудности українському соціалістичному рухови. На закиди сі відповідав присутний на зїзді представник польської соціалдемократичної партії, др. Діаманд, словами, які дуже добре характеризують взаїмні під той час відносини обох партій. „Ми домагаємо ся, говорив Діаманд, вашої організації, бо ваша організація є нашою. Мусимо взаїмно собі вірити, взаїмно розуміти себе і помагати собі. Нема ані одной польської організації, де би не було Українців. У Львові в польським комітеті засідають українські товариші і ми готові вступити в ваші, коли сього домагати ся мете“.

Опозицію в партії старали ся офіційальні провідники

партії (Ганкевич, Вітик) в самім зароді знищити. Зараз по зїзді усунено з редакторства „Волі“ одного з її представників, котрого в другій половині 1906 р. завїзвали українські буковинські соціалдемократи до редагування основаної ними в квітні 1906 р. в Чернівцях „Землі і Волі“, що почала ширитись особливо в Галичині та скрізь випирала недбало редаговану „Волю“, яку в додатку видавано опять дуже неправильно. Між офіційальним зарядом партії а опозицією приходило до частих, часами гострих конфліктів, які остаточно удалось вирівнати на конференції партійній, скликаній на початку січня 1907 р. На ній порішено теж перенести „Землю і Волю“ з Чернівців, що виходила там раз на тиждень, до Львова і зробити її головним органом партії. Зроблено се і з сеї причини, що „Земля і Воля“ тишилась скрізь великою популярністю, а противно „Воля“ під кінець 1906 р. стратила майже зовсім своїх передплатників. Перенесення „Землі і Волі“ до Львова, котру поручено редагувати її черновецькому редакторови, було першим важним успіхом опозиції в партії, принаймні успіхом її дотеперішньої праці.

Вирівнане початкових конфліктів в лоні партії, які мали жерело своє у відміннім розумінню завдань і цілей українського соціалістичного руху двома течіями в партії, замикає перший період історії розвитку української соціалдемократії в Австрії.

Що характеризує її в сім періоді?

По характеру своему, вона, як се ми з висше поданих фактичних відомостей про її розвиток бачимо,—виявляла собою тип організації, опертої майже виключно на незасібних верствах українського села. По своему характеру отже—се організація сільська, котрої силу, значіння і вплив треба міряти мірою спеціально галицьких відносин. Сила її—впливи, а не члени і організаційні звязки.

Одначе схарактеризованем української соціалдемократії в реченім періоді її розвитку як сільської організації, сказано не все. Воно не достаточне для пізнання ідейної фізіономії її. Треба власне зазначити, що робота партії на селі вичерпувала тільки в одній частині її діяльність. Друга й й головна частина її діяльності належить містови. Не треба забувати, що головні діячі партії в сім

періоді і офіційні представники її, Микола Ганкевич та Вітик львину частину своєї праці присвячують агітації й організації робітництва по містах східної Галичини—перший з них майже виключно працює у Львові. Ся діяльність їх широка, енергійна й плідна, менше звязана з українським соціалістичним рухом, більше, а можна навіть сказати, виключно, з польським. Зараз після основи української соціалдемократії наступило повне розмежування діяльності обох партій, польської і української. Перша працювала виключно в місті, друга на селі. О скільки отже українські соціалдемократи (Ганкевич, Вітик) працювали в місті, то працювали через і для польської соціалістичної організації. Пропаганду й агітацію вели вони виключно в польській мові. Виїмково тільки, при первомайських обходах та в святочних хвилях взагалі, послуговали ся українською мовою. Про закладання українських політичних робітничих організацій по містах навіть не думано. Характерно, що за сім літ існування партії основи тільки одно культурне українське робітниче товариство „Воля“ у Львові. Правда, в 1906 р. прибуло кілька нових „Воль“, але їх закладали ті, що творили опозицію в партії. Се не значить, аби по містах не було українських робітників і таких, котрі були вже зорганізовані і таких, котрих треба було тільки організувати. Слова Діянда наведені висше, найкраще про се говорять. Тільки український робітничий рух по містах творив з польським одну органічну цілість. Українська соціалдемократія отже, о скільки ходить о її діяльність в місті, ведену в періоді її розвитку до 1907 р. не має власної фізіономії, ні ідейної, ні організаційної—вона становить органічну складову частину польського соціалістичного руху. Ми зрозуміємо, чому дякуючи власне сьому відмежуванню теренів діяльності обох партій, взаїмні їх відносини являють ся в реченім періоді просто взірцевими, на що не раз вказувано не без певної гордості при різних нагодах з обох сторін. Але ся обставина, що український робітничий рух по містах не мав власних форм організації, опреділює і загальний характер української соціалдемократії: номінально являєть ся вона одною із національних самостійних фракцій австрійської соціалдемократії, в дійсности творить секцію польської партії соціалдемократичної Галичини і Шлезка. Загальна характеристика українського

соціалізму в сім періоді ствердить нам тільки сей характер української соціалдемократії, як організації.

Органічне прикладання думок, яким Маркс і Енгельс дали наукове обґрунтування, — до конкретних умов серед поодиноких народів, надає соціалізови кожної окремої нації специфічне забарвлення, специфічну фізіономію. Такий характер має кожний національний соціалізм. Німецький, французький, англійський, польський — се різні типи соціалізму із специфічною власною фізіономією. Український соціалізм в періоді, про котрий говоримо, був цілковито позбавлений власної фізіономії. Він жив соками і в повній залежності ідейній та організаційній від польського соціалізму, від його теорії й практики. Микола Ганкевич, один із найвидніших соціалістичних діячів в Галичині взагалі, людина високо талановита, блискучий оратор, спосібний публіцист, мав всі дані для того, аби, станувши на чолі українського соціалістичного руху та виходячи із ґрунтового аналізу української дійсності, покласти ідейні основи під скромний будинок українського робітничого руху в Галичині, дати ідейне обґрунтування українського соціалізму. Чому він переважно копіював польський соціалізм до наших умов, се для многих являється до певної міри загадкою. Але підходячи уважно й троха глибше до сеї загадки, не так трудно її розв'язати. Соціалізм дуже часто був і є асиміляційним стимулом. Варто тільки згадати, що Карл Каутський із чеського націоналіста став німецьким соціал-демократом. Подібних прикладів асиміляції в соціалістичнім руху можна навести безліч. Аби за ними не далеко шукати, згадаємо, що чимало Українців, беручи участь в революційнім руху Росії від 70 рр. по нині, ставали Росіянами. Такій асиміляції підпадають не тільки одиниці, але й цілі маси робітників недержавних націй, в котрих національна культура й національна свідомість не розвинені або на низькому ще ступні розвитку. Маючи се на увазі, ми зрозуміємо, чому так зв. „Спілка“ була нічим иншим, як тільки нормальним продуктом тих ненормальних умов, в яких зараз приходить ся існувати українській національності в Росії, продуктом того асиміляційного процесу, який безперечно захоплює українське робітництво, національно несвідоме й байдуже, що емігрує з села в городи.

Той сам асиміляційний процес, хоч значно слабший, можна помітити й на галицько-українським ґрунті. Слабший він тому, бо національна свідомість українських мас в Галичині о ціле небо висше стоїть як на російській Україні. Тільки в останніх часах буйного розвитку національного життя в Галичині, процес сей помалу припиняєть ся, принаймні він зовсім не захоплює молодшої ґенерації українського робітництва. Булиб ми грубо несправедливими, колиб сказали, що Ганкевич теж підпав сьому асиміляційному процесови, про який говоримо. Ні. Впливи асиміляції відбились на ньому досить складно. Се Українець польської культури. Не вагаючись ані на хвилю бачити у Ганкевича українського патріота, за якого він сам себе вважає, ми з другого боку не можемо не завважати, що соціалізм так зблизив його до польської культури й польської національності, що він навіть не завагав ся признати Польщу своєю другою „ojczyzn'ою“. (гл. його промову, виголошену на ювілейнім обході у Львові в честь Б. Лімановського). Тепер нам ясно, чому Ганкевич, один із основоположників української соціал-демократії, не відограв тої ролі в українським робітничім руху, яку міг відограти, як сього загально навіть по ньому сподіяли ся.

Той факт, що українська соціал-демократія в періоді її розвитку, про який йде мова, являлась тільки секцією польської соціал-демократії, давав ся дуже прикро відчувати в рядах опозиційної течії в партії. Вироблялось серед них сильне почуття, що українським соціал-демократам не належить розкидати ся, бо їх роботи ніхто за них не робитиме й не зробить. Не одного з молодих робітників партійних мучили просто думки, які з такою гіркою іронією і болючим докором висловлював Драгоманов: „Сеж просто комічно! $\frac{9}{10}$ інтелігенції, що живе з нашого народу, розходить ся по московських та польських кругах а там кажуть: у Українців мало роботи! Се слабій рух!“

Серед тої пригнітаючої ідейної атмосфери в рядах партії, уздоровлюючо ділала закордонна українська соціалістична преса і література, яку видавано головно в Галичині а ще більше особисті зносини українських соціалістів з обох боків кордону, що почали затіснюватись з самих початків соціалістичного руху на Вкраїні та не порвались по нинішний день.

б. Від 1907 р.

1. Розвиток українського робітничого руху в ері демократичного парламенту.

Дня 26 січня 1907 року дістав цісарську санкцію новий закон про вибори до австрійського парламенту, що знищив дотеперішні курії а признав виборче право австрійському громадянинуви, що скінчив 24 років. Впав старий, зогнилий парламент привілеїв помимо опору і шалених інтриг польського кола, чеських фєвдалів та всенімців, а його місце заняв так званий „людовий парламент“. В конституційнім життю держави Габсбургів, в життю її народів і її пролетаріату розпочинає ся подія нову добу. Розпочинає вона нову добу і в політичній історії українського народу по той бік кордону. Загальне виборче право до австрійського парламенту, не зважаючи на всі виїмкові його постанови, так кривдячі в високій мірі український народ а накинєні йому політичною силою польської офіційної парламентарної репрезентації, має величезне значінне і для українського народу. Воно скріпило його політичну позицію не тільки в державі, але і в краю, воно дало в його руки певну політичну силу. З 1907 роком починає теж формувати ся новий уклад партійних відносин і сил серед українського суспільства, очевидно не як щось випадкове, але як вираз тих соціяльних перемін, що почали доконуватись в структурі його за останні 10 років.

За той час витворилось серед українського суспільства дрібне міщанство, що по 1907 р. виступає як означена суспільна верства, свідома своїх клясових інтересів і завдань. А разом з тим починають що раз різкійше заострювати ся серед українського суспільства клясові противенства.

Тільки після 1907 року українське дрібне міщанство, добуваючи через виборчу реформу дійсну політичну силу, починає із слабих завязків буйно розвивати ся, скріпляючи на всіх полях свою соціяльну, економічну і політичну позицію. Селянство, ся основа українського народу, підпадаючи що раз більшій пролетаризації, витворює з другого боку численні кадри середних верств. Сі верстви разом з численною кастою попівства становлять природні кадри українського дрібного міщанства на селі. Але кадри його

ростуть теж і в місті. На самому переді треба поставити тут заможніші верстви так зв. інтелігенції, себто адвокатів, лікарів, урядників, людей вільних професій і т. д., а далі дрібних торговців, підприємців, заможніших ремісників. Під кличем „органічної праці“ кинулось воно з цілою горячкою до інтензивної праці над своїм економічним двигненням, до економічної самоорганізації і самопомочи, до боротьби проти польського капіталу. В короткім часі осягнуло воно, порівняючи, значні результати. Ціла східна Галичина покрилась густою сіткою економічних міщанських спілок з метою організованя національного кредиту, національного промислу, торгівлі, продукції. Ведучи сю боротьбу проти польського капіталу під фірмою загально-національних економічних інтересів за свої власні економічні інтереси та випираючи по-малу, але систематично польський капітал, українське дрібне міщанство вважає себе речником усього народу, його політичних, національних і культурних інтересів, вважає себе носителем національної боротьби проти пановання і гнету польських посідаючих кляс. А зміст сеї боротьби, на чолі якої ще до недавна стояла горстка національних ідеологів, виповнюють змагання його за національну школу (народну, середню і вищу) за права української мови в публичнім життю, за написи і таблиці українські, за залізничні українські білети, за обсаджування публичних урядів своїми урядниками і т. д., одним словом, за право, порядкувати й рішати про власні національно-культурні та господарські справи.

Одначе ті самі чинники, що прискорюють суспільну й економічну диференціацію українського суспільства в Галичині, що витворили серед нього дрібне міщанство, свідоме чвоїх клясових інтересів, ті самі чинники покликають теж до самостійного життя українське робітництво. Українське село, підпадаючи що раз більшому економічному розкладови, витворює, зовсім природно, численну бідноту, яка не могла тут удержатись, мусить його покидати. Вона втікає то до Америки, то до Прус, де повно її в копальнях вугля пруських баронів вугольних, та на лятіфундіях пруських юнкрів.

Але галицьке місто — се перш усього природний вплив для української сільської бідноти. Так повстає і росте українське робітництво по містах Галичини. Під впливом

розвиваючих ся економічних умов, розвою політичного життя, зросту новочасної культури, зростає його класова і національна свідомість, його освітній уровень, його культурні потреби.

Соціалдемократія всіх країн і народів служить висловом існуючих серед них класових противенств. І українська соціалдемократія не може не бути висловом класових противенств серед українського суспільства. В перших роках свого існування була вона тільки слабим виразом сих противенств, а то з тої причини, що ті противенства в тім часі були ще скриті ввиду спільної боротьби усього українського суспільства проти гнету польської шляхти і польських посідаючих клас взагалі.

Тільки з хвилию, коли класові противенства почали серед українського суспільства що раз виразнійше і гострійше виникати, українська соціалдемократія мусіла, цілком натурально, висловлювати ті противенства, які загострювали ся між українською робітничою класою, а класою українського дрібного міщанства. Коротко, вся льогіка розвитку об'єктивних умов в східній Галичині створює ґрунт для *самостійного* українського робітничого руху.

І тут маємо джерело тих конфліктів, що гостро почали виникати між українською і польською соціалдемократією після 1907 р., з котрим то роком перша вступила на самостійний шлях свого розвитку та джерело тої гострої вороженечі всіх українських міщанських партій до української соціалдемократії, яка при виборах до австрійського парламенту в 1911 р. дійшла просто до божевілля.

Таким робом усю історію української соціалдемократії після 1907 р. виповнюють змагання її до самостійности, до усамостійнення українського робітничого руху в найширшім значінню слова.

В часі виборчої агітації з початком 1907 р. прийшлося їй зробити в тім напрямі перший практичний крок. Партія розвинула незвичайно інтенсивну діяльність, здана виключно на власні свої сили. Здобула 27.978 голосів і 2 мандати в збаражським і дрогобицьким округах виборчих, то є тих, в котрих вона користувала ся найбільшим впливом. В однім і другім окрузі вийшли соціалдемократичні кандидати перемогою над націоналдемократичними. Число голосів від-

дане на перших, може до певної міри послужити пока-
щиком сили й впливів української соціалдемократії під
той час.

Про вплив партії в збаражськiм повіті може теж свід-
чити вибір українського соціалдемократа Андрія Шмігель-
ського при доповняючих виборах з сільської курії до га-
лицького сойму в 1907 р. Був се перший соціалдемократ
в галицькiм соймі. При нових виборах в 1908 р. мандат сей
партія стратила.

Але вже при сих вдборах не обійшло ся без конфлікту
і то дуже серйозного між українською і польською соціал-
демократією. Конфлікт виник на ґрунті ставлення кандида-
тур по містах.

Виборча реформа до парламенту з 1907 р. має виїмкові
постанови, що кривдять в великій мірі Українців. Поми-
наючи те, що вона дає їм тільки 26·4% мандатів Галичини,
що створює для них кольосальні виборчі округи, найбільші
в Австрії, вона позбавляє українське населення по містах
східної Галичини можности вибору хоч би одного свого
посла, віддаючи тим самим сі міста виключно в посідання
Поляків. Ясно, що українська соціалдемократія не могла
вважати сеї постанови виборчої реформи обовязуючою для
себе, а навпаки, щоби запротестувати проти неї, рішила по-
ставити в де-яких міських округах східної Галичини своїх
кандидатів. І саме на Львів в окрузі (VII), в котрім є най-
більший процент українського населення, бажала вона поста-
вити кандидатуру Миколи Ганкевича, як одного із найбільш
заслужених діячів для робітничого руху у Львові взагалі і
за-для сього ввійшла в порозуміння з польською соц.-дем.
партією. Одначе не зважаючи на те, що усе робітництво
Львова, отже і польське, заявило ся за кандидатурою Ган-
кевича, езекутивний комітет П. П. С. Д., як начальна ін-
станція партії, спротивив ся в найбільш рішучий спосіб
сій кандидатурі, мотивуючи свою постанову польським ста-
ном посідання по містах Галичини, який створює виборча
реформа. З тої самої причини спротивила ся вона ставленю
кандидатури Ганкевича в міськiм виборчiм окрузі Стрий-
Калуш, де теж український робітничий кандидат мав шанси
побіди. З кандидатурою Ганкевича мусіла українська со-
ціалдемократія сим разом уступити супроти категоричної
заяви самого кандидата в польській пресі, що він проти

польської соціалістичної кандидатури ставати не буде *). Проти поступку польської соціалдемократії заложила українська соціалдемократія протест **), а щоби зазначити рівне право українського робітництва до міст, поставила вона в

*) В рік опісля (1908) по опорожненню мандату з I виборчого округу міста Львова через смерть посла Малаховського, українська соціалдемократія для демонстрації проти політики Е. К. П. П. С. Д. поставила таки в порозумінню з польським робітництвом кандидатуру Ганкевича в сім округі, очевидно без надії її побіди (округ сей переважно польський і не робітничий). Сим разом екзек. комітет П. П. С. Д. застерігаючись принципно проти ставлення українських кандидатур в місті, згодив ся на кандидатуру Ганкевича, виключно з огляду на його *особисті* заслуги для робітничого руху у Львові. Поступок Е. К. П. П. С. Д. був в високій мірі нещирий. Польська соц.-дем. партія згодила ся сим разом на кандидатуру Ганкевича, знаючи, що він не може вийти. Упадок його кандидатури використали польські соціалдемократи відтак публично проти української соціалдемократії.

**) Сей протест закріпив III зїзд партії в формі отсеї резолюції:

„III зїзд української соціалдемократичної партії, з дня 14 і 15 марта, вважає нову ординацію виборчу, ухвалену в парламенті, яка взагалі кривдить у великій мірі робочі верстви населення нашої держави, за найбільше кривдячу, спеціально українську суспільність і український пролетаріят у Галичині. Та ординація виборча, яка була ухвалена на дорозі довгих спорів між парламентарними сторонництвами і на дорозі уступств для представителів буржуазних та шляхецьких верств, головно для галицького „Кола польського“, є несправедлива супроти українського народу тим, що признає тільки 28 українських мандатів посольських і то виключно сільських, а не дає права Українцям вибирати своїх послів з міст. У містах східної Галичини українська людність становить дуже значний процент населення, якого інтереси після нового виборчого закона не можуть бути репрезентовані в парламенті. А для української соціалдемократичної партії є здобуте політичного впливу в містах через парламентарну репрезентацію українського міського пролетаріату необхідним услівем успішного розвою і зросту організаційних сил. Тому отсея виборча ординація не відповідає фактичним відносинам і житевим потребам українських робочих мас і ніяке покликване ся на „стан посіданя“ і інші подібні фрази, які служать тільки для охорони клясових інтересів пануючих у нас верств, такої виборчої ординації не в силі оправдати. Чимраз скорший зріст українського міського пролетаріату і чимраз скорший розвій його політичних сил організаційних лежить на шляху загального розвою українського народу, а сього розвою ніяка сила штучно спинити не може. З огляду на те, конгрес, опираючись на фактичних відносинах, узнає, що українська соціалдемократична партія має в засаді повне право ставити своїх кандидатів у міських округах виборчих, так як парламентарна репрезентація українського міського пролетаріату лежить у інтересі економічних, культурних і суспільно-політичних потреб української суспільности“.

2-ох міських округах східної Галичини (Бережани і Снятин-Бучач) своїх так зв. Zähl-кандидатів для почислення голосів.

Перший сей конфлікт української соціалдемократії з П. П. С. Д. мав велике значінне для дальшого розвитку українського робітничого руху. Він отворив очи українському робітництву на дійсну політику польської соціалдемократії супроти його. Опозицію в партії він не вміру скріпив, даючи їй більшу свободу рухів. Одначе на офіційальних провідників партії (Ганкевича—Вітика) він не мав, на жаль, ніякого впливу. Ганкевич — особисто спершу уражений, скоро забув на уразу і в своїй дальшій праці в укр. робітничім руху руководив ся тими самими політичними і тактичними помилками, що характеризують його працю в періоді розвитку партії до 1907 р. Таким чином, увесь тягар праці в партії спав власне на плечі опозиції і вона використала все, аби український робітничий рух поставити на ноги, аби зробити його незалежним і від П. П. С. Д. з одного і від українських міщанських партій з другого боку.

Конференція партійна, що відбула ся в днях 12 і 13 червня 1907 р., має з сього погляду для розвитку партії не аби яке значінне. Її головна вага в прийнятю нового організаційного статута партії, реферованого й предложеного одним із провідників опозиції Львом Ганкевичем. Новий організаційний статут кладе головний натиск на політичне організоване українського робітництва, через закладане так званих місцевих (льокальних) комітетів У. С. Д. П. Статут теж ясно означив, що тільки той може бути членом партії, хто, визнаючи програму партії, оплачує в користь її так званий партійний податок. Принятєм нового статута, У. С. Д. П. станула в засаді відразу незалежною політичною організацією від П. П. С. Д. В порівнанню з рішеннями попередних зїздів, котрі не виходили поза організоване укр. робітників в культурні товариства і котрі полишали політичне організоване українського робітництва по містах П. П. С. Д.— було се чималим кроком вперед. Ще з одної причини заслугує конференція на увагу. Вона прийняла поділ Галичини (референтом його був теж член опозиції), як один із постулятів своєї національно-політичної програми.

Одначе з переведеннем організаційних постанов конференції в дійсність не пішло легко. Члени опозиції з запа-

лом кинули ся, починаючи від Львова, до закладання по містах у східній Галичині місцевих комітетів, надібуючи скрізь на податний ґрунт. Але за кожний майже український місцевий комітет треба було зводити формальну боротьбу з польськими соціалдемократами, що в закладанню українських комітетів добачували порушення свого стану посідання по містах, санкціонованого угодливістю офіціальних представників У. С. Д. П. супроти П. П. С. Д.

Перший місцевий комітет заложено заходами Льва Ганкевича і робітника П. Буняка в 1907 р. у Львові. Місцеві провідники польської соціалдемократії відразу накинули ся на нього, добачуючи в закладанню українських комітетів „сепаратизм“ та інші гріхи проти свого стану посідання по містах, як націоналізм і шовінізм: „По що двох комітетів, коли вистарчить нам один? По що ділити робітників, коли маємо готову організацію?“

І треба було скрізь аж переконувати невдоволених польських с. д., що укр. с. д. є автономною національною організацією соціалдемократії Австрії, котрої статут дозволяє кожній фракції, отже і українській, на самостійне політичне організоване робітництва свого народу. Остаточно прийшлося таки польським соціалдемократам помириться з фактом існування українських комітетів, і їх узнати, одначе се зовсім не усувало непорозумінь між комітетами обох партій, що виникали на ґрунті роботи й виступів обох партій.

Український робітничий рух по містах почав скоро зростати. В 1909 р., отже за 3 роки праці під знаменем самостійности українського робітничого руху повстало в Галичині 11 партійних місцевих комітетів та 9 просвітно-культурних товариств. Почав теж гарно розвивати ся укр. робітничий рух в Чернівцях на Буковині, головно заходами одного з енергійних його організаторів, Осипа Безпалка. В Чернівцях основано теж політичну організацію і культурне товариство „Воля“.

Самостійні виступи української соціалдемократії по містах в політичних та інших акціях через уряджуване самостійних віч і зборів, чого до 1907 р. не роблено, як також і спільних віч разом з польськими і жидівськими соціалістичними організаціями, мали значний вплив на виховане українського робітництва, на пробуджене у нього не тільки клясової але й національної свідомости в клясовому

розумінню сього слова. Як стара радикальна партія виховала серед селян чимало світлих одиниць, якими кожний політичний рух мігби гордитись—деякі з тих одиниць перейшли опісля до української соціалдемократії,—так і ся остання може повеличатись подібними успіхами серед українських міських робітників. При дрібній та важкій праці української соціалдемократії над освідомленем українського пролетаріяту, почали являти ся талановиті бесідники, агітатори та працівники партії посеред самого українського робітництва, що взяли в свої руки діло партійної праці.

Третій зїзд партії, що відбув ся в днях 14 і 15 марта 1909 р., а в якому взяло участь 112 делегатів з 25 повітів Галичини, як своїм чисельним обісланем так і характером нарад, міг служити дійсним покащиком розвитку й сили української соціалдемократії, особливож по містах. Характерно, що коли в попередних зїздах gros учасників зїзду становили селяне, так на III зїзді переважали міські робітники.

Опріч справи еміграції та агітації за виборчою реформою до галицького сойму, справа організації заняла майже всю й головну увагу зїзду. Порішено особливу увагу звернути на потребу й конечність так званої „Kleinarbeit“, на потребу дрібної, систематичної й консеквентної роботи серед робітництва. Ся дрібна робота є основою сили кожної партії. Тільки через неї вироблює ж серед робітників карність, привязанне до організації, поглиблене їх пролетарської свідомости. Важною ухвалою зїзду є рішене його в справі участі партії в буржуазних культурно-просвітних товариствах (Просьвіта, Січи). Зїзд станув на тім засадничім становищі, що тільки „Волі“ є тими організаціями культурними, через які треба вести культурно-просвітну роботу серед робітників. Заявляючись за партійністю і соціалістичністю сеї роботи, він станув проти участі соціалдемократів в буржуазних культурно-просвітних організаціях. Та найважнішою справою зїзду була безперечно справа фахових (професіональних) організацій. Рішено почати організувати сільських робітників в фахові спілки, приєднуючи їх до централі в Габльонц, тепер перенесеної до Відня. В практиці показав ся сей проєкт трудним до переведення в життє. У перве на сьому зїзді станула досить гостро справа міських фахових організацій. Сконстатовано зріст в оста-

ніх часах в фаховім руху українського робітництва, головню в промислі хемічнім, деревнім, тютюновім та при залізницях. Сконстатовано теж, що українські робітники, яких число в галицьких фахових організаціях доволі значне, позбавлені є всяких національно-культурних своїх прав. Дебата, що вивязалась над сею справою, а забирали в ній голос головню робітники, підносячи гіркі жалі на уполітжене й покривджене своє в істнуючих галицьких фахових організаціях,—була одним і дуже непріємним для присутних на зїзді представників фахових організацій і для польських соціалдемократів актом обжалування. Остаточно передано справу до полагадження спеціальной комісії, в якій склад між иншими увійшов представник езекутивного комітету П. П. С. Д. (посол Морачевський) та фаховий секретар східної Галичини. Комісія випрацювала, прийняту зїздом такого змісту резолюцію:

Третий зїзд У. С. Д. П. уважає в справі фахових організацій за вказане:

1) Засновуванне в будучности на відповіднім ступні розвитку організацій окремих українських органів чи то додаткових листків для поодиноких зорганізованих робітничих фахів.

2) Зазнованне окремого фахового секретаріату для східної Галичини у узглядненем язикових відносин, то значить, зі спеціальним узглядненнем української мови.

3) Видаванне по змозі всяких друків організаційних та відозв також і в українській мові.

Зїзд ухвалив предложити сі домагання найблизшому зїздови фаховому Галичини і відповідним центральним інстанціям фахових організацій.

Се були незвичайно скромні домагання зїзду, висловлені в несмілій формі на адресу тих інстанцій, від котрих залежало їх здійсненне і на здійсненне яких можна було надїятись.

Сам факт поставлення сих домагань добре свідчив про зріст українського робітничого руху.

Покащиком сили й впливів партії може послужити теж її преса й видавництва. Не зважаючи на всі трудности поширення людовой опозиційної преси—в країні анальфабетизму, якою є Галичина, „Земля і Воля“, головний орган партії почав виходити в накладі 2.000 примірників і майже

оплачував ся. З 1907 р. партія приступила до видавництва популярних брошур „Червоний Прапор“, котрого доси появило ся 11 випусків. Поодинокі брошури виходили в накладі від 1000 до 10000 примірників. На Буковині виходила два рази в місяць „Борба“, що випускала теж неперіодично в формі додатку брошури під назвою „Слово Правди“. З 1909 р. почала теж партія видавати „Робітничий Календар“ в накладі від 3000 до 5000 прим. Поруч з сими видавництвами вийшло в світ теж окремо кілька партійних брошур. Вся ся видавнича праця, належить зазначити, спочивала в руках опозиції, котра після зїзду в 1909 р. мала вже домінуючий вплив в українськїм робітничїм руху та при важких умовах і перешкодах з усіх боків йшла консеквентним кроком вперед до реалізованнн тих завдань, які вкладали на неї само життє та природні потреби українського робітництва.

Якжеж ставили ся до тих перших самостійних кроків українського робітництва українські міщанські партії?

Історія розвитку поодиноких суспільних клас в західній Європі і їх взаїмних відносин поучає нас, що міщанство із здобутком умов для своєї самостійної екзистенції, в першій мірі виступало проти робітничої класи й робітничого руху, коли вона зважилась йти теж своїм самостійним кроком.

З сього погляду українське дрібне міщанство не є і не може бути виїмком. Воно, здобуваючи після 1907 року користні умови для своєї екзистенції й розвитку, змінило теж свою політику супроти українського робітництва, що власне почало йти своїм самостійним кроком. Тож відносини української націоналдемократичної і радикальної партій до української соціалдемократії приймають під той час гостро ворожий характер. Перед в боротьбі проти українського робітничого руху веде партія українських націоналдемократів, як властива виразниця інтересів українського дрібного міщанства. Українська націоналдемократія добувши з 1907 р. дійсну політичну силу, починає з того часу вести виразну політику в напрямі скріплення середних і дрібних елементів українського села й міста. Теорія й практика сього сторонництва починає не в міру ідеалізувати „самостійного трудівника“, з його малими й дрібними ділами. Його економічна політика на ґрунті соймовім—се по-

літика рентових осель, на ґрунті парламентарнім — аґрарна, солідарна з усею політикою австрійських аґраріїв ведена во імя зеленого прапора. Демократизм його, що ще недавно кокетував із соціалізмом та революцією, стає дуже проблематичної вартости. З опозиційної до недавна політичної ґрупи в парламенті стають вірною ґвардією правительства, услужного в кожній хвилі давати йому бюджет, рекрута, податки і т. п. В тій фазі свого розвитку, малпуючи вшехпольські взірці, переймає від них так зв. „теорію національної боротьби“, крикливу націоналістичну фразеологію, а перш усього ненависть до соціалізму та до робітничого руху.

Подібне треба сказати і про партію українських радикалів. Науковий соціалізм в програмі сеї партії став тільки етикеткою. За весь час свого істновання від 1899 р. вона ніколи не мала власної сталої ідейної фізіономії. Все балянсувала між націоналдемократами і соціалдемократами, між націоналізмом і соціалізмом. І доси живе вона більш традицією старої радикальної партії, яка серед селян ще не вигасла. По році 1907, котрий значно її скріпив (партія здобула кілька парламентарних мандатів), вона утворила просто ліве крило української націоналдемократії. Одзнака її політики практичної—націоналізм з сильним аґрарним забарвленням. З сим перейняла вона теж і ворожість супроти української соціалдемократії.

Ненависть українських міщанських партій до української соціалдемократії осягнула при останніх виборах до австрійського парламенту в 1911 р. кульмінаційний пункт. Оден із радикальних агітаторів (О. Назарук) кинув в органі своєї партії „Громадський Голос“ гасло—поборювати кандидатів української соціалдемократії на рівні з москвофілами. Се гасло підхопила українська націоналдемократична преса. „Свобода“, популярний орган нац. дем. сторонництва в ряді демаґогічних статей порівнювала українських соціалдемократів, що—мовляв—змагають до того, аби українським селянам землю одібрати та пустити їх з торбами,—з Турками і Татарями, що колись з димом пускали українське добро, але землі їм не відобрали. Явно поборювала українська націоналдемократія соціалістичних кандидатів всіми силами, не цофаючись перед ніякими способами агітації. Тайно підпомагала проти укр. с. д. кандидатів, кандидатів

польської „Ради Народової“. Доказом на се може послужити гектографована відозва укр. нац. дем. виборчого комітету 68-го виборчого округу, звернена проти с. д. кандидата Остапчука, котру як незвичайно цікавий документ для характеристики відносин українських міщанських партій до партії українського пролетаріату наводимо в цілості:

„Братя Хлопи! Дуже довго пан Яцко Остапчук, сумної слави бувший посол до Ради державної і посідач фільварку в Капустинцях, не мав відваги агітувати за собою так енергічно, як в 1907 р. памятав він о тім дуже добре, що в 1907 р. понаобіцював дуже багато, а як поїхав до Відня, то нічого не зробив! Тому сором було йому йти між хлопів та просити о голоси. Але скортіло Яцка поспробувати ще раз щастя! Так собі гадає Яцко Остапчук: „Хлопи дурні, не читают газет та не знають, чи робив що в Відні, чи спав, поспробую, ануж вдасть ся!“ Хруні розїхали ся по селах захваляти Яцка, захваляти його нечесну роботу за келишок горілки та ковбасу, та хотять вибрати Яцка послом! Хлопи! Робіть як хочете, голосуйте на Голубовича (кандидат укр. нац. дем.), або на *Заморського* (вшехлопак, кандидат польської Ради Народової—В. Л.) але на Остапчука не голосуйте! Остапчук запродав хлопів і хлопський гонор, а тепер хоче їх купити! На погибель Остапчукови! Проч з хрунями! Гарзд Вам усім!—*Український виборчий комітет 68 окр.* Відозву тую прочитайте всім в читальні! Подавайте з рук до рук, з хати до хати!“

При такій агітації з боку українських націоналдемократів проти кандидатів української соціалдемократії, котра виключно здана була на власні свої сили, маючи проти себе всі інші міщанські партії, страти її були сподівані. Здобувачи 21.618 (як про се довідуємось з остаточних вислідів виборчих, переведених центральною статистичною комісією у Відні) і 1 мандат, стратила в порівнянню з попередніми виборами значне число голосів (страту в голосах зазначають всі інші партії) і 1 мандат.

Так поставились українські міщанські партії до партії, заступаючої інтереси українського робітництва саме в тім періоді, коли вона зірвалась йти своїм самостійним кроком. Те відношення найкраще показує, якою блягою є всякі теревені міщанських політиків і публіцистів про національну єдність і гармонію і т. п.

Та ненависть українських міщанських партій культивована особливо в пресі („Діло“) всякими публіцистами різної вартости, відбилась досить негативно і на самім українськім суспільстві. Боротьба проти соціалізму витворила серед українського буржуазнаго суспільства найбільш дикі пересуди про соціалізм, про соціальні питання, про робітничий рух. Соціалізм почала укр. міщанська преса ідентифіку-

вати найчастіше із „народною зрадою“. Для пересічного українського міщанського інтелігента соціалістична книжка варта тільки бойкоту. Кретинізм укр. міщанських публіцистів в соціальних питаннях став загальною прикметою українського міщанського суспільства, що не могло теж не відбитися на всій українській політиці.

Подібне можна було помітити колись у Чехів. Се були часи, коли чеське дрібне міщанство було на найвисшому ступні свого розвитку.

З початком 90 рр. минулого століття (1890-93) повстав серед Чехів так зв. „чеський реалізм“ (hnuti rokrokové) репрезентований головню проф. Масариком (автором „Sociální otazka“). Чеський реалізм вийшов із молодочеського руху і був немов реакцією супроти дикої нагінки молодочехів на чеський робітничий рух. Реалісти почали зазивати чеську інтелігенцію і студентство, аби присвячували робітникам та робітничому рухови більше уваги й праці як доси. Але заслугою чеського реалізму буде на завсігди те, що він поширив серед чеських неробітничих верств модерні погляди на соціалізм і робітниче питання, через засвоєння чеській літературі модерних західноєвропейських праць по соціальним питанням, культурі і т. п.

Ту саму ролю, яку відіграли й ще досі відіграють чеські реалісти серед чеського суспільства, відіграли й відіграють серед австро-німецького—так звані „соціалполітики“ пок. Кронаветтер, проф. Філіпович, Офнер, теперішній посол до австрійського парламенту й інші.

На жаль, треба сказати, хвиля, коли серед українського суспільства в Галичині повстане суспільно-політична течія на зразок чеського реалізму, або австро-німецького соціалполітизму, що відіграла-б подібну їм ролю серед українського міщанського суспільства, ся хвиля так далека, що про неї не можна навіть говорити.

2. Національні спори в галицьким політичним та фаховім робітничім руху і роскіл української соціалдемократії.

Національні спори в галицьким робітничім руху в останній фазі їх розвитку (від 1907 р.) є в великій мірі в звязку з тим загальним і гострим крізісом, який переживає австрійська соціалдемократія. На вні виявив ся сей крізіс в тому,

що від 1905 р. по нинішній день не можна було скликати загального конгресу австрійської соціалдемократії, що центральні і об'єднуючі інституції партії (загальний виконавчий комітет, загальний секретаріат) завмерли, що бувший одноцільний союз соціалдемократичних послів в австрійському парламенті розбитий. Вправді зроблено спробу в 1912 р. склеїти назад австрійський інтернаціонал і привернути до життя його інституції, але сю спробу можна вважати цілком невдатною. Вона не тільки не усунула кризису—найсильніша по німецькій, чесько-славянська соціалдемократія (автономісти), українська а також і жидівська соціалдемократії стоять осторонь новосклеєного австрійського інтернаціоналу,—але навпаки, кризіс ще більше загострилася. У внутрі австрійського робітничого руху найбільші і найгрізніші розміри прийняв спір чесько-німецький, що захопив політичний, фаховий і кооперативний рух та довів до розколу в чеськім робітничім руху. В 1911 році відколосала ся незначна група чеських соціалдемократів від чесько-славянської соціалдемократії, так звані „централісти“ та заложила окрему, „чеську соціалдемократичну робітничу партію“ *), котру узнано вже в міжнароднім соціалістичнім Бюро. Ми не можемо займатися детально чесько-німецьким спором, в якому ходить не тільки о форму фахових організацій—Німці обстоюють централістичну, Чехи автономістичну форму фахових організацій,—але також о конкретні питання національної проблеми, як о національні меншости, о школи тих меншостей, о національні права в публичних

*) Партія ся позбавлена всякого політичного впливу серед чеського суспільства. Ведуть її майже виключно люде, залежні від центральних фахових союзів у Відні, урядники фахових організацій, їх секретарі і редактори центр. чеських фахових органів. При виборах до парламенту в 1911 р. поставила нова партія проти чесько-славянської на самих лише Моравах аж 20 кандидатур. А коли відчислити від 19.374 голосів, які партія здобула, голоси, що впали на Цінґра на Шлезку, вибраного головно польськими голосами, посол Цінґр через те входить як гостітант до польського соціалдемократичного клубу, то в порівнанню з 357.234 голосами, і 26 мандатами, які здобула чесько-словянська соціалдемократія—показує ся в цілій наготі мізерія чеських централістів. Не зважаючи на те, централісти видають аж два дневники, у Відні „Delnicky Dennik“ і в Празі „Delnik“, часописі майже без абонентів, призначені на нищене чеського автономістичного руху, а видавані на гроші центральних фахових союзів у Відні і австро-німецької соціалдемократичної партії.

урядах і т. п., питання, на які не дає відповіді берненська національна програма австрійської соціалдемократії з 1899 р. програма загальна, що колись могла вистарчати в агітаційних і пропагандистичних цілях, нині одначе є недостаточною.

Тими самими шляхами, що спір чесько-німецький, розвивався теж і спір в рядах польської і української соціалдемократії. Очевидно, він прийняв далеко менші розміри, як чесько-німецький, а то з тої, легко зрозумілої причини, що умови, в яких розвивається польський і український робітничий рух, далеко не розвинені і не дозрілі. Одначе тенденції розвитку спору однакові. Тут і там ходить о еманципацію робітничого руху поневоленого народу з під гегемонії робітничого руху пануючого народу, о його самостійність, яка очевидно в нічому не може перечити його інтернаціональному й класовому характерови.

Деж шукати причин конфліктів між польською і українською соціалдемократичними партіями, або краще причин національних спорів в галицькім робітничім руху?

Причин тих треба шукати в першій мірі так званій „соціалпатріотичній“ ідеології П. П. С. Д. з її історичними пересудами, перейнятій нею від „польської партії соціалістичної“ (П. П. С.) організації, що ділає в російській Польщі а з котрою галицька П. П. С. Д. від 9-го зїзду свого, що відбувся в Кракові в 1904 р., стоїть в тіснім союзі. Власне „соціалпатріотизм“ П. П. С. Д. обусловлює тактику партії, як в питаннях польсько-українського спору в східній (українській) Галичині так і в питаннях організації українського пролетаріату по містах сеї частини краю.

Що є характеристичним для сеї ідеології?

Лідер польської соціалдемократії заявив на львівськім зїзді (1911 р.) своєї партії, що „польські соціалісти є спадковцями старої революційної польської шляхти, що ся революційна ноблесса обов'язує їх“. Се цілком вірно. Ідеалом сеї шляхти було відбудованне Польщі в історичних межах. Сей ідеал водив і загірав до бою польські легіони під Наполеоном, присвічував обом польським повстанням в роках 1830/31 і 1863. Його переняли теж польські революціонери. „Литовсько-Українське Товариство“, засноване польською шляхтою з литовських і українських земель по упадку повстання в 1831 р. заявило, що „нема Польщі без Литви і України, що Литва і Україна, се Польща“. Революційна

демократична організація польська, так звана „Liga Polska“, заснована в 1886 р. в § 1 свого статута говорила те саме. „Завданням Ліги—читаємо в цьому параграфі—є організуване усіх народних сил в цілі відбудовання незалежної Польщі в межах перед поділом її, на основі федераційній з узглядненем національних ріжниць“. Ідеал революційної польської шляхти і демократії переняли теж польські соціалісти, що правда, в дуже туманній формі. Почавши від програми польської соціалістичної організації „Lud polski“ (1880—1882), де автор її, заслужений патріарх польського соціалізму, Болеслав Лімановський говорить про незалежність Польщі в границях „добровільної гравітації“ (ciążenia) і польської соціалістичної організації „Pobudka“ (1889 р.) аж до останньої зревідованої програми П. П. С. з р. 1907,—у всіх тих програмах та програмових енуціяціях стрічаємо той сам постулат незалежної Польщі в історичних межах в менше або більше виразній формі.

Се становище польських соціалістів до справи незалежної Польщі викликувало завсіди негодованне в рядах українських соціалістів, почавши від 80 р.р. Негодоване се оправдане тим, що таке а не инше розумінне польського державно-політичного ідеалу опреділяє теж, як ми се зазначили вже, і їх становище до українського питання. Зі становища польського „соціалпатріотизму“ східна Галичина вважається тільки польським краєм, в якому не тільки треба берегти польський стан посідання, але його розширювати, дарма, що населене східної Галичини більш як в $\frac{2}{3}$ українське, а тільки в $\frac{1}{3}$ частині польсько-жидівське. З сього становища треба протиділати природному процесови *реасімляції* (відукраїнщення) міст східної Галичини, котрі тепер наслідком того, що адміністрація і політична гегемонія в східній Галичині знаходять ся в польських руках, носять переважно польський характер. Варто зазначити, що польські соціалдемократи заявили ся за відокремленнем Галичини, котрий то клич у перве виставили вшехполяки в 1902 р.,*) отже заявили ся в супереч берненській національній програмі австрійської соціалдемократії з 1899 р., що вимагає знищення коронних країв та перебудови Австрії на засаді авто-

*) Дивись брошуру Владислава Студніцкого „Wyodrębnienie Galicyi“ (1902).

номії народів *). Варто далі згадати, що в часі горячих дебат в куріяльнім австрійським парламенті над справою заведення в Австрії загального виборчого права (1906), посол Дашинський звернув ся із знаним зазивом своїм до членів польського Кола, в котрому накликавав, аби ті не противились так дуже заведенню загального голосованя до парламенту, бо-ж польськнй стан посідання в східній Галичині, о котрий їм так ходить, можна відповідними додатковими постановами, навіть при загальнім голосованю, забезпечити Полякам. І взагалі, коли ходить о національний гніт над українським народом в східній Галичині, польська соціал-демократія не раз найсправедливіші акти національної оборони з боку Українців пятавала як націоналізм або шовінізм. Варто згадати тільки про становище польської соціалстичної преси до боротьби української молодіжи за український університет, до акту з 12 цвітня 1908 р., до української обструкції, якої хопили ся в 1910 р. українські послы в галицькнм куріяльнім соймі, між иншим також і в інтересі заведення виборчої реморми до сього сойму і т. д. Та про яви „соціалпатріотизму“ П. П. С. Д. ще в иншнм напрямі дуже шкідливі, що негативно впливають і то безпосередно на українських робітників. Виховуванне польського робітника в національно-патріотичнім дусі кладе П. П. С. Д. на першому пляні, а вже на дальшому клясове й соціалістичне його освідомлюванне. Варто тільки згадати про всякі польські народові обходи, в котрих польська с. д. з прнціпу бере спільну участь з польською буржуазією, шляхтою і духовенством. Так ще в 1910 р відніс ся Екзекутивний Комітет П. П. С. Д. до фахових організацій в східній Галичині з зазивом до робітників, аби вони взяли участь в ґрунвальдськнм обході. Протести в зарядах фахових організацій піднесені членами їх Українцями нічого не помогли супроти волі більшости зарядів. І вийшло так, як при всіх дотеперішних польських народових обходах, що українські робіт-

*) Перші два цункти сеї програми такі:

1. Австрію треба перетворити на демократичну союзну (федеративну) державу народностей.

2. В місце історичних коронних країв треба утворити національно відмежені самостійні тіла адміністраційні, яких законодавство й заряд відбував би ся в народних палатах, вибраних на підставі загального безпосереднього і рівного виборчого права.

ники, фахово зорганізовані з „солідарности“ взяли теж участь і в ґрунвальдськiм обході. Варто вкiнці згадати і про компромiси польської соціалдемократії з буржуазними польськими партіями, роблені нею не тільки на час виборів, але й повиборчий. Вони довели вкiнці до того, що в квітні 1912 р. польські соціалдемократичні послы взяли участь в засіданю „кола польського“ в справі будови галицького каналу та прийняли спільну резолюцію, що в каналовій справі будуть йти разом всі польські послы та будуть себе взаїмно підпирати. Так отже зі справи, що обходить населенне цілого краю, зроблено „польську справу“, а буржуазна преса польська майже без виїмку, почавши від соціалісто-ї україножерного Dziennik-a polsk-ого, а скінчивши на Wiek-у pow-ім, вся вона розписувала ся з сього приводу з великими похвалами для польської соціалдемократії за її „unagodowienie“. Колись польська соціалдемократія, ведучи завзяту боротьбу проти польської шляхти й клерикалізму, була так само виклистана польською суспільністю, як нині українська соціалдемократія українською. Коли в 1897 р. в австрійськiм парламенті при дебаті над наглим внеском в справі кривавих баденівських виборів забрав голос Дашинський та виголосив одну з найсильнiйших своїх парламентарних промов, в котрій немилосердно торощив сваволю польської шляхти в Галичині, кинула ся до нього товпа польських послів, членів польського Кола з криком: „Ви не Поляк! Ви інтернаціональний соціалдемократ без вітчизни!“ Тоді Дашинський сильним голосом, що чути його було на весь парламент, гукнув: „Я Поляк і я міжнародний соціалдемократ!“

Але так було колись. Нині відносини польської соціалдемократії до польських міщанських партій кардинально змінилися. Як по своїй ідеології, так по свому національному характерови, так по усій своїй практиці, вона почуває себе серед польського суспільства як у себе дома. Про приналежність її до „лона польської нації“ за виїмком може вшехполяків, всі міщанські польські партії нині навіть не сумнівають ся. Се тим більше впадає в очи, коли взяти під увагу повну відокремленість української соціалдемократії від українських міщанських партій.

Так отже в самій ідеології польської соціалдемократії і польського соціалізму треба шукати причин конфліктів в галицькiм робітничім руху, головно-ж між польською і укра-

їнською соціалдемократією—про конфлікти між польською і жидівською соціалдемократією ми тут не маємо змоги говорити. Національні спори в галицьким політичним і фаховім робітничім руху виникали головно на ґрунті конкуренційної боротьби між обома партіями за свої впливи й силу по містах. Боротьбу сю мусіли підняти українські соціалдемократи, коли не хотіли діяльність свою обмежити виключно на село, коли український робітничий рух не мав бути і на далі *етнографічним додатком до польського соціалістичного руху в Галичині*.

Спорам в галицьким фаховім руху, про які теж доводило ся нам згадувати, належить присвятити більше уваги.

Українсько-польський фаховий спір має инший характер, ніж чесько-німецький. В тім останнім ходить о нову форму фахових організацій, в першім—тільки о заспокоєнне національно-культурних прав українських робітників в лоні існуючих організацій. Українські робітники, фахово зорганізовані домагають ся фахових органів в українській мові, українських членських книжок і друків, установлювання фахових секретарів в східній Галичині, що володіли-б українською мовою в слові й письмі, веденя національної статистики галицьких фахових організацій—а не хочять ділити існуючих фахових організацій в Галичині на польські і українські, не висувають зовсім домаганя національних фахових організацій та їх автономії. З сього погляду українсько-польський фаховий спір нагадує нам цілком чесько-німецький в початковій фазі його розвитку.

Чеські робітники покривджені в своїх національно-культурних правах центральними союзами віденськими, поставили на віденським фаховім конгресі в 1896 р. такі домаганя:

1. Державна фахова комісія вибирає двох секретарів, з котрих один мусить знати чеську мову в слові й письмі.
2. Чеський секретар є крім всіх инших своїх завдань зобовязаний робити статистику для потреб чеських товариств і уділяти потрібні їм інформації.
3. Не тільки в зарядах центральних союзів, але також при краввих і повітових управах належить установлювати товаришів, що знають чеську, польську, словінську й італійську мови.

І хоч в сих домаганнях, на скрізь оправданих—призна-

ють се нині самі Німці—не було навіть тіни так званого „сепаратизму“—мимо того, вони були і центральною фаховою комісією і фаховим конгресом відкинені, як „націоналістичні“ домагання. В відповідь на се основали Чехи в 1897 р. свою „чесько-славянську фахову комісію“ в Празі, що розвинула ся на протязі короткого часу та стала чеською фаховою централею, такою самою, якою є центральна фахова комісія у Відни для німецьких і прочих фахових організацій в Австрії.

Так отже сучасний фаховий українсько-польський спір цілком анальоґічний з чесько-німецьким в його початковій фазі розвитку. Не дасть ся одначе заперечити, що тенденції дальшого його розвитку мусять заставити українських робітники висунути той сам клич нової форми фахових організацій, який нині перевели в життя чеські робітники проти волі Німців.

Якжеж поставила ся польська соціал-демократія супроти національно-культурних домагань фахово-зорг'анізованих українських робітників?

Єсть одна дуже знаменна риса, що характеризує польських соціалдемократів в Галичині в їх відношенню до українського робітничого руху. Коли, прим., Німці поступають супроти Чехів отверто—до часу зрвання партійних відносин між одними і другими спірні питання як національно-політичної натури, так і організаційні, були предметом публичної дискусії в пресі одної і другої партії, предметом нарад їхніх з'їздів, то Поляки поступають цілком „по *своmu*“ супроти Українців. В пресі своїй старанно уникають всякої дискусії про спірні питання, прилюдно ж, особливо перед чужим форум, вони готові признати слушність українським домаганням, роблять одначе здійсненне сих домагань залежним від волі центральних фахових союзів. Так пр. конференція фахових організацій Галичини, що відбула ся в 1910 р. в Перемишлі не спротивила ся відомій нам резолюції III з'їзду української соціалдемократії, але приняла її. Так посол Дашинський, який заявив в „Der Kampf“, що, „коли центральна фахова комісія порішить, видавати фаховий орган навіть для 50 зорг'анізованих українських робітників, то проти сього ані один польський робітник не матиме нічого—тільки кошти видавництва українських органів не повинні спадати на слабі ще плечі польського робітництва“.

Тут треба навести кілька статистичних дат і деякі дані

про фаховий рух в Галичині. Після справоздання центральної фахової комісії у Відні, оголошеного в органі комісії „Die Gewerkschaft“, було в 1911 р. на 421.905 фахово організованих робітників, членів центральних фахових організацій (в сю цифру не входять чеські робітники, організовані в автономістичних чеських фахових організаціях) 17.196 членів в галицьких фахових організаціях. Центральні фахові союзи не подають національної статистики своїх членів—уважають се за націоналізм!—з виїмком союзу тютюнових робітників, що подав число українських своїх членів в 1911 р. на 224. Супроти сього не можна знати, скільки на цифру організованих робітників в Галичині припадає Поляків, скільки Українців і скільки вкінці Жидів. Але про характер галицьких фахових організацій (формально він інтернаціональний!) найкраще свідчить галицька фахова преса, видавана без виїмку в польській мові. Для 17.196 організованих фахово галицьких робітників видавали центральні союзи в 1911 р. 11 фахових органів виключно в польській мові в одноразовім накладі 21.000 примірників, в їх числі 3 тижневики, 1 орган 3 рази на місяць, 3 двотижневики, прочі місячники.

Справозданне не згадує про органи в інших мовах, не згадує про два місячні додатки до польських органів „Робітник в фабриках тютюну“ і „Залізничник“, видавані в українській мові в об'ємі 1 картки малої 4^о, які ніхто не може вважати за самостійні фахові органи українські. Коли взяти під увагу, що згадане справозданне центральної фахової комісії виказує між чеськими фаховими органами два двотижневики, з котрих один „Odborny list“ для порцелянових робітників видається в накладі 100 пр., а „Odborny list sedlaru“ в накладі 200 пр., що воно виказує число видаваних фахових органів в 1911 р.—52 в німецькій мові, 34 в чеській, 11 в польській, 8 в італійській, 5 в словінській і ані один в українській мові,—хоч число організованих фахово українських робітників виносить найменше 2.500, то-ті цифри можуть послужити найкращою ілюстрацією рівноправности українських робітників в галицьких фахових організаціях, а значить і в австрійськім фаховім руху. Українські робітники могли й можуть на своїх плечах удержувати кошти видавання польських фахових органів, на се дає їм ласкавий дозвіл посол Дашинський, але коли ходить о видавання бо-

дай одного фахового українського органу для тих 2.500 українських робітників, то він боїть ся, що кошти його буде поносити польське робітництво *).

Але не тільки всі фахові органи в Галичині видають ся лише в польській мові. В галицьких фахових організаціях почавши від назв їх, а скінчивши на членських легітимаціях, все є польське, польське є і урядоване, хоч в зарядах груп і організацій не раз знаходять ся в більшості члени Українці. Не диво про те, що польська соціалдемократія уважає галицькі фахові організації за свої, надуживає їх для всяких народових обходів, польський характер їх афішує в справозданнях своїх на міжнародні соціалістичні конгреси, і той характер їх старає ся всіма силами й заходами задержати й на далі.

Як відносять ся в дійсности польські соціалдемократи до оправданих домагань українських робітників, се показують нам факти, з котрих кілька варто навести.

І так центральний союз каменярів у Відні відніс ся в 1907 р. до краевого секретаріату фахового в Кракові з проханнем о зробленне українського перекладу одної агітаційної відозви. Краєвий фаховий секретар, Жулавський,

*) Останне справозданне центральної фахової комісії у Відні за 1912 рік про фаховий рух в Австрії („Die Gewerkschaft“, 1913 № 25) у перший раз подає національну статистику членів фахових організацій в Австрії, в їх числі й членів Українців. Подає їх в круглій цифрі „1000“. Є се тільки 40% з фактичного числа Українців, членів фак. орг. Слава Богу,—подумає читач,—нарешті зроблено не аби яке відкритте! Тільки помиляєть ся той, хто подумав би, що тепер принаймні справозданне фахової комісії викаже бодай 1 фаховий український орган для тих 1000 українців. На 13 фахових польських органів (отже о 2 більше, як в 1911 р.) прибув 1 жидівський фаховий орган, удержала ся 1 сторінка українська до польського органу „Robotnik w fabrykach tytoniu“ і знесено український додаток „Залізничник“. Отже ані одного українського фахового органу! Коли ж при тім взяти на увагу, що та сама віденська фахова комісія видає польський фаховий орган „Gazeta Krawiecka“ в одноразовім накладі 300 пр., чеський „Komunik“ теж в 300 пр. і для 106 фахово зорганізованих італійських тютюневих робітників італійський фаховий місячник „Il Tabaccaio“ в 500 пр. („Robotnik w fabrykach tytoniu“, № 5, 1913 ст. 4 і „Die Gewerkschaft“, 1913, № 25 ст. 247), то ті цифри й дані так проречисто говорять про рівноправність Українців в галицьких фахових організаціях, що всякі коментарі до них зайві. Чи може хто бути супроти сього кращим агітатором за нову, національну форму фахових організацій від віденської фахової комісії і її секретаря Губера?!

котрий руководить галицьким фаховим рухом, так відповів союзови: „Бажаний переклад посилаю Вам. Роблю Вас одначе уважними, що не оплачуєть ся друкувати в українській мові, бо ми в Галичині не маємо ніяких українських робітників. Українці є виключно хлопами, міське населенне є майже виключно польське“ *).

Сі слова краввого фахового секретаря (Поляка) відслонюють в цілій наготі дуже сумну тактику польської соціал-демократії супроти українського робітничого руху. Сі слова треба порівняти з цитованими нами словами Діаманда, сказаними на II зїзді української соціалдемократії в 1906 р. отже сказаними перед публичним форум, сим разом, українським, з яких виходить, „що нема ані одної польської організації (в східній Галичині), де-б не було Українців!“ Сі слова треба порівняти зі словами посла Дашинського в „Kampf“, цитованими вже нами, а також зі словами його, сказаними на зїзді польської соціалдемократії в 1911 р.: „Не на шів, а на три чверти дороги йдемо до Вас, українські товариші, з отвертими раменами і готові кожної хвилі не до угоди, але до співробітництва“. Сі факти достаточні, аби переконати ся, як то в дійсности виглядає „щирість“ поступованя польської соціалдемократії супроти українських робітників **).

А ось ще факти: мізерний український додаток до польського „Robotnik w fabrykach tytoniu“ дістали українські тютюневі робітники *мимо волі* польського краввого фахового секретаря. Центральний союз тютюневих робітників (Патерман), узнавши про значну скількість українських зорганізованих тютюневих робітників в Галичині, сам створив сей додаток і видає його по нині у Відні. Коли-б схотів був засягнути опінії в сій справі польського фахового секретаря краввого, був-би напевно одержав ту саму відповідь, яку той дав союзови каменярів в справі видання української відозви.

З початком 1910 р. українські залізничники на Буко-

*) Факсиміле сього листу подає 5 ч. „Впереду“ за 1912 р.

**) Приловлений на гарячім учинку, секретар фаховий Галичини Жулавський, не міг заперечити автентичности свого письма. В Narzod-i (ч. 21, 1912 р.) признає, що таке письмо він дійсно написав. Текст його остільки поправляє, що вже не каже, буцім то в Галичині нема ніяких українських робітників, а тільки, що їх *майже* нема. Се не ререшкодило йому в своїм націоналістичнім засліпленню в сій же газеті заявити, що українські соціалдемократи по містах „nie prócz intrug do roboty nie maja“.

вині, бачучи, які труднощі роблять польські фахові секретарі українським робітникам в їх національно культурних змаганнях перед центральними союзами, почали видавати при „Борбі“ свій фаховий орган „Залізничник“ на власний кошт, в тій цілі, аби згодом переняла видавництво централія. Видаване українського фахового органу в Чернівцях видалось для краевого фахового секретаря залізничників (Поляка) дуже небезпечним. Його заходи, аби перенести „Залізничника“ до Львова, знайшли послух, на жаль, навіть, у ексекутивного комітету української соціалдемократії і в той спосіб перенесено „Залізничника“ з Чернівців до Львова, але як показалося на те тільки, аби йому тут кінець зробити. Орган видавано майже рік. Для поширення і агітації за ним не зроблено нічого, так що він мав, порівняючи, дуже мало абонентів, бо лише около 300. Се використав польський фаховий секретар залізничників, аби представити централії, що видаване самостійного українського органу для залізничників не оплачується і дійсно видавництво його в 1912 р. припинено.

Здавало б ся, що ухвали фахових конференцій і зїздів будуть перестерігати і виконувати керівні чинники в галицьких фахових організаціях. Краєва фахова конференція з 1910 р. прийняла, як зазначували ми, відому українську фахову резолюцію, ухвалену на III зїзді української соціалдемократії. Коли в 1910 р. створювано фаховий секретаріат на округ Львів—а він мав завдання вести агітаційну роботу в східній Галичині—українські робітники зажадали, аби по думці рішення краєвої фахової конференції в Перемишлі з 1910 р. новоіменованій фаховий секретар володів теж і українською мовою в слові і письмі. Мимо інтриг польського місцевого комітету у Львові, аби не допустити до вибору Українця львівською (льокальною) фаховою комісією, вона йдучи за рішенням фахової краєвої конференції в Перемишлі, більшістю голосів заявила ся за одним із найліпших знатоків фахового руху в Галичині, досвідченим фаховим практиком, українським робітником П. Буняком і віднеслась до краевого секретаріату фахового в Кракові (Жулавського), як також до центральної фахової комісії у Відні (Губера) о затвердження сього вибору. Одначе Буняк належить до опозиційної течії в українській соціалдемократії і є одним із найдіяльніших її діячів. Се вистарчило, аби не допустити до

його вибору. І дійсно, дякуючи загально відомим інтригам деяких членів польського місцевого комітету, вибору Буняка не затвердив ані Жулавський, ані Губер.

Подібний факт мав місце в 1912 р.; отже вже по росколі української соціалдемократії. Промислове Підкарпатє з його центром в Дрогобичі і Бориславі давно вимагало для зорганізованя його агітаційної сили. На добру штучку взяли ся польські соціалдемократи. Вибір секретаря фахового на Підкарпатє задумали перевести вони тихцем, без відомости і поза плечима обох фракцій української соціалдемократії. Одначе перенюхав се один із діяльніших прихлоникив фракції Вітика і помішав рахунки польським соціалдемократам. Зажадав іменно, аби вибору фахового секретаря доконали делегати всіх фахових організацій Підкарпатя. І дійсно, так стало ся, бо польські соціалдемократи не могли сьому оперти ся. На конференції сій вибрано на секретаря Скибінського, одначе, не зважаючи на те, що він „інтернаціоналіст“ (член фракції Вітика), а є тільки Українцем, заходам польських соціалдемократів удало ся, що державний фаховий секретар Губер вибору не затвердив, а цілу справу досі полишено в завішеню.

Такий самий випадок став ся і з вибором фахового секретаря на Буковині. В 1912 р. фахова комісія в Чернівцях наслідком резигнації Німця зі становища фахового секретаря вибрала сим разом секретарем Українця Осипа Безпалка. Безпалко теж одна з найдіяльних діячів українського соціалістичного руху і се вистарчило, що вибір його наслідком інтриг польських соціалдемократів, сим разом ведених на спілку з Вітиком і тов., не затверджено.

Всі ті наведені факти—не наводимо інших менше важних, не хочемо згадувати про ті труднощи, які ставлено в фахових організаціях при стяганю з українських робітників партійного податку в користь У. С. Д. П. (до 1907 р. податок збірано тільки в користь П. П. С. Д.), про труднощи, роблені при закупні українських книжок до бібліотек при сих організаціях, про такі факти, що українські афіші, виставлювані в льокалях фахових організацій, просто здирано польськими свідомими соціалдемократами,—ті факти вповні вистарчать, аби пізнати суть національних спорів в галицькім фаховім робітничім руху та аби пізнати, як *на ділі* відносила ся польська соціалдемократія до національно-куль-

турних домагань фахово зорганізованого українського робітництва, домагань, що стоять в повній згоді з рішеннями австрійських фахових конгресів, з рішеннями міжнароднього соціалістичного конгресу в Штутгарті (1909) в справі взаїмних відносин партії до фахових організацій, і вкінці з рішеннями міжнароднього Копенгагського соціалістичного конгресу (1911) в справі виволіченого Німцями перед форум Інтернаціоналу спору про форму фахових організацій, котрим то домаганням Українців навіть відомий марксіст Отто Бауер не міг відмовити повної слушности. („Der Kampf“, V, 4, „Galizische Parteitage“).

Яке-ж становище в тім українсько-польськім спорі заняли офіційальні представники української соціалдемократії Микола Ганкевич, Вітик і тов.?

Се становище дасть ся коротко схарактеризувати. Вони продовжували політику помилок з перед 1907 р., політику безоглядної угодливости супроти польської соціалдемократії, політику, що йшла проти інтересів українського робітничого руху. Коли почав будити ся і розвивати ся самостійний український робітничий рух по містах східної Галичини, вони знайшли ся в клопоті. Інтерес сього руху вимагав, аби вони в першій мірі присвячували йому свої сили та працю. До 1907 р. працювали вони по містах за браком українських організацій виключно в польських організаціях. Від 1907 р. треба було числитись з українським робітничим рухом по містах і його потребами. Аби тійснійше звязати обох сих діячів з українським рухом, на III зїзді партії свідомо вибрано Ганкевича головою партії, а Вітика вибрали львівські українські робітники головою свого місцевого комітету. Одначе надії всякі завели. Оба вони (головно Ганкевич) дивили ся на український робітничий рух по містах, як на рух менше вартний, а в консеквенції сього, хоч і не відтягали ся від участі в українськім робітничім руху по містах, свої сили та працю і далі віддавали польському робітничому рухови. Ся двоїстість в їх роботі доводила часами до дуже прикрих наслідків, в першій мірі обезсилювала український робітничий рух. Так пр. Микола Ганкевич будучи головою української соціалдемократії, був рівночасно і головою польського місцевого комітету у Львові і йому віддавав свою працю. В українськім робітничім руху почував він себе майже чужим. Для українських робітників позиція Ганкевича мусіла вида-

ватись дивною. Одні, в котрих національна свідомість була приспана, слухаючи його польські промови на людських вічах, реферати по польських організаціях та загалом дивлячи ся на всю його діяльність, погожували ся з тою думкою, що місце для них — не в українській соціалдемократії, слабій, порівняючи, організації, а в польській, — там жеж працює найвиднійший її діяч! Другі, більш національно, як класово освідомлені, приходили до інших висновків. Бачучи, як український соціалдемократ свої сили і працю віддає польському соціалістичному рухови, приходили до сеї думки, що українська соціалдемократія не має властиво рації ітновання. До польських організацій вони не хотіли піти, йшли проте де... українських міщанських організацій.

Але й на становищі редактора львівського польського соціалістичного дневника „Głos“ діяльність Ганкевича—він дуже рідко писав до українського партійного тижневика,—носила всі ціхи сеї двоїстости. „Głos“, що мав значне число передплатників і між українськими робітниками під редакцією Ганкевича не тільки не інформував як слід робітництво про українські справи, але дуже часто містив статі головного свого редактора, які величезне обуренє викликували серед українського свідомого робітництва. Варто тільки згадати про статю Ганкевича з нагоди атентату Січинського на намісника Потоцького, яку з великими похвалами для її автора передруковували майже всі польські дневники, далі статі в справі боротьби українського студентства за український університет, в справі холмській і в многих інших. Ганкевич так зріс ся з польським соціалістичним рухом, що став його ідеологом. Згадати тільки про його книжку п. з. „Niepodległość Polski“—по українськи не написав Г-ч ані одної партійної брошури!

Натурально, що між опозицією в партії й офіційними її представниками, які в спорах між обома соціалістичними партіями були завсігди речниками польської соціалдемократії, що для останньої було і бажаним і дуже вигідним,—мусіло приходити до що раз більш зростаючих гострих конфліктів, котрі прийняли форму отвертої боротьби з хвилию появи в 2 ч. „Нашого Голосу“ (лютий, 1911 р.) місячника У. С. Д. П. Росії і У. С. Д. П. Галичини й Буковини статі Юліана Бачинського п. з. „Взаїмні відносини соц.-демокра-

тичних партій, української і польської, в східній Галичині“, що теж вийшла окремою відбиткою.

Бачинський, зібравши в статті багато фактичного матеріалу для ілюстрації взаїмних відносин обох партій—в чім головне значінне статті,—та освітлюючи ролю Вітика—Ганкевича—Меленя в тих відносинах, поставив справу конфліктів між обома партіями на вістрю меча: „Отже, партія мусить раз скінчити з тою дволичністю, якою ознаменувала вона себе через партійний гермафродитизм її офіціальних представників, т. М. Ганкевича і С. Вітика, і мусить скинути з себе те знамя рабства супроти польської партії, яке власне від них на неї спадало. Партія мусить стати раз на власних ногах. І проте мусить вона сказати т. М. Ганкевичови і С. Вітови: або тут—або там!“

Коли антагонізми в лоні партії почали загвозджувати її працю, не оставало нічого иншого, як винести справу конфліктів перед форум партійного загалу.

Заряд партії скликав на день 29 січня 1911 р. довірочну партійну конференцію, а на порядок денний нарад поставив справу „взаїмних відносин соціалдемократичних партій, української та польської в східній Галичині“. Конференція ся, в котрій взяло участь 62 делегатів організацій У. С. Д. П. східної Галичини й Буковини, та мала надзвичайно бурливий характер, прийняла величезною більшістю голосів таку резолюцію:

I. Конференція констатує, що відносини між українською і польською соціалдемократичними партіями в східній Галичині є *ненормальні* та що причини такого стану треба шукати не тільки в соціалпатріотичній ідеології ППСД з її історичними пересудами, але і в її стремліннях бути представницею всього робітничого руху по містах східної Галичини.

Сі стремління польських товаришів доводять—з природи річи—до безнастанних конфліктів між політичними інстанціями обох партій, через що політична акція обох партій української і польської не може провадитись у східній Галичині одноцільно й рівнобіжно.

Нерівнорядне відношення до українських товаришів і української партії виявляють польські товариші та польська партія ще й у фахових організаціях східно галицького робітництва, що викликає серед загалу українського робітництва неохоту до фахової організації, а через що фаховий рух в східній Галичині не може ввійти на дорогу нормального розвою.

Нерівнорядне відношення до товаришів українських і української партії виявляють вкінці польські товариші і польська партія ще й у касах хорих, здобутих спільним зусилем українського і польського робітництва—відмовляючи українському робітництву відповідного заступництва

в зарядах кас, чим рівнож викликають серед загалу українського робітництва знеохочене до так важних для загалу східногалицького робітництва й для загально-робітничого соціалдемократичного руху в східній Галичині інституцій і тим посередно доводять до ослаблення сього руху.

II. Конференція взиває українських товаришів, щоби:

а) не забуваючи ні на хвилину на інтереси і й добро загально-робітничого, соціалдемократичного руху в східній Галичині, не забували рівночасно на свій найважнійший обовязок, в першій мірі, віддавати свій час і сили українській партії, для праці над клясовим освідомленем українського робітництва.

В тій цілі члени української соціалдемократичної партії мають старати ся закладати по всіх місцевостях, де живе українське робітництво, по містах і селах, партійні місцеві комітети і через них перевести скрізь, особливо-ж по фахових організаціях, політичну приналежність українських робітників через оплачуване партійного податку.

б) З огляду на загальне добро фахового руху в східній Галичині— взиває конференція українських робітників, щоби кождий безуслівно приступив до загально-державної фахової організації.

Конференція взиває одначе товаришів, щоби піддаючи ся всім постановам фахової організації, дбали про те, аби їх національно-культурні права в лоні фахових організацій були узгляднювані й перестерігані, та щоби їх відносини з У. С. Д. П. як політичною організацією були як найтісніші.

III. Конференція звертає увагу товаришів, що першим услівем нормального розвою загально-робітничого соціалдемократичного руху в східній Галичині є взаїмне братерське й солідарне відношене робітників обох народів; перестерігає, щоби те відношене через хвилеві непорозуміння між обома партіями в східній Галичині не приняло характеру ворожого, а шкідливого робітничому рухови та клясовій боротьбі пролетаріату в Галичині“.

По прийнятю сеї резолюції, Ганкевич і Вітик разом з горсткою своїх приклонників опустили салю нарад конференції і в ній дальшої участі не брали.

Ухвалене резолюції конференцією було діймаючою поразкою для того крила партії, яке репрезентував в ній Ганкевич—Вітик.

Ганкевич — Вітик, за плечима котрих стояла польська соціалдемократія, не дали одначе за програму. Вони поставили собі за ціль, за всяку ціну повалити конференційну резолюцію на IV зїзді партії, що відбув ся в днях 3 і 4 грудня 1911 р. На зїзд сей спровадив Вітик хлопів з перемишльського повіту в характері „делегатів“ (між ними і з Поляків), хоч вони не представляли ніяких організацій. 13 з них уневажнила одногосно верифікаційна комісія, в котрій засідало 2 приклонників і групи Ганкевича—Вітика, а 1 член опозиції. Коли прийшла справа узнання сих делегатів на

пленум зїзду, голосовано над нею 2 рази. В першій голосованю взяли участь навіть ті 13 делегатів, котрих мандати заквєстїовано. При другій голосованю, в котрім вони не брали участи супроти енергічного спротиву делегатів, наслідком демагогїї Вітика, з голосами більшости ухвалено важність всіх мандатів. Між тими, що голосували за важністю, були теж і делегати з опозиції, що в справі не могли зорїєнтуватись серед загального замішаня. Проти ухвали зїзду заложила опозиція протест. Не зробили зараз сецесїї тому, аби дати можливість всім учасникам зїзду вислухати аргументів одного й другого напряду в партії. Але показалося, що ніякі аргументи на зїзді не мали значіння для тих, яких Вітик спровадив і які через весь час нарад зїзду мовчали, а лише підносили руки на даваний знак Вітиком тоді, коли треба було голосувати. В той спосіб 2 голосами більшости (40 проти 38) ухвалено анулювати резолюцію конференції з 29 січня 1911 р., та осуджено брошуру Бачинського як шкідливу для партії. В той спосіб Ганкевич і Вітик показали перед польською соціал-демократією, що вони „з націоналістами упорали ся раз на завсїгди *). Одначе, коли оба голосованя показали, що вишвіндльована більшість переголосовує дійсну більшість зїзду, тоді ся остання (32 делегатів) опустила зїзд, складаючи заяву, що зїзд і його ухвали узнає за неважні. Вона відбула окремі наради, на котрих порішила, увійти з групою Ганкевича в переговори з тим застереженнем, що дальшими справами партії керуватиме дозїздовий екз. к., за для оминення розбитя партії.

По опущеню зїзду 32 делегатами, решта делегатів, вибіраючи нову президію його, відбула дальші його наради та доконала вибору нового езекутивного комітету партії.

Проби переговорів обох груп не осягнули ніяких результатів. Так наступив роскіл української соціалдемократії на дві, взаїмно поборюючі себе групи. Перша мала свій орган „Вперед“, при другій остала „Земля і Воля“. Крок сецесїонїстів одобрили майше всі організації партії з малими виїмками так, що діла партії вели фактично на далї сецесїонїсти.

*) Слова Меленя з привітної промови виголошеної на зїзді П. П. С. Д. в 1911 р., скликаний в тиждень по зїзді У. С. Д. П.

Історія розколу в українськiм робiтничiм руху виходить поза рами наших нарисiв. Зазначити одначе належить, що в розвитку сього руху пiсля розколу наступив *застiй*, якого джерело—не тiльки в распрi обох українських соціалістичних фракцій, але головнo в тих факторах, що викликали загальний застiй в робiтничому рухові Австрії в 1912 і 1913 рр. Фактори сi—се промислова криза в сих роках із загальною економічною депресією в цілій державі, особливо-ж в Галичині, з дорожнечою життя, безробіттем і т. п. та балканські події, з мобілізацією в Австрії, з зірванням торгових відносин з балканськими державами; з вичерпанєм фінансовим австрійської держави, що економічну кризу в ній не тiльки ускладнило, але й поглибило.

Література: Головними джерелами до пізнання українського робітничого руху в Галичині й Буковині є річники „Волі“, „Землі і Волі“, „Впереду“, „Червоного Прапору“ (Тернопіль), річник „Нашого Голосу“, а також інші видання У. С. Д. П.—Окремі важніші статті, що займають ся укр. робітничим рухом такі:

W. Lewinskyj: Das erste Jahrzehnt der ukrainischen Sozialdemokratie in Oesterreich. Der Kampf, III, 7; С. Петлюра: Українська партія соціал-демократів. Київ, 1907 (Відбитка з „України“); Юліян Бачинський: Взаїмні відносини соціал-демократичних партій, української і польської в східній Галичині, Львів 1911; Чернецький Антін: Становиско українського робітництва в галицьких фахових організаціях („Наш Голос“, 1911, IX); Люч: Конференція галицької української соціал-демократії („Н. Г.“, IV); Прилucький О: На власні ноги! З приводу розбитого конгресу. („Н. Г.“, XI—XII); *Полеміка:* Otto Bauer: Galizische Parteitage (Der Kampf V, 4); Wl. Lewinskyj: Die Spaltung der ukrainischen Sozialdemokratie (Der Kampf V, 8); Ignaz Daszynski: Galizische Parteifragen (Der Kampf V, 9); В. Левинський: За форму професіональних організацій („Н. Г.“, I); той сам: Ера демократичного парламенту в життю галицько-українського суспільства („Н. Г.“, IX—X).

VII. Проблеми централізму й федералізму в австрійським робітничім руху.

Економічна структура держави, її політичне сконсолідоване і її національна одноцільність, відіграють між умовами боротьби, що її приходить ся вести партії заступаючій інтереси пролетаріату, першорядну роль. Найбільша трудність для соціалдемократії Австрії завсїгди виникала й виникає з характеру сеї держави: Австрія не є національною державою а державою національностей. Сей характер її не міг не остати без глибокого впливу на ввесь робітничий рух в Австрії. В ньому корні всіх національних конфліктів у австрійській соціалдемократії.

Нам приходить ся розглянути принципіальний бік сих конфліктів. Се поможе нам зрозуміти й належно оцінити також і українсько-польський робітничий спір.

Одноцільність і централізація робітничої організації були завсїгди провідними основами марксістської політики. Безоглядні приклонники сих двох принципів, одноцільності й централізму, покликають ся досить часто на „Комуністичний Маніфест“, в якому основателі наукового соціалізму такий натиск кладуть на єдність і інтернаціональність робітничого руху в кожній державі. Вони підносять, що Маркс і Енгельс, уживаючи в своїм клясичнім історичнім документі слів „нація“ і „національний“, уживали їх в державнім значінню. Се безперечно так. Оба слова уживають ся в „Ком. Маніфесті“ не в етнологічнім а територіальнім змислі, так як такий-же змисл ще нині надаєть ся сим термінам в західній Європі.

Одначе, коли на сі слова „Комуністичного Маніфесту“ покликають ся приклонники безоглядного централізму робітничого руху з таких держав національностей, якими є Австрія і Росія, як се пр. зробив Плеханов на міжнароднім соціалістичнім конгресі в Копенгаген, в тій ціли, аби прін-

ціп централізму в повній чистоті й консеквентности застосувати й берегти і в сих державах у практиці, то тут належить дати до слів Маркса й Енгельса, ужитих ними в „Ком. Маніфесті“, певний коментар.

Час написання „Комуністичного Маніфесту“—се рік 1848.

Ніхто не стане сперечатись з тим, що ні Марксови, ні Енгельсови в часі писання їх твору навіть на думку не могли приходити національні відносини в Австрії, що вони, уживаючи слів „нація“ і „національний“, далекі були від того, аби надавати сим словам те значінне, яке тут їм надаєть ся. При писаню „К. М.“ Маркс і Енгельс мали на увазі виключно політичні, економічні та соціяльні відносини західної Європи.

Були се часи, коли вся західна Європа стояла під гаслом революційних рухів за національне визволення і зєднання, за скинене ярма чужого наїзду і пановання, за повну суверенність кожного народу на його власній території.

Кличем сих рухів був національний принцип: кожда нація має творити свою державу!

Сей принцип розвинув найкраще в р. 1859 Італієць Манціні в одній із своїх славних промов, доказуючи, що „національна ідея єсть основою нового права народів“, що кожда нація має природне право, зєднати всіх своїх членів в суверенній державі.

Рухи сі принесли національне зєднання Франції, Німеччині, Італії, вони дали в другій половині XIX ст. національне визволення Грекам, Болгарам, Сербам, Румунам. Тільки в Австрії і Росії, що все були заборонами реакції, зреалізоване національного принципу натрафило на залізний опір реакції; національне питання, якого розвязка в західній Європі змінила основно її карту, тут по нині не розвязане і—певно жде свого розвязання в найближшій будуччині.

Таким чином на Заході Європи слова „нація“ і „державна“, „національний“ і „державний“ стали уживатись для одного й того самого поняття, одного й того самого змісту. На Сході-ж Європи, де національне питання в змислі державного уконститування націй чекає тільки свого розвязання, —тут мають слова сі—ніхто-ж сьому не заперечить!—ріжний зміст, се два поняття, що з собою зовсім не покривають ся.

Маркс і Енгельс були горячими приклонниками визвольних національних рухів, зокрема-ж німецького націо-

нального руху. Вони не тільки підпирали морально сей рух, але брали в ньому активну участь. Будучи ворогами централізму в змислі абсолютизму й бюрократизму, вони горяче обстоювали й пропагували централізм в змислі єдності, одноцільності та демократії. Послухаймо ж слів Маркса. „В країні, — каже він — як Німеччина, де ще є багато до поборення останків середовіччя, де ще належить зломити так багато льокальних і провінціональних пересудів, не можна під ніякими умовами стерпіти, аби кожде село, кожде місто, кожла провінція клали нові перешкоди революційній діяльності, котра з усею своєю силою може виходити тільки з центра. Як у Франції в 1793 р. так нині в Німеччині переведенне найсуворіщої централізації є завданням дійсно революційної партії“ (Karl Marx, Enthüllungen über den Kommunistenprozess zu Köln). Як приклонники державного, вірнійше, державно—національного централізму, вони очевидно тим більше мусіли обстоювати єдність і централізацію робітничого руху в кожній державі в західно-європейському значінню, то є, в кожній *національній державі*. І в сім змислі треба розуміти слова „Комуністичного Маніфесту“. „Хоч не по змісту, то *по формі* боротьба пролетаріату проти буржуазії є в першій мірі національна“ (Das Kommunistische Manifest, Berlin 1909, ст. 31). Там отже, де державні рамки прикривали ся з національними, себто в західно-європейській національній державі, Маркс *виразно* вимагає *національної форми організації пролетаріату*. Вимагає він сього тільки в інтересах клясової боротьби та остаточної мети пролетаріату.

Розвиток робітничого руху в зах. Європі по 1848 р., то є після виходу в світ „Комуністичного Маніфесту“ скрізь висунув національну (національно-державну) форму організації пролетаріату як найвідповіднійшу, найуспішнійшу і найпрактичнійшу організаційну форму. На Ейзенахському конгресі німецьких робітників в 1868 р. Бебель сказав ось які знаменні слова: „За всіх умов соціалдемократична партія повинна насамперед сама організуватись у Німеччині, бо поруч з інтернаціональною необхідна й національна організація і перша без другої булаб лише примарою“.

Таким чином національно-державна форма організації пролетаріату, побудована на принципі централізму, стала пра-

вилом в цілій західній Європі, то є там, де протягом XIX століття сформувалась національна держава.

Се в першій мірі повинні мати на увазі ті марксісти, що мають на найтрудніші проблеми робітничого руху готові шаблони, що не вміють навіть здавати собі добре справи з того, як величезні труднощі в змислі організаційнім має до поборення робітничий рух в кожній державі національностей.

„В загальнім результаті, в Європі всі більші нації за виймком Польщі добились самостійности й внутрішнього об'єдинення. Правда, се сталось, порівнюючи, в скромних межах, але всеж таки на стільки широко, що *процес розвитку робітничої класи не стрічає більше в національних ускладненнях основних перешкод*“.

Сі слова Енгельса, ужиті ним в його славній передмові до Марксового твору „Клясова боротьба у Франції від 1848 до 1850 р.“ повинні щось говорити тим марксістам.

Перейдемож тепер до незвичайно складного питання, що викликало стільки прикрих і болючих конфліктів в такій клясичній державі національностей, як Австрія.

Австрія, як і кожда держава національностей є пережитком старих часів. Стара державна система, зліквідована в західній Європі на протязі XIX ст. під знаком національного прінципу, в Австрії остає в силі. Одначе розвиток капіталізму та новочасних форм державного життя роблять в сій старій державній системі так поважні виломи, з кождим днем що раз то більші, що тільки сліпий може їх не помітити. Треба нам пізнати, чи в Австрії, що в Європі є найбільше розвиненою державою національностей, не існують і не розвивають ся сили, які мають тенденцію перетворити її в новий державний організм.

В дореволюційній добі, в добі абсолютизму Метерніха, безоглядний централізм надавав Австрії характер чисто німецької держави. Революція в 1848 р. нанесла сьому характерови австрійської держави тяжкий удар. Чотири австрійські народи—Німці, Мадяри, Поляки і Італійці висувають в сім році свою правно-державну програму. Всі ті народи зривають ся до боротьби за *свою національну державу*. У Відні, Будапешті, Львові, Кракові та інших містах лютить ся боротьба на барикадах. Німці, Мадяри, Поляки і Італійці являють ся в 1848 представниками революції. Для

свої боротьби за національну державу проти абсолютизму Метерніха і його централізму, здобувають собі гарячі симпатії усеї західно європейської революційної демократії, в тім числі, Маркса й Енгельса. Іншу ролю відіграють в сім році такі народи як Чехи, Українці, Словінці, Хорвати, себто переважно хлопські народи, що їх Бауер називає слідом за Енгельсом неісторичними (geschichtslose) народами. В здійсненню ідеалу історичних народів, себто в збудованню на руїнах абсолютистичної Австрії нових чотирох національних держав, знаходили ці хлопські народи нову неволю для себе. І так Чехи добачували для себе під панованнєм нової, великої і зєдиненої німецької держави національну смерть. Те саме бачили Українці у відбудованю нової польської держави. Те саме Хорвати в незалежній угорській державі. І те саме в кінці й Словінці в зєдиненій італійській або німецькій державі.

Чехи, Українці, Словінці і Хорвати представляли в 1848 р. контрреволюцію. Всі надії на своє національне відродження звязали вони з істнованнєм старої Австрії. Всі ці народи стають по стороні Австрії, по стороні реакції, проти революції. В опінії західно європейської революційної демократії, в опінії Маркса й Енгельса стрічають ся вони з найбільшим осудом. Маркс в своїх статтях про революцію і контрреволюцію в Німеччині а так само Енгельс в статтях про національне питання в Австрії, поміщених в „Новій Рейнській Газеті“ пророкували Чехам і прочим неісторичним народам в Австрії неминучу національну смерть.

Бурі революції з 1848 р. знищили стару, абсолютистичну Австрію, що складалась з 10 губерній. 25 квітня 1848 новий, 18-літний тоді монарх, а теперішній Франц Йосиф підписує конституцію.

Перший конституційний австрійський перлямент скликаний до Відня, що переніс ся відтак до Кромєрижа, радить над перебудовою Австрії, над тим, як мають народи, що заселяють її, управити в ній своє спільне життє. Ходило о винайденне відповідної форми для сього спільного життє. І тут, як цілком слушно замічає Бауер (гл. його „Die Nationalitätenfrage u. die Sozialdemokratie, ст. 272), міняють австрійські народи свої ролі. Неісторичні народи стають революційними, історичні консервативними і контрреволюційними. Перші заступає головно Чех Паляцкый, що до-

магає ся перебудови Австрії на засаді національного федералізму і автономії. Німці знов і Поляки (Смолька), користаючи з упривілейованого становища свого як пануючих націй, обстоювали задержане в Австрії історичних коронних країв. Останні побідили. Здійсненне одначе ухвали кромержської конституційної комісії ударемнила на час реакція. 4 марта 1849 р. розігнав Віндішгрец зі своїм війском кромержський парламент. Революцію скрізь здушено. Над Австрією нависли важкі хмари реакції. Часи в Австрії по 1849 р., відомі в її політичній історії як поворот до старих часів з доби абсолютизму. Бах старає ся в останне при помочи абсолютистичного режиму правити Австрією, як німецькою державою. Спроба ся скінчила ся невдачею. Битва під Сольферіно (1859) означає крах абсолютизму в Австрії та рішає про характер її як німецької держави.

Дальша боротьба за нову форму перебудови Австрії—се боротьба за принцип централізму й федералізму, за принцип федералізму коронних країв і їх автономії та національного федералізму і національної автономії.

Принцип державного централізму обстоюють Німці як нація, що користується ся в Австрії, недавно ще на скрізь німецькій державі, найбільшими привілеями, як нація бюрократії та розвиненої і багатой буржуазії, заінтересованої в тім, аби мати в цілій Австрії ринок збуту для своїх товарів. Німецький централізм має в особі Шмерлінга (1861) найвизначнішого свого речника. Цісарський конституційний патент з 26 лютого 1861 надає австрійській державі характер одноцільної зцентралізованої держави коштом країв і народів та скріплює гегемонію Німців в державі.

Противниками централізму являють ся всі інші народи, в першій мірі Поляки, Італійці, Чехи. Вони не заінтересовані в австрійськім ринку, для них вистарчають краєві ринки. Централізови протиставлять вони федералізм: Австрія має творити федеральний союз самостійних історичних коронних країв. Сей принцип, котрий в кромержській комісії обстоював Смолька іменем Поляків, здобуває собі перевагу за часів міністерства Рехберга—Голуховського (1859—1860). Графови Голуховському, польському шляхтичови, і першому міністрови польському в Австрії та графови Клям-Мартініцови належить теорія про „історично-політичні індивідуальности країв“, себто теорія федералізму історичних коронних

країв, що означав гегемонію одного народу над другим в кождім короннім краю. Теорію сю обстоювали з найбільшою енергією польські консервативні політики (граф Альфред Потоцький, Грохольський, кн. Юрій Чарторийський), позискуючи для неї також і Чехів.

Надзвичайно бистрий розвиток капіталізму і зріст промислу в Чехах змінює соціальну структуру чеського народу. В 60 рр. витворило ся серед нього сильне дрібне міщанство, що почало витіснити з що раз більшим успіхом Німців з Чех.

Паляцкій, сей „батько чеського народу“, котрий в кромержській комісії був вимовним і енергійним речником принципу національного федералізму і національної автономії, зраджує в 1866 р. сьому принципови та дає ся позискати польській шляхті для теорії про „історично-політичні індивідуальности країв“. Чехи, що ще в 50 рр. обстоювали поділ Чех на німецьку і чеську частини, висувають тепер „державне чеське право“ і неподільність країв корони св. Вячеслава. Чехи, так само як і Поляки стають в державі федералістами, а в краю централістами.

Груднева дуалістична конституція з 1867 р., що на папері узнала рівноправність всіх народів, становить в дійсности побіду принципу територіяльного федералізму, санкціонує гегемонію одних народів над другими. До ролі поневоленних народів зіпхнено Чехів, Українців і Словінців, до ролі пануючих Німців, Поляків і Італійців. Конституція ся дала особливо Полякам виїмкове упривілейоване становище в Галичині. Здійсненне своєї національної правно-державної програми, себто принципу територіяльного федералізму осягнули в р. 1871, коли 11 січня створено для Галичини окрему теку міністерства, себто так зв. теку „ministra-rodaka“ і на сей уряд покликано Грохольського. Проект закона, предложений в австрійськїм парламєнті Гогенвартом 29 квітня 1871 р. має вже виразну ціль,—відокремленне Галичини. Під кінець 60 рр. і з початком 70 рр. Поляки витиснули німеччину цілковито з Галичини, надаючи їй на вні характер чисто польської провінції австрійської держави.

Конституція з 1867 р. не розв'язала проблеми про організаційну форму австрійської держави, але вона створила широке поле для всіх народів, в першій мірі для поневоленних для боротьби за власть в державі.

Розвиток капіталізму в Австрії, розвиток її до модерної держави з конечности штовхає і поневолені в ній народи до історичного життя. Капіталізм, розкладаючи хлопські нації, витворюючи в них новочасні суспільні класи, перетворює їх рівночасно в модерні нації, заінтересовані в повнім своїм національно-політичним, соціальним і господарським розвитку. Безнастанна стичність тих націй з пануючими націями в державі і краях, змушує їх до конечної боротьби за право своєї мови в публичних урядах, за національну школу, за вплив на державу, за національне господарство, словом, за право порядкувати свої справи в своїй власній хаті. З господарчих відносин треба пояснювати повстання і розвиток модерних націй і національного принципу. Як на Заході Європи, так і в Австрії, модерна нація являєть ся конечним продуктом капіталістичного розвитку.

Найскорше перетворили ся з хлопської нації в модерну Чехи, дякуючи виключно тій обставині, що Чехія являєть ся найбільш економічно розвиненою країною в цілій Австрії. За ними пішли Словінці а врешті й Українці.

Незвичайно скорий розвиток Чехів довів до того, що Чехія приняла нині на вні характер чеської провінції, що Німців, колись пануючу в ній націю, зіпхнено до стану зникаючої меншости, так що вони для ратовання і береження свого стану посідання домагають ся поділу Чех на німецьку й чеську складові часті, домагають ся отже того, чого в 50 рр. домагали ся самі Чехи. Додати треба, що Німці домагають ся тільки поділу Чех, а не прочих країв, як Шлезка Морав, в котрих вони мають ще й тепер штучно-утворене домінуюче становище.

Розвиток Чехів, Словінців і Українців до модерних націй створює природні умови в австрійській державі для не-обхідної її реорганізації, що можлива лише на основі принципу національного федералізму і національної автономії. Що тільки в перебудові Австрії на федераційну державу національно автономних народів, яка реалізує національний принцип, зреалізований давно на Заході Європи, рація істнованя держави Габсбургів і забезпечення її дальшого істнованя, на се вказує розвиток національної боротьби і національного питання в останніх кількох десятиліттях в сій державі. Фактично, здобули вже собі неісторичні народи національну автономію із заведенням загального голосовання до парла-

менту. В новім парламенті, по слушній увазі Австерліца, наступило уконституоване австрійських народів, з котрих кождий має в своїх руках певну власть і вплив на державу. Є то *негативна національна автономія*, що виявляєть ся в *національних обструкціях* в парламенті і в соймах. Негативна ся національна автономія дійде до повного значіння і сили, коли поодинокі сойми коронних країв заведуть у себе загальне голосованне, коли воно буде заведене до прочих репрезентаційних тіл, рад повітових і громад. Тільки тоді, коли національна обструкція зведе весь дотеперішний державний устрій, базуючий на принципі територіяльного федералізму і пановання в коронних краях одного народу над другим, до повного абсурду, тільки тоді виб'є слушна історична година для Австрії, в якій впаде дотеперішня федерація коронних історичних країв а повстане федерація національних кантонів. „Національна автономія, каже Бауер, єсть нічим иншим як тільки внутрішньо-державним національним принципом. Хоч сей принцип не досить ще сильний, аби розвалити державу паціональностей і на місці її збудувати самостійні національні держави, то одначе вже тепер штовхає він державу національностей до устрою, який кождій нації дає релятивну самостійність“. (Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie, ст. 440).

Тільки пізнавши ті розвоєві тенденції австрійської держави від державного централізму до національного федералізму і національної автономії, ми можемо зрозуміти натуральний *вплив сих тенденцій на ввесь робітничий рух в Австрії*, його форми організації, його ідеологію.

Перш за все одначе треба нам проаналізувати, як австрійська дійсність впливала й впливає на національну програму й тактику австрійської соціалдемократії.

На иншому місці ми вказували вже на сильний вплив соціалістичної теорії і практики Німеччини, або краще німецького марксизму на німецький і чеський робітничий рух в Австрії в перших початках його розвитку. В клясовій боротьбі та інтернаціональній солідарности пролетаріяту добавували Маркс і Енгельс одинокі і головне завдання соціалдемократичної партії в західноєвропейській національній державі. Се становище Маркса і Енгельса цілком зрозуміле. Робітники в Німеччині пр. мусять вести отверту боротьбу з посідаючими клясами за коротший день праці, за

більшу платню, за корисні умови праці, мусять вести таку боротьбу і з державним урядом, з капіталістичною державою, що стоїть на услугах посідаючих клас, за політичну власть в ній. Німецька батьківщина з німецькою школою, з німецькими урядами, з німецькою поліцією, як держава побудована на визиску робітничої класи, є для німецького робітника мачохою. Маркс міг тому говорити: „Робітники не мають батьківщини“. Здобудуть вони її тільки тоді, коли захоплять в свої руки політичну власть і зсоціалізують її. Тому для Маркса національне питання на Заході Європи в часах, про котрі говоримо, не існувало.

Вплив марксістського інтернаціоналізму, в його примітивній формі, помітний на німецьким і чеським робітничим рухах в Австрії в 70 і 80 рр. Вплив сей виявив ся в повнім ігнорованню національного питання. Питання се цілком ігнорує гайнфельдська програма австрійської соціалдемократії з 1889 р. („Соціалдемократична робітнича партія в Австрії є інтернаціональною партією, вона осуджує привілеї націй так само як привілеї роду, власности і походження і заявляє, що боротьба проти визиску мусить бути інтернаціональною, як сам визиск“).

Таке становище австрійської соціалдемократії дасть ся пояснити тим, що партія була ще дуже слабою, жила тільки агітацією і пропагандою соціалізму та була усунена від позитивного впливу на публичне державне життя.

З хвилию одначе, коли національні заколоти що раз більше почали хитати австрійською спорохнавілою будівлею, коли і соціалдемократії дана була можливість, взяти участь в широкім політичним життю держави, партія не могла задовольнити ся своїм дотеперішнім становищем до національного питання, вона була приневолена дати на нього таку чи иншу відповідь. І ми дійсно бачимо, як національне питання з елементарною силою вдирає ся до дебат конгресів австрійської соціалдемократії, починаючи з тої хвилі, коли Таффе вніс проєкт виборчої реформи до австрійського парламенту. А коли після реформи Баденього, соціалдемократи здобувають в V курії 14 мандатів, питання розвязки національної проблеми стало для австрійської соціалдемократії теоретичною необхідністю. Стало ся се на зїзді в Берні 1899 р. Австрійська дійсність приневолила партію до цілковитої ревізії гайнфельдської програми. Програма бер-

ненська кладе в основу перебудови Австрії національний принцип, той сам, що його покладено в основу будови західно європейської держави. Сей принцип погоджує вона з характером австрійської держави, виставляє проте національний федералізм і національну автономію як засадниче своє домаганне. Про се ясно говорять перші два пункти програми:

1. Австрію належить перетворити на демократичну союзну державу національностей.

2. На місце історичних країв коронних утворюєть ся національно відмежені самоуправні області, котрих законодавство і адміністрацію полагоджують національні палати, вибрані на підставі загального, рівного і безпосередного виборчого права“.

Програма проголошує рівноправність народів, виступає проти привілеїв поодиноких народів, домагаєть ся охорони національних меншостей через державний закон, ставить ся проти німецької мови як мови держави, узнає повне право кожного народу на національну екзистенцію і національний розвиток.

Національна берненська програма австрійської соціал-демократії, означає в теорії повну побіду принципу національного федералізму і національної автономії. Кажемо в теорії, бо в практиці партії, як зараз побачимо, дійшло незабаром до різких ріжниць, що по нині не вирівнані.

Із заведенем загального голосовання до австрійського парламенту національні спори в Австрії, не тільки не лагідніють, як загально про се думалось, але навпаки, вони увійшли в перманентну стадію незвичайного загострення. Явище се цілком натуральне. Кожда демократична реформа означає певне пересунене сили на елементи визискувані і поневолені, як нації так і кляси. Здобуваючи дійсну політичну силу, неісторичні народи в Австрії ставляють питання національного рівноуправлення із пануючими народами, то є питання національної автономії і національного федералізму на вістрію меча.

Ставляє се питання в першій мірі буржуазія неісторичних народів. Одначе не тільки вона сама. Ставляє його теж і пролетаріят сих народів. „Буржуазія і пролетаріят поодинокі нації має рівний інтерес в своїй незалежности і самостійности, в поборенню і усуненню всякого рода гніту й визиску через чужу націю“—так каже Каутський про

право кожної нації до своєї національної незалежності. (Patriotismus und Sozialdemokratie, Leipzig 1907, ст. 12). В національній автономії, яка є в державі національностей „внутрішньо-державним національним принципом“ і яка „кожній нації дає в ній релятивну самостійність“—уживаємо слів Бауера—заінтересовані в австрійській державі в рівній мірі буржуазія і пролетаріят кожного неісторичного народу.

Австрійська соціалдемократія, що прийшла з 1907 р. до справжньої політичної сили в державі, поставлена перед цілий комплекс питань практичної політики, не могла вже перейти до порядку денного над найактуальнішими національними проблемами австрійської дійсності, проблемами державного переустрою, національної школи, прав національної мови в публичнім життю, прав національних меншостей і т. п. Вона, як кожда політична партія, як партія реальної політики, мусіла давати на всі ті проблеми, що станули перед нею в цілій практичній наготі, таку чи іншу відповідь.

І тут ми зараз побачимо, як теоретична лінія національної берненської програми австрійської соціалдемократії на цілій своїй довжині заломлюєть ся. Можна з гори сконстатувати факт, що матеріальний вплив австрійської дійсності і національних ідеологій буржуазних партій на цодинокі національні організації австрійської соціалдемократії показав ся сильнішим від морального впливу національної берненської програми.

Національна політика пануючих народів в Австрії обмежуєть ся нині виключно до задержання і оборони свого упривілейованого становища й свого стану посідання в державі та краях. До здобуття не мають вони вже нічого, вони можуть тільки тратити свої упривілейовані позиції і загарбаний стан посідання. Кожний, хто вміє дивитись глибше на національні конфлікти в лоні австрійської соціалдемократії, мусить сконстатувати, що з національною політикою міщанських партій пануючих народів цілковито прикриває ся національна політика соціалдемократичних партій сих народів. Наше спостереження будемо ілюструвати фактами з польсько-українських і чесько-німецьких відносин.

Українські міщанські партії разом із соціалдемократичною обстоюють принцип національного федералізму і національної автономії, себто висувають постулат поділу Гали-

чини. Польські міщанські партії обстоюють принцип федералізму історичних коронних країв і висувають постулат відокремлення Галичини. В супереч бернській програмі, польська соціалдемократія заявила ся за відокремлення Галичини а проти її поділу. Перші є консеквентними національними федералістами, другі—федералістами в державі а централістами в краю.

Чеські міщанські партії стоять на ґрунті так зв. чеського державного права і неподільности країв корони Вячеслава. Подібно як Поляки є вони федералістами в державі а централістами в краю. Чеська соціал-демократія заявила ся в 1897 р. проти державного чеського права окремою декларацією так зв. „*protistatopravní prohlášení*“, чим спричинила повстанє нової партії, народно-соціальної, себто так зв. чеських народних соціалістів, котрих існуванє є видимим знаком і наслідком протидержавної декларації чеської соціалдемократії з 1897 р. Сеї декларації вона нині вирекла ся. З нагоди заініційованих австрійським правительством пертрактацій в справі чесько-німецької угоди, езекутивний комітет партії разом з клубом чеських соц. дем. послів проголосили декларацію в 1908 р., в якій заявляють ся за неподільністю Чех і за порішенням чесько-німецького питання не тільки в Чехах, або на Моравах, але в цілім його обсягу, в цілій державі, в долішній і горішній Австрії, де живе теж чеський народ. Чеські соціалдемократи не прийняли історичне державне право офіційально в свою програму, але в дійсности завзято обстоюють його нині. Пропагують його визначні чеські політики соціалістичні Гудец і Модрачек, аба ревізіоністи.

Німецькі міщанські партії ще й нині являють ся в державі централістами, тільки в одній Чехії, де їх стан посідання з кождим роком слабне, там є вони федералістами. Вони домагають ся поділу Чех на 2 окремі краї, чеський і німецький, себто домагають ся тут повної національної автономії для себе. Одначе відмовляють її у всіх інших краях для інших народів, де вони мають більшість. За німецькими міщанськими партіями йдуть цілковито німецькі соціалдемократи. В декларації своїй,—що була відповідею на декларацію чеської соціалдемократії, заявляють, що „для німецької соціалдемократії в Чехах не існує ніякий коронний край і ніяке державне право, тільки живе право обох народів на самоуправ-

ву“. Партія домагаець ся „поділу Чех на національно відмежені краї, котрими завідували би кравві сойми вибрані на підставі загального права голосовання“. Зате промовчують німецькі соціалдемократи справу унормовання національного питання в тих краях західної Австрії, де Чехи становлять меншість. Мало того. Замість охорони національних меншостей, як сього вимагає берненська програма, вони висунули клич національної асиміляції сих меншостей. Про се отверто писав в „Kampf“ посол Зелігер, один із визначних німецьких марксістів:

„А як стоїть справа з питанням національних меншостей? Тут є розділ. Чеським товаришам мусить ся сказати: Клясові інтереси німецької робітничої кляси ніяк не вимагають, ставляти перешкоди для того, аби чеський робітник, що прийшов в німецький край, не став німецьким робітником. Німецький робітник не є заінтересований в тім ані як робітник, ані як Німець. Противно!“ (1911 ч. 4).

Ще далі йде ревізіоніст проф. Гартман на сторінках „Kampf“ Він писав, що розвиток неминуче веде до асиміляції національних меншостей, а раз воно так є, то завданням соціалдемократії є, сей неминучий соціальний природний процес прискіпити.

Ріжниці в поглядах на права національних меншостей довели до того, що в австрійським парламенті чеські і німецькі соціалдемократичні послы, коли йшло о державні підмоги для приватних шкіл чеських у Відні, та при інших нагодах, голосували проти себе.

Таким чином асиміляційне становище німецької соціалдемократії в справі національних меншостей—таке саме займають теж польські соціалдемократи супроти українських робітників по містах східної Галичини—означає ніщо инше, як банкруцтво берненської національної програми в практиці австрійської соціалдемократії. Бауерови прийшлося тільки сконстатувати, що ввиду неможности осягнення порозуміння в соціалдемократії всіх народів в Австрії в справі національних меншостей, німецькій соціалдемократії не остає нічого иншого, „як на найблизні роки йти в національних питаннях своїм власним шляхом“. (Schlusswort zur Minoritätenfrage. „Kampf“ IV. 5).

Погляньмо тепер, який вплив мала і має австрійська

дійсність на змагання австрійської соціалдемократії, винайти форму організації пролетаріату в Австрії.

Як ми вже знаємо, питання форми політичної організації австрійського пролетаріату знайшло своє практичне розв'язання на зїзді австрійської соціалдемократії у Відні в 1897 р. Розв'язано се питання в дусі принципу національної автономії і національного федералізму. Зїзд офіційно санкціонує поділ австрійської соціалдемократії на національні організації, що існував фактично вже перед тим, створюючи органічну федерацію самостійних робітничих партій австрійських націй. Безперечно, перемогу національного принципу в політичній організації австрійського пролетаріату, треба пояснювати практичною konieczністю, перед яку був поставлений соціалістичний рух серед кожного народу в Австрії: в інтересах класової боротьби і соціалізму треба було йти до робітників кожної нації з друкованим і устним словом в мові для них зрозумілій, в їх рідній мові, уряджувати для них окремі збори, організувати окремі групи. Але перемогу принципу національної організації пролетаріату, треба пояснювати з другого боку змаганнями неісторичних народів до своєї внутрішньої державно-національної самостійности.

Не треба однак думати, що перемога принципу національної організації обійшлась без боротьби. Протинно. Принцип сей вибороли Чехи.

Гайнфельдський зїзд, котрий прийняв програму „соціалдемократичної робітничої партії Австрії“, був, власне кажучи, зїздом німецьких соціалдемократів, хоч брали в ньому участь і делегати ненімецьких організацій. Такий характер мали й дальші зїзди. Гайнфельдський зїзд дав товчок до заснування соціалістичних організацій серед інших народів. Чеська соціалістична організація, заснована ще в 1878 р., була дуже слабою партією, ввиду переслідувань, що спадали в 80 рр. на чеський робітничий рух. В 1899 р. скликають чеські соціалдемократи зїзд своєї партії з Чех, який офіційно визнає соціалдемократичну робітничу партію Австрії та підчиняє їй чеську організацію. В р. 1891 відбуває ся II зїзд австрійської соціалдемократії у Відні. Чехи висилають на сей зїзд 24 делегатів та виступають з проектом ревізії централістичного статута партії. Коли зїзд ухвалив, що 50% з фонду переслідувань політичних і 50% з агітаційного фонду належить посилати до езекутивного ко-

мітету партії у Відні, що був рівночасно виконавчою інституцією і німецької соціалдемократичної партії, чеські делегати добачили в тій ухвалі вибрик німецького партійного централізму, що в дальшій розвитку міг загрожувати цілому чеському робітничому рухови. Чехи зїзд опустили. Сей епізод мав велике значінне для цілого дальшого розвитку робітничого руху в Австрії. По віденськїм зїзді чеські соціалдемократи скликають в грудні 1891 р. свій зїзд з чеських земель, апробував становище чеських делегатів, заняте ними на зїзді у Відні. А в 1893 р. скликають Чехи зїзд до Будєйовіц, де формально засновують самостійну „чесько-славянську соціалдемократичну робітничу партію“, приймають організаційний статут і тактику партії, придержуючись одначе гайнфельдської програми та узнаючи компетенцію австрійських зїздів тільки для справ, що є спільні цілому рухови в Австрії.

У III зїзді австрійської соціалдемократії в 1897 р. Чехи не брали участі. В IV зїзді партії, відбутім у Відні 1894 р. чеська соціалдемократія посилає тільки свою делегацію, в імени котрої зложив Й. Штайнер заяву, що „чеська партія, з огляду на спеціальні умови свого істновання та боротьби, приневолена є мати власну свою організацію і самостійність, стоїть одначе вірно на ґрунті спільної соціалістичної програми“. Німецьким соціалдемократам не осталося нічого иншого як тільки заяву сю по доконанім усамостійненню чеської соціалдемократії прийняти до відомости.

Дальший розвиток робітничого руху як чеського, так і серед инших австрійських народів, мусів переконати Німців, що принцип національної організації, який перші практично здійснили у себе Чехи, є для австрійського робітничого руху єдино можливим і відповідним. Сей принцип санкціонує офіційально доперва віденський зїзд австрійської соціалдемократії з 1897 р. Незвичайно характерна є промова лідера німецьких соціалдемократів, референта справи про нову форму організації на сьому зїзді, д-ра Віктора Адлера. „Головна трудність нашої організації—говорив він—лежить в тім, як звязати самостійні національні організації із зєдиненою інтернаціональною езекутивою... Маємо на увазі дві річі, що стоять побіч себе: австрійську організацію партійну, що первісно фактично була організацією німецьких товаришів і організації инших мов, що, повільно в міру свого розвитку, від неї відпали і зробили себе само-

стійними. Ми пробували і на далі задержати сю матірню організацію (Mutterorganisation), як я міг би її назвати, заховати для неї і на далі інтернаціональний характер, а при тім зробити можливим зєдиненне самостійних заступництв. Показало ся одначе (в комісії зїздовій, вибраній спеціально для зредаговання предложеного зїздови організаційного статута), що не тільки чеські товариші, які особливо домагали ся розділу чеської організації від німецької, але також і німецькі партійні товариші много разів висловлювали ся, що, коли поодинокі організації інших мов почувають себе досить сильними, аби йти власним кроком, то не треба їм в сьому робити перешкоди. Мій особистий погляд трохи инший. Я бажав би собі, аби стару форму на певний час задержати й на далі, бо я стою на тім становищі, що німецькі товариші мають сильне зобовязанне, помагати товаришам инших мов на кождім кроці. Коли одначе по думці великої більшости німецька організація має позбутись своєї матірної ролі, то й Німці є приневолені здеклярувати себе як німецька організація (Verhandlungen des VI oesterreichischen sozialdemokratischen Parteitages abgehalten zu Wien, 1897, ст. 164).

Але те, що в промові і висловах Адлера про матірню ролю німецької соціалдемократії було недоповідженим замаскованим і туманним, вмів поставити делегат Чехів, Соукуп на засадничий ґрунт. „Проблема, над якою ми сьогодні радимо,—говорив він,—дасть ся схопити одним реченем: чи маємо узнати в теорії і перевести в практиці федералістично-автономістичний чи централістичний принцип. Ми, Чехи, стоїмо рішучо за федералістичним принципом, бо він є натуральний, практичний, життєвий і розвоєвий, бо він є більш соціалдемократичний як кождий инший. Централізм можливий тільки в початках організації; на трівке існування в багатомовній Австрії є він недопустимий. Весь розвиток австрійської соціалдемократії мусить вести до децентралізації організації. Нині ходить тільки про те, аби фактичному станови дати санкцію. Сей зїзд є позірно загальним зїздом, в суті річи є він—за винятком теоретичних питань—тільки німецьким зїздом, наша участь в ньому є більш теоретична, як практична, а й инші нації, Поляки, Українці, Італійці та Словінці є тільки через делегації в ньому заступлені“ (тамже, ст. 118).

Порішення вiденським зiздом з 1897 р. питання про форму політичної організації в користь національного принципу, що треба завдячувати виключно Чехам, заощадило немало братовбійчої боротьби між соціалістичними організаціями поодиноких народів. Могутній розвиток соціалістичного руху в цілій Австрії, серед всіх її народів після 1897 року є незбитим доказом правильності розв'язання вiденським зiздом питання про форму політичної організації в державі національностей.

Боротьба за форму *фахових* організацій є логічною консенсусною розділу австрійської соціалдемократії на національні організації. Сю думку поділяє вповні А. Паннекук, що разом з Розою Люксембург репрезентує в робітничім руху Німеччини скрайне, радикальне його крило *). (гл. його брошуру „Klassenkampf und Nation, Reichenberg“, 1912, ст. 47). З сим годить ся теж і Штрассер в своїй брошурі п. з. „Робітник і нація“, котрий в німецькім робітничім руху Австрії **) займає ту саму позицію, що Паннекук і Люксембург в державно-німецькім. Як децентралізація політичного робітничого руху в Австрії, основана на принципі національної автономії і національного федералізму має свої глибокі корні в австрійській дійсности, в децентралістичних тенденціях в Австрії, що з половини ХІХ століття, з розвитком капіталізму в ній, не тільки не слабнуть, але що раз більше й більше кріпляють, так те саме треба сказати і на оправданне децентралізації фахового робітничого руху в Австрії. Вона основана на принципі національної автономії і національного федералізму, коренить ся в тих силах, які штовхають Австрію до перебудови її на засаді національної автономії кожного народу, що мешкає в ній. Як наївним є з одного боку, добачувати усуненне спору про форму фахових організацій в Австрії, в переході політичного робітничого руху в ній до завмерлої централістичної форми, як сього хочуть Паннекук і Штрассер, що, очевидно, є абсурдом, так само як абсурдом було-б, коли-б хто думав, що можна завернути політичне життя і стан Австрії до центра-

*) Марксістське centrum репрезентує Каутський, ревізіоністичне праве крило—Бернштайн.

**) Марксістське centrum репрезентують Адлер, Бауер, Реннер, Зелігер, ревізіоністичне праве крило—Пернерсторфер, Гартман, Ляйтнер.

лізму з половини XIX ст. так теж поверховною і недодуманою є думка, буцім то боротьба за принцип автономії фахових організацій, яку розпочали Чехи, не віднесе побіди.

Такий наш особистий погляд, до якого дійшли ми на підставі не тільки докладних студій чесько-німецького фахового спору, але й спостережень добутих на теренах спору *). Так думаємо, мимо того, що вважаємо за річ передчасну і невказану, ділити тепер галицькі фахові організації на засаді нової форми, хоч маємо те пересвідчення, що польські фахові організації в Галичині скорше відділять ся від Відня, як би сього можна було навіть сподіватись. Бажа-ти-б тільки, аби се не заскочило українських робітників, зорганізованих в галицьких фахових організаціях.

Як централізм в державнім життю австрійських народів є пережитком, так само є він пережитком і в австрійським робітничім руху. Австрійський інтернаціонал може бути відбудований тільки тоді, коли принцип національної автономії і національного федералізму знайде загальне узнання, як одинокий принцип, на ґрунті якого може двигнути ся сильна, могутня та трівка будівля робітничого руху в Австрії, *національно самостійного, а інтернаціонально одноцільного.*

Література: Otto Bauer: Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie. Dr. Karl Renner (Rudolf Springer, Synopticus): Staat und Nation, Der Kampf der oesterreichischen Nationen um den Staat, Grund-

*) Як глибокі причини мають національні конфлікти в австрійським політичним і фаховім руху, про се найкраще свідчить не тільки чесько-німецький і українсько-польський спори, але й спір на Шлезку і Моравах між польськими соціалдемократами, що заявили себе просто фанатичними прихильниками централістичної форми фахових організацій і чеськими соціалдемократами, не автономістами, чи „сепаратистами“, як їх Німці називають, а централістами, спір, що виник в 1912 р., для якого полагодження потрібна була аж спеціальна спільна конференція обох партій, що відбула ся 30 марта 1913 р. в Орловій. Резолюцію конференції варто навести в цілості. „Стверджуємо,—каже ся в ній,—що польські і чеські пролетарі на Шлезку й Моравах, маючи спільні господарчі і суспільні інтереси та спільних ворогів, мусять і на далі так, як досі, завжди йти в братній згоді і солідарности.

Конференція взиває робітників, аби належали до центральних фахових союзів та до своїх політичних організацій партійних, а іменно, польські робітники мають бути членами П. П. С. Д.; чеські—Ч. С. Д. П., члени обох партій обов'язані є теж ширити й помагати в поширенню часописей, видаваних через партії.

lagen und Entwicklungsziele der oesterreichischen—ungarischen Monarchie, Der nationale Streit um die Aemter und die Sozialdemokratie. Karl Kautsky: Die Krisis in Oesterreich (Neue Zeit XXII, I).—Patriotismus und Sozialdemokratie.—Partikularismus und Sozialdemokratie („Neue Zeit“ XVII, 1).—Nationalität und Internationalität. (Ergänzungshefte zur „Neuen Zeit“). Dr. E. Bernatzik: Die Ausgestaltung des Nationalgefühls im XIX Jahrhundert. A. G. Popovici: Die Vereinigten Staaten von Gross-Oesterreich. Scotus Viator: Die Zukunft Oesterreichs Ungarns und die Haltung der Grossmächte. R. Charmatz: Oesterreichs innere Geschichte von 1848—1907. N. Friedjung: Oesterreich von 1848 bis 1860. Dr. Anton Pannekoek: Klassenkampf und Nation. Josef Strasser: Der Arbeiter und die Nation: Dr. Eduard Benes: Delnicke hnuti v Rakousku a v Cechach. F. Modracek: Otazka narodni v socialni demokracii Rakouska. E. Burian: Problemy ceskoslov. socialni demokracie.

PB-2-9
709-41-7

ВИДАВНИЦТВО „ДЗВІН“

ВИПУСТИЛО ТАКІ ВИДАННЯ:

„Дзвін“. Збірник I.	1 р.	10 к.
Леся Українка. Твори. Том I.	1 р.	20 к.
В. Винниченко. Твори. Книжка IV.	1 р.	— к.
— Твори. Книжка V.	1 р.	— к.
— Твори. Книжка VI.	1 р.	25 к.
— Твори. Книжка VII (друк.).		
— Твори. Книжка I. (друк.)		
— Молода кров, комедія на 4 дії.	—	50 к.
Л. Юркевич. Національна справа і робіт- ництво	—	15 к.
— Кляси і суспільство	—	20 к.
М. Вороний. Ліричні поезії. Том I.	—	80 к.
С. Черкасенко. Казка старого млина (драма)	—	50 к.
В. Левинський. Нарис розвитку україн- ського робітнич. руху в Галичині —	—	80 к.

ГОТУЄТЬСЯ ДО ДРУКУ:

Карл Каутський:

Економічна наука Карла Маркса.

ГОЛОВНІ СКЛАДИ ВИДАВНИЦТВА:

в книгарні „Літературно-Наукового Вістника“ Київ,
Фундуклеївська, 12.
„Українська Книгарня“ — Харків, Петровський
пер., 16.
Книгарня Наукового Т-ва ім. Шевченка, у Львові,
Ринок ч. 10.

Ціна 80 коп. (2 кор.)

052860470

р. 10 к.
р. 20 к.
р. — к.
р. — к.
р. 25 к.
(.)

— 50 к.
— 15 к.
— 20 к.
— 80 к.
— 50 к.
— 80 к.

кса.

а" Київ,
ровський
Львові,

на 80 коп. (2 кор.)

ВИДАВНИЦТВО „ДЗВІН“

ВИПУСТИЛО ТАКІ ВИДАННЯ:

„Дзвін“. Збірник I.	1 р.	10 к.
Леся Українка. Твори. Том I.	1 р.	20 к.
В. Винниченко. Твори. Книжка IV.	1 р.	— к.
— Твори. Книжка V.	1 р.	— к.
— Твори. Книжка VI.	1 р.	25 к.
— Твори. Книжка VII (друк.).		
— Твори. Книжка I. (друк.)		
— Молода кров, комедія на 4 дії.	—	50 к.
Л. Юркевич. Національна справа і робіт- ництво	—	15 к.
— Кляси і суспільство	—	20 к.
М. Вороний. Ліричні поезії. Том I.	—	80 к.
С. Черкасенко. Казка старого млина (драма)	—	50 к.
В. Левинський. Нарис розвитку україн- ського робітнич. руху в Галичині —	—	80 к.

ГОТУЄТЬ СЯ ДО ДРУКУ:

Карл Каутський:

Економічна наука Карла Маркса.

ГОЛОВНІ СКЛАДИ ВИДАВНИЦТВА:

в книгарні „Літературно-Наукового Вістника“ Київ,
Фундуклеївська, 12.
„Українська Книгарня“ — Харків, Петровський
пер., 18.
Книгарня Наукового Т-ва ім. Шевченка, у Львові,
Ринок ч. 10.